

**Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Επιστημών της Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Κατεύθυνση: Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία. Διδακτική Γλώσσας**

Διπλωματική εργασία:
**Φαινόμενα συνάρθρωσης της νέας ελληνικής και η κατάκτησή τους από
ρωσόφωνους ομιλητές:**
Η ηχηροποίηση του άηχου συριστικού

Τσιώρη Αθηνά
Α.Μ.: 215723

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Μαγουλά Ευγενία
Συνεπιβλέπων: Γαλαντόμος Ιωάννης
Συνεπιβλέπουσα: Κουτσουλέλου Σταματία

Αθήνα 2017

**Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Επιστημών της Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Κατεύθυνση: Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία. Διδακτική Γλώσσας**

Διπλωματική εργασία:

**Φαινόμενα συνάρθρωσης της νέας ελληνικής και η κατάκτησή τους από
ρωσόφωνους ομιλητές:**

Η ηχηροποίηση του άηχου συριστικού

Τσιώρη Αθηνά

A.M.: 215723

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Μαγουλά Ευγενία

Συνεπιβλέπων: Γαλαντόμος Ιωάννης

Συνεπιβλέπουσα: Κουτσουλέλου Σταματία

Αθήνα 2017

Στη Σπυριδούλα και τον Νίκο

Περίληψη

Το θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η κατάκτηση του φαινομένου της ηχηροποίησης του άηχου συριστικού φθόγγου από ρωσόφωνους ομιλητές της νέας ελληνικής γλώσσας.

Γενική υπόθεση της έρευνας είναι ότι οι ρωσόφωνοι ομιλητές της νέας ελληνικής γλώσσας δυσκολεύονται να παράγουν τον συριστικό φθόγγο /s/ ηχηροποιημένο όταν ακολουθούν τα ηχηρά τριβόμενα σύμφωνα /v, ð, ɣ/, επηρεασμένοι από το φωνολογικό σύστημα της μητρικής τους γλώσσας, στην οποία ο συριστικός φθόγγος δεν ηχηροποιείται παρά μόνο μπροστά από τα σύμφωνα /b, d, g/.

Για τις ανάγκες της έρευνας, πραγματοποιήθηκε ένα μη χρονομετρικό πείραμα παραγωγής προφορικού λόγου, στο οποίο οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αναγνώσουν ένα σύνολο προτάσεων με τους φθόγγους- στόχους. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε με το λογισμικό ανάλυσης και επεξεργασίας ηχητικών αρχείων Praat.

Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων, αρχικά παρουσιάζεται το ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /v, ð, ɣ/ σε σύγκριση με τα άηχα σύμφωνα /f, θ, χ/. Έπειτα, παρουσιάζεται το ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά /v, ð, ɣ/ ανά πεδίο λειτουργίας (στην αρχή της λέξης, στη μέση της λέξης και στα όρια των λέξεων) και, τέλος, γίνεται μια σύγκριση της διάρκειας του συριστικού φθόγγου σε κάθε περιβάλλον άρθρωσης.

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως το φαινόμενο της ηχηροποίησης του άηχου συριστικού απαντάται στον προφορικό λόγο των ρωσόφωνων ομιλητών, παρ' όλο που το φαινόμενο αυτό δεν εμφανίζεται στη ρωσική γλώσσα στο ίδιο περιβάλλον. Επίσης, η κατάκτηση του φαινομένου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πεδίο λειτουργίας, καθώς εμφανίζεται συχνότερα στην αρχή και στη μέση της λέξης και λιγότερο στα όρια των λέξεων. Τέλος, η παρουσία του φαινομένου, αλλά και ο βαθμός της αφομοίωσης, φαίνεται πως εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον εκάστοτε ομιλητή.

Λέξεις- κλειδιά: συνάρθρωση, ηχηροποίηση, συριστικό /s/, νέα ελληνικά, ρωσόφωνοι

Abstract

The subject of this thesis is the acquisition of the phenomenon of /s/-voicing in Greek language by Russian speakers.

The general hypothesis of the research is that the Russian speakers of Greek hardly produce the sibilant /s/ as voiced, when the voiced consonants /v, ð, ɣ/ follow, because the speakers are affected by the phonological system of their mother language, in which /s/ is produced as voiced only in front of the consonants /b, d, g/.

For the purpose of the survey, a non-chronometric speech experiment was conducted, in which the participants were asked to read a set of sentences with the target sounds. The results were analyzed using Praat software.

Analyzing the results, firstly we study the assimilation rate before the voiced consonants /v, ð, ɣ/ compared to the voiceless consonants /f, θ, χ/. Then, we study the assimilation rate before the sounds /v, ð, ɣ/ in each field of operation (at the beginning of the word, at the middle of the word and at the boundaries of words) and, finally, we make a comparison of the duration of the sibilant sound in each segmental environment.

From the analysis of the results, we conclude that the phenomenon of /s/-voicing appears in the speech of Russian speakers of Greek, even if this phenomenon does not appear in Russian language in the same segmental environment. Also, the acquisition of the phenomenon depends largely on the field of operation, as it occurs more often at the beginning and at the middle of the word and less at the boundaries of words. Eventually, the appearance of the phenomenon, as well as the degree of assimilation, it seems to be largely dependent on the speaker.

Key- words: assimilation, /s/-voicing, Greek, Russian speakers

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «Φαινόμενα συνάρθρωσης της νέας ελληνικής και η κατάκτησή τους από ρωσόφωνους ομιλητές: Η ηχηροποίηση του άηχου συριστικού» εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία. Διδακτική της Γλώσσας».

Πριν από την παρουσίαση της εργασίας αυτής, νιώθω την υποχρέωση να ευχαριστήσω όλους εκείνους οι οποίοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην εκπόνησή της. Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, Ευγενία Μαγουλά, για την επιστημονική της καθοδήγηση και την εκτίμηση που μου έδειξε κατά τη συνεργασία μας. Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους καθηγητές Ιωάννη Γαλαντόμο και Σταματία Κουτσουνέλου, οι οποίοι ως μέλη της επιτροπής αξιολόγησης συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της εργασίας αυτής, καθώς και στον καθηγητή Αντώνη Μποτίνη για τις πολύτιμες συμβουλές του και την εμπιστοσύνη που έδειξε προς το πρόσωπό μου. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια του Διδασκαλείου Νέας Ελληνικής Γλώσσας της Φιλοσοφικής Σχολής, Βασιλική Κάντζου, για την πολύτιμη βοήθειά της και την καθοδήγησή της στην πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας.

Τέλος, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, τη μητέρα μου, τον πατέρα μου και τον αδερφό μου, για την υποστήριξή τους όλα αυτά τα χρόνια και την αγάπη τους.

Περιεχόμενα

Περίληψη	iv
Abstract	v
Πρόλογος	vi
Περιεχόμενα.....	vii
Ευρετήριο Πινάκων	x
Ευρετήριο Εικόνων.....	xi
Ευρετήριο Διαγραμμάτων.....	xii

Εισαγωγή	1
----------------	---

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

1. Αποσαφήνιση βασικών εννοιών	4
1.1.Τι είναι η φωνητική;	4
1.2.Τι είναι η φωνολογία;	4
1.3. Σχέση φωνητικής και φωνολογίας.....	5
1.4. Οι φθόγγοι	5
1.4.1. Τα σύμφωνα.....	6
1.4.2. Τα φωνήεντα	8
1.5. Το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο.....	10
2. Το φωνολογικό σύστημα της ελληνικής γλώσσας	12
2.1. Το φωνηεντικό σύστημα της νέας ελληνικής	12
2.2. Το συμφωνικό σύστημα της νέας ελληνικής	13
2.3. Ο τόνος στη νέα ελληνική.....	14
2.4. Τα φωνολογικά φαινόμενα της νέας ελληνικής.....	15
3. Το φαινόμενο της συνάρθρωσης	18
3.1. Τι είναι η συνάρθρωση;	18
3.2. Οι αιτίες της συνάρθρωσης.....	20
3.3. Η συνάρθρωση στα νέα ελληνικά.....	21

4. Η αφομοίωση των συριστικών φθόγγων στα νέα ελληνικά	24
4.1. Περιγραφή του φαινομένου	24
4.2. Ακουστικά χαρακτηριστικά των συριστικών φθόγγων	26
4.3. Επισκόπηση προηγούμενων ερευνών για την αφομοίωση του /s/.....	27
5. Η ρωσική και η ελληνική γλώσσα.....	30
5.1. Το φωνολογικό σύστημα της ρωσικής γλώσσας	30
5.1.1. Το φωνηεντικό σύστημα της ρωσικής.....	30
5.1.2. Το συμφωνικό σύστημα της ρωσικής.....	31
5.1.3. Ο τόνος στη ρωσική.....	33
5.2. Η αφομοίωση των συριστικών φθόγγων στη ρωσική	34
5.3. Ρωσόφωνοι και ελληνική γλώσσα	34
6. Η κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας.....	37
6.1. Η θεωρία της διαγλώσσας.....	37
6.2. Ο ρόλος της μητρικής γλώσσας στην κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας.....	39
6.3. Το γλωσσικό εισαγόμενο	40
6.4. Ατομικές διαφορές.....	41
6.5. Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης.....	46
6.6. Η διδασκαλία της προφοράς.....	47

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

7. Ερευνητικές υποθέσεις	50
8. Η μεθοδολογία της έρευνας.....	51
8.1. Οι συμμετέχοντες.....	51
8.2. Το υλικό της έρευνας.....	53
8.3. Η διαδικασία της έρευνας.....	54
8.3.1. Pre-test	54

8.3.2. Test.....	54
8.4. Μετρήσεις	55
9. Αποτελέσματα.....	57
9.1. Αποτελέσματα Pre-test	57
9.2. Αποτελέσματα Test.....	57
9.2.1. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα σε σύγκριση με τα άηχα.....	58
9.2.1.1. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα σε σύγκριση με τα άηχα ανά ομιλητή	58
9.2.1.2. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα σε σύγκριση με τα άηχα στο σύνολο των ομιλητών	65
9.2.2. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα ανά πεδίο λειτουργίας.....	66
9.2.2.1. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα ανά πεδίο λειτουργίας ανά ομιλητή.....	66
9.2.2.2. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα ανά πεδίο λειτουργίας στο σύνολο των ομιλητών.....	70
9.2.3. Διάρκεια συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.....	72
9.2.3.1. Διάρκεια συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης ανά ομιλητή.....	72
9.2.3.2. Διάρκεια συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης στο σύνολο των ομιλητών.....	76
10. Συμπεράσματα	77
11. Ερευνητικοί περιορισμοί- Προτάσεις.....	79
Βιβλιογραφία	81
Παράρτημα Α.....	86
Παράρτημα Β.....	88

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1.1. Τα πνευμονικά σύμφωνα.....	11
Πίνακας 1.2. Τα μη πνευμονικά σύμφωνα.	11
Πίνακας 2.1. Η ταξινόμηση των συμφωνικών φωνημάτων και των αλλόφωνων της νέας ελληνικής.....	14
Πίνακας 4.1. Τα πεδία εφαρμογής της αφομοίωσης του συριστικού φθόγγου [s] στην ελληνική γλώσσα.	25
Πίνακας 5.1. Οι φωνηεντικοί φθόγγοι της ρωσικής γλώσσας.	31
Πίνακας 5.2. Οι συμφωνικοί φθόγγοι της ρωσικής γλώσσας	33

Ευρετήριο Εικόνων

Εικόνα 1.1. Σχηματική απεικόνιση των φωνηέντων.....	11
Εικόνα 2.1. Σχηματική απεικόνιση των φωνηέντων της νέας ελληνικής γλώσσας.....	12
Εικόνα 2.2. Σχηματική απεικόνιση των διφθόγγων της νέας ελληνικής γλώσσας.	13
Εικόνα 5.1. Σχηματική απεικόνιση των φωνηεντικών φθόγγων της ρωσικής γλώσσας.	31
Εικόνα 8.1. Ο φθόγγος /s/.	55
Εικόνα 8.2. Ο φθόγγος /z/.	55
Εικόνα 8.1. Μερική ηχηροποίηση /s/-/z/.	56

Ευρετήριο Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 8.1. Φύλο συμμετεχόντων.....	51
Διάγραμμα 8.1. Ηλικία συμμετεχόντων.	51
Διάγραμμα 8.2. Εθνικότητα συμμετεχόντων.....	52
Διάγραμμα 8.3. Χρόνος παραμονής στην Ελλάδα.	52
Διάγραμμα 8.4. Επίπεδο γλωσσομάθειας συμμετεχόντων στην ελληνική γλώσσα.	53
Διάγραμμα 9.1. Ομιλητής 1- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.....	58
Διάγραμμα 9.2. Ομιλητής 1- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.....	58
Διάγραμμα 9.3. Ομιλητής 2- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.....	59
Διάγραμμα 9.4. Ομιλητής 2- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.....	59
Διάγραμμα 9.5. Ομιλητής 3- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.....	60
Διάγραμμα 9.6. Ομιλητής 3- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.....	60
Διάγραμμα 9.7. Ομιλητής 4- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.....	61
Διάγραμμα 9.8. Ομιλητής 4- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.....	61
Διάγραμμα 9.9. Ομιλητής 5- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.....	62
Διάγραμμα 9.10. Ομιλητής 5- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.....	62
Διάγραμμα 9.11. Ομιλητής 6- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.....	63
Διάγραμμα 9.12. Ομιλητής 6- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.....	63
Διάγραμμα 9.13. Ομιλητής 7- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.....	64
Διάγραμμα 9.14. Ομιλητής 7- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.....	64

Διάγραμμα 9.15. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.....	65
Διάγραμμα 9.16. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.	65
Διάγραμμα 9.17. Ομιλητής 1- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/	
ανά πεδίο λειτουργίας.	66
Διάγραμμα 9.18. Ομιλητής 2- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/	
ανά πεδίο λειτουργίας.	67
Διάγραμμα 9.19. Ομιλητής 3- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/	
ανά πεδίο λειτουργίας.	67
Διάγραμμα 9.20. Ομιλητής 4- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/	
ανά πεδίο λειτουργίας.	68
Διάγραμμα 9.21. Ομιλητής 5- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/	
ανά πεδίο λειτουργίας.	69
Διάγραμμα 9.22. Ομιλητής 6- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/	
ανά πεδίο λειτουργίας.	69
Διάγραμμα 9.23. Ομιλητής 7- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/	
ανά πεδίο λειτουργίας.	70
Διάγραμμα 9.24. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/ ανά πεδίο λειτουργίας.	71
Διάγραμμα 9.25. Ομιλητής 1- Διάρκεια (ms) συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.....	72
Διάγραμμα 9.26. Ομιλητής 2- Διάρκεια (ms) συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.....	73
Διάγραμμα 9.27. Ομιλητής 3- Διάρκεια (ms) συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.....	73
Διάγραμμα 9.28. Ομιλητής 4- Διάρκεια (ms) συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.....	74

Διάγραμμα 9.29. Ομιλητής 5- Διάρκεια (ms) συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.....	74
Διάγραμμα 9.30. Ομιλητής 6- Διάρκεια (ms) συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.....	75
Διάγραμμα 9.31. Ομιλητής 7- Διάρκεια (ms) συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.....	75
Διάγραμμα 9.32. Διάρκεια (ms) συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.	76

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία, η οποία εμπίπτει στα επιστημονικά πεδία της Φωνολογίας και της Διδασκαλίας της Ελληνικής ως Ξένης ή Δεύτερης Γλώσσας, μελετά την κατάκτηση του φαινομένου της ηχηροποίησης του συριστικού από ρωσόφωνους ομιλητές της νέας ελληνικής γλώσσας. Παρ' όλο που το ζήτημα της ηχηροποίησης του συριστικού φθόγγου ως φωνολογικό φαινόμενο έχει μελετηθεί από αρκετούς ερευνητές σε ελληνόφωνους ομιλητές, η βιβλιογραφία παρουσιάζει κενά σε σχέση με την κατάκτησή τους από αλλόγλωσσους ομιλητές της νέας ελληνικής.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής είναι ευκαίριο να βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόηση της κατάκτησης των φωνολογικών φαινομένων της νέας ελληνικής γλώσσας από αλλόγλωσσους, καθώς και στη διδασκαλία της προφοράς της. Οι ρωσόφωνοι αποτελούν ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των ξένων στην Ελλάδα, γι' αυτό και επιλέχθηκαν ως πληθυσμός-στόχος.

Η έρευνα έγινε μέσω ενός μη χρονομετρικού πειράματος παραγωγής προφορικού λόγου, στο οποίο οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αναγνώσουν ένα σύνολο προτάσεων με τους φθόγγους-στόχους, ενώ τα αποτελέσματα αναλύθηκαν με το εργαλείο ανάλυσης και επεξεργασίας ηχητικών αρχείων Praat. Κρίνεται αναγκαίο να τονιστεί πως, για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, η φωνητική και η φωνολογική μεταγραφή χρησιμοποιούνται κατά περίπτωση.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Το θεωρητικό μέρος ξεκινά με το πρώτο κεφάλαιο, στο οποίο γίνεται αποσαφήνιση των βασικών εννοιών της φωνητικής και της φωνολογίας.

Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει το φωνολογικό σύστημα της ελληνικής γλώσσας, το φωνηεντικό και το συμφωνικό σύστημά της, καθώς και τα φωνολογικά φαινόμενα που τη διέπουν σύμφωνα με τη βιβλιογραφία.

Το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά του φαινομένου της συνάρθρωσης, τις αιτίες που οδηγούν σε αυτήν, καθώς και την κατηγοριοποίηση των περιπτώσεων συνάρθρωσης μεταξύ συμφώνων στα νέα ελληνικά.

Το τέταρτο κεφάλαιο μελετά συγκεκριμένα το φαινόμενο της αφομοίωσης των συριστικών φθόγγων στα νέα ελληνικά, περιγράφει τα ακουστικά χαρακτηριστικά των συριστικών φθόγγων, ενώ γίνεται ανασκόπηση των ερευνών σχετικά με το θέμα αυτό.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στο φωνολογικό σύστημα της ρωσικής γλώσσας, καθώς και στις έρευνες που έχουν μελετήσει το θέμα της διδασκαλίας της

ελληνικής σε ρωσόφωνους μαθητές και τις δυσκολίες που οι ίδιοι αντιμετωπίζουν κατά την εκμάθησή της.

Το έκτο κεφάλαιο αναφέρεται στο φαινόμενο της κατάκτησης της δεύτερης γλώσσας. Παρουσιάζεται η θεωρία της διαγλώσσας, εξετάζεται ο ρόλος της μητρικής γλώσσας του μαθητή, καθώς και ο ρόλος του γλωσσικού εισαγόμενου στην εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας και μελετώνται συνοπτικά οι παράγοντες που επηρεάζουν την κατάκτησή της. Τέλος, γίνεται σύντομη αναφορά στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας και στη σημασία της διδασκαλίας της προφοράς για την κατάκτησή της.

Το ερευνητικό μέρος της εργασίας αρχίζει με το έβδομο κεφάλαιο, το οποίο παρουσιάζει τις ερευνητικές υποθέσεις. Η γενική ερευνητική υπόθεση είναι πως οι ρωσόφωνοι ομιλητές της νέας ελληνικής δυσκολεύονται να παράγουν ηχηροποιημένο το συριστικό σύμφωνα πριν από τα ηχηρά τριβόμενα σύμφωνα, επηρεασμένοι από το φωνολογικό σύστημα της μητρικής τους γλώσσας.

Το όγδοο κεφάλαιο παρουσιάζει τη μεθοδολογία της έρευνας, τους συμμετέχοντες, το υλικό που χρησιμοποιήθηκε, τη διαδικασία, καθώς και τον τρόπο που έγιναν οι μετρήσεις και η ανάλυση των αποτελεσμάτων.

Στο ένατο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των μετρήσεων από τις ηχογραφήσεις των συμμετεχόντων.

Στο δέκατο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που εξήχθησαν, ενώ στο ενδέκατο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι ερευνητικοί περιορισμοί, καθώς και κάποιες προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

1. Αποσαφήνιση βασικών εννοιών

1.1. Τι είναι η φωνητική;

Ο κλάδος της γλωσσολογίας που εξετάζει τη δομή και τη λειτουργία της προφορικής γλώσσας ονομάζεται *φωνητική*. Η φωνητική εξετάζει τόσο την παραγωγή, την ακουστική και την αντίληψη της φωνής, όσο και τη μεταξύ τους σχέση, ενώ η μελέτη αυτή περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα: από τους φθόγγους και τις λέξεις ως τις προτάσεις και τα κείμενα (Μποτίνης, 2009:17-18).

Πιο συγκεκριμένα, η φωνητική εξετάζει τρεις τομείς των φυσικών γλωσσών: α) την ανθρώπινη ανατομία και φυσιολογία που εμπλέκονται στην παραγωγή λόγου (αρθρωτική φωνητική), β) τη φύση και τη δομή των ακουστικών κυμάτων που προκαλούνται από τα φωνητικά όργανα (ακουστική φωνητική) και γ) τις νευρολογικές και ψυχολογικές διεργασίες που εμπλέκονται στην αντίληψη της ομιλίας (αντιληπτική φωνητική) (Crystal, 2008: 363-364).

1.2. Τι είναι η φωνολογία;

Η *φωνολογία* είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά το σύστημα των φθόγγων μιας γλώσσας ως σύστημα αντιθέσεων, η απουσία δηλαδή ή η παρουσία των οποίων, σε ένα ορισμένο περιβάλλον, μπορεί να διαφοροποιήσει τη σημασία της λέξης. Ουσιαστικά, η φωνολογία μπορεί να περιγραφεί ως η ασυνείδητη γνώση ενός φυσικού ομιλητή για το φωνολογικό σύστημα της μητρικής του γλώσσας (Yule, 2010: 42-43).

Η φωνολογική ικανότητα, όμως, ενός ομιλητή συνίσταται και στην ικανότητά του να ξεχωρίζει έναν φυσικό από έναν ξένο ομιλητή. Σε κάθε γλώσσα, υπάρχουν συστηματικές διαφοροποιήσεις ορισμένων φθόγγων σε συγκεκριμένο περιβάλλον, που, αν και δεν οδηγούν σε διαφοροποίηση της σημασίας, βοηθούν στην αναγνώριση ενός ομιλητή ως φυσικού ή μη. Παραδείγματος χάριν, ο φθόγγος [n] προφέρεται διαφορετικά στη λέξη «ανάγκη» και διαφορετικά στη λέξη «συγκολλώ» (συν + κολλώ) ή «συρρέω» (συν + ρέω). Αν κάποιος ξένος ομιλητής πρόφερε τον φθόγγο [n] με τον ίδιο τρόπο και στις τρεις περιπτώσεις, το νόημα δε θα άλλαζε καθόλου, αλλά οποιοσδήποτε ελληνοφώνος θα καταλάβαινε τη διαφορά (Pállh & Nespor, 1999: 22).

1.3. Σχέση φωνητικής και φωνολογίας

Η αλήθεια είναι πως ο κλάδος της φωνητικής και ο κλάδος της φωνολογίας παρουσιάζουν επικαλύψεις όσον αφορά στη μελέτη του προφορικού λόγου μιας γλώσσας, γι' αυτό και τα όρια μεταξύ των δύο κλάδων είναι αρκετά δυσδιάκριτα. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να πούμε πως η φωνολογία εξετάζει τον προφορικό λόγο σε ένα πιο αφηρημένο επίπεδο στο πλαίσιο του λειτουργικού συστήματος μιας γλώσσας (π.χ. φωνητικές κατηγορίες, όπως είναι τα φωνήεντα και τα σύμφωνα, και ο λεξικός τόνος), ενώ η φωνητική εξετάζει τη σχέση μεταξύ των αφηρημένων και των συγκεκριμένων επιπέδων της γλώσσας (π.χ. η σχέση των φωνητικών κατηγοριών με τις παραμέτρους της φωνής) (Μποτίνης, 2009: 20-21).

Στο έργο *The Sound Pattern of English* των Chomsky και Halle, που εκδόθηκε το 1968, η διάκριση μεταξύ φωνητικής και φωνολογίας περιγράφεται ως εξής: η φωνολογία αναφέρεται στο σύστημα μιας συγκεκριμένης γλώσσας, ενώ η φωνητική αναφέρεται σε όλες τις ανθρώπινες γλώσσες, όχι επειδή όλες οι γλώσσες χρησιμοποιούν τους ίδιους φθόγγους ή τα ίδια φωνήματα, αλλά επειδή, εάν σε δύο γλώσσες υπάρχει ένας κοινός φθόγγος, αυτός εμφανίζει κοινά χαρακτηριστικά και φυσική συμπεριφορά.

Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε πως ο κλάδος της φωνητικής μελετά το σύνολο των φθόγγων που μπορεί να παραγάγει ο άνθρωπος, χωρίς αυτό να σημαίνει πως όλοι αυτοί οι φθόγγοι χρησιμοποιούνται σε κάθε γλώσσα. Η φωνολογία, από την άλλη μεριά, μελετάει το σύνολο των φθόγγων που υπάρχουν σε μία γλώσσα, προσπαθώντας να διατυπώσει όσο κατά το δυνατόν πιο γενικευμένους κανόνες για τη φύση του φωνολογικού συστήματός της (Crystal, 2008: 365).

1.4. Οι φθόγγοι

Όταν τα φωνητικά όργανα λειτουργούν για την παραγωγή λόγου, τότε παράγονται οι φθόγγοι. Ως *φθόγγοι* ορίζονται τα μικρότερα τεμάχια που παράγονται από τα φωνητικά όργανα και μπορούν να γίνουν αντιληπτά από το ανθρώπινο αυτί (Crystal, 2008: 361). Οι φθόγγοι χωρίζονται στα *φωνήεντα* και τα *σύμφωνα*: τα φωνήεντα παράγονται καθώς ο αέρας εξέρχεται από τους πνεύμονες χωρίς να συναντήσει κάποιο εμπόδιο από τους αρθρωτές, ενώ αντίθετα τα σύμφωνα παράγονται

όταν ο αέρας αυτός συναντήσει οποιοδήποτε εμπόδιο από τους αρθρωτές (Ράλλη & Nespor, 1999: 39).

1.4.1. Τα σύμφωνα

Τα σύμφωνα, όπως έχουμε αναφέρει, παράγονται όταν ο αέρας που εξέρχεται από τους πνεύμονες συναντήσει κάποιο εμπόδιο από τους αρθρωτές και μπορούν να κατηγοριοποιηθούν με βάση τον τόπο άρθρωσης, τον τρόπο άρθρωσης και την ηχηρότητά τους (Μποτίνης, 2009: 32-36· Ράλλη & Nespor, 1999: 38-40).

α) Τόπος άρθρωσης

Τα σύμφωνα διακρίνονται με βάση τα όργανα που συμμετέχουν στην παραγωγή τους. Πιο συγκεκριμένα, ο Μποτίνης (2009: 34-35) ταξινομεί τα σύμφωνα με βάση τον τόπο άρθρωσης στις εξής κατηγορίες¹:

Χειλικά: άρθρωση του κάτω χείλους με το πάνω (π.χ. /p/, /b/, /m/).

Χειλοδοντικά: άρθρωση του κάτω χείλους με τα πάνω δόντια (π.χ. /f/, /v/).

Οδοντικά: άρθρωση του άκρου της γλώσσας με τα πάνω δόντια (π.χ. /θ/, /δ/).

Φατνιακά: άρθρωση του άκρου της γλώσσας με το φατνίο (π.χ. /t/, /d/, /n/, /s/, /z/, /l/, /r/).

Μεταφατνιακά: άρθρωση του πρόσθιου μέρους της γλώσσας με το οπίσθιο φατνίο (εκλείπουν από το φωνητικό σύστημα της ελληνικής).

Ανακεκαμμένα: άρθρωση του άκρου της γλώσσας με οπίσθια φατνιακή κίνηση (εκλείπουν από το φωνητικό σύστημα της ελληνικής).

Ουρανικά: άρθρωση του πρόσθιου μέρους της γλώσσας με τη σκληρή υπερώα (π.χ. /ç/, /j/).

Υπερωικά: άρθρωση του οπίσθιου μέρους της γλώσσας με τη μαλακή υπερώα (π.χ. /k/, /g/, /χ/, /γ/).

¹ Υπάρχουν διαφορές μεταξύ των γλωσσολόγων σχετικά με τις κατηγορίες των συμφώνων ως προς τον τόπο άρθρωσης. Οι Ράλλη και Nespor (1999: 40) κατηγοριοποιούν τα σύμφωνα ως εξής: διχειλικά, χειλοδοντικά, οδοντικά, φατνιακά, ανακεκαμμένα, φατνοουρανικά, ουρανικά, υπερωικά, χειλο-υπερωικά, σταφυλικά, γλωττιδικά.

Μεταϋπερωικά: άρθρωση του οπίσθιου μέρους της γλώσσας με τη σταφυλή (εκλείπουν από το φωνητικό σύστημα της ελληνικής).

Φαρυγγικά: άρθρωση του οπίσθιου μέρους της γλώσσας με τον φάρυγγα (εκλείπουν από το φωνητικό σύστημα της ελληνικής).

Λαρυγγικά (ή *γλωττιδικά*): άρθρωση της γλωττίδας (εκλείπουν από το φωνητικό σύστημα της ελληνικής).

β) Τρόπος άρθρωσης

Τα σύμφωνα διακρίνονται με βάση τον τρόπο που οι αρθρωτές προσεγγίζουν ο ένας τον άλλον σε διαφορετικές θέσεις άρθρωσης κατά την παραγωγή τους. Κατά τον Μποτίνη (2009: 32-33), τα σύμφωνα ταξινομούνται με βάση τον τρόπο άρθρωσης σε πέντε βασικές κατηγορίες²:

Στιγμαιαία (ή *κλειστά*): παράγονται με πλήρη φραγμό σε διαφορετικές θέσεις άρθρωσης (π.χ. /p/, /t/, /k/, /b/, /d/, /g/).

Ρινικά (ή *έρρινα*): παράγονται με πλήρη φραγμό σε διαφορετικές θέσεις άρθρωσης και ταυτόχρονη μετατόπιση της μαλακής υπερώας, επιτρέποντας έτσι στον αέρα να εξέλθει από τη ρινική κοιλότητα (π.χ. /m/, /n/, /ɲ/).

Τριβόμενα: παράγονται με σχετική στένωση της στοματικής κοιλότητας σε διαφορετικές θέσεις άρθρωσης, επιτρέποντας έτσι την έξοδο του αέρα ανάμεσα από τους αρθρωτές και δημιουργώντας την απαραίτητη τριβή (π.χ. /f/, /θ/, /χ/, /v/, /ð/, /ɣ/). Στα τριβόμενα ανήκουν και τα *συριστικά* σύμφωνα (το άηχο /s/ και το ηχηρό /z/).

Υγρά: στην κατηγορία αυτή ανήκουν το πλευρικό /l/, το οποίο παράγεται με πλήρη φραγμό του κεντρικού μέρους της γλώσσας με τον ουρανίσκο, ενώ ο αέρας εξέρχεται με σχετική ελευθερία από τις πλευρές της γλώσσας, και το παλλόμενο /r/, το οποίο παράγεται με την παλμική επαφή της γλώσσας με τον ουρανίσκο.

² Υπάρχουν διαφορές μεταξύ των γλωσσολόγων σχετικά με τις κατηγορίες των συμφώνων ως προς τον τρόπο άρθρωσης. Οι Ράλλη και Nespor (1999: 40-42) κατηγοριοποιούν τα σύμφωνα ως εξής: κλειστά, τριβόμενα (όπου εντάσσονται τα συριστικά), προστριβόμενα, ρινικά, πλευρικά, παλλόμενα, προσεγγιστικά.

Ημίφωνα: παράγονται όπως και τα υψηλά φωνήεντα (η γλώσσα υψώνεται προς την υπερώα) με τη διαφορά πως εδώ υπάρχει μεγαλύτερος βαθμός στένωσης (εκλείπουν από το φωνητικό σύστημα της ελληνικής).

γ) Ηχηρότητα

Τα σύμφωνα χαρακτηρίζονται με βάση την ηχηρότητά τους, δηλαδή με βάση τη θέση των φωνητικών χορδών κατά την παραγωγή τους, σε *ηχηρά* και *άηχα*. Όταν οι φωνητικές χορδές είναι σε κλειστή θέση και πάλλονται, τότε ο φθόγγος που παράγεται είναι ηχηρός (π.χ. /b/, /d/, /v/, /g/, /l/, /r/, /n/, /m/). Τα ρινικά και τα υγρά σύμφωνα, καθώς και τα ημίφωνα και τα φωνήεντα, είναι βασικά ηχηρά και, επομένως, συχνά η ηχηρότητα δεν αναφέρεται ως ξεχωριστό χαρακτηριστικό τους. Αντίθετα, όταν οι φωνητικές χορδές είναι σε ανοιχτή θέση και δεν πάλλονται, ο φθόγγος που παράγεται είναι άηχος (π.χ. /p/, /t/, /k/, /f/, /x/). (Μποτίνης, 2009: 36).

Πολύ συχνά, τα σύμφωνα προσδιορίζονται με βάση και άλλες παραμέτρους: τη διάρκειά τους, τους μηχανισμούς του ρεύματος αέρα που εμπλέκονται κατά την άρθρωσή τους, καθώς και την κατεύθυνση της ροής του αέρα (εκπνευστικά και εισπνευστικά σύμφωνα) (Crystal, 2008: 103).

1.4.2. Τα φωνήεντα

Τα φωνήεντα παράγονται καθώς ο αέρας που προέρχεται από τους πνεύμονες θέτει σε κίνηση τις φωνητικές χορδές και εξέρχεται από τη στοματική και τη ρινική κοιλότητα χωρίς να συναντήσει εμπόδια. Το ακουστικό αποτέλεσμα που παράγεται κατά την άρθρωση των φωνηέντων είναι από αντιληπτική άποψη πιο ισχυρό από αυτό των συμφώνων (Ράλλη & Nespor, 1999: 39).

Τα φωνήεντα διακρίνονται ως προς τη θέση άρθρωσης της γλώσσας στον κάθετο άξονα, ως προς τη θέση άρθρωσης της γλώσσας στον οριζόντιο άξονα και ως προς το σχήμα των χειλιών (Μποτίνης, 2009: 30-31· Ράλλη & Nespor, 1999: 42).

α) Η θέση άρθρωσης της γλώσσας στον κάθετο άξονα

Τα φωνήεντα ταξινομούνται ως προς τη θέση της άρθρωσης της γλώσσας στον κάθετο άξονα στις εξής κατηγορίες:

Υψηλά (ή *κλειστά*): η γλώσσα μπορεί να βρίσκεται πιο ψηλά από τη θέση ανάπαυσης, από τη θέση της γλώσσας, δηλαδή, κατά την οποία δεν μιλάμε και απλώς αναπνέουμε (π.χ. /i/, /u/).

Μέσα: η γλώσσα βρίσκεται στη θέση ανάπαυσης (π.χ. /e/, /o/).

Χαμηλά (ή *ανοιχτά*): η γλώσσα μπορεί να βρίσκεται πιο χαμηλά από τη θέση ανάπαυσης (π.χ. /a/).

β) Η θέση άρθρωσης της γλώσσας στον οριζόντιο άξονα

Τα φωνήεντα ταξινομούνται ως προς τη θέση της άρθρωσης της γλώσσας στον οριζόντιο άξονα στις εξής κατηγορίες:

Πρόσθια: η γλώσσα βρίσκεται μπροστά από τη θέση ανάπαυσης (π.χ. /i/, /e/).

Κεντρικά: η γλώσσα βρίσκεται στη θέση ανάπαυσης, δηλαδή στο κέντρο του στόματος (π.χ. /a/).

Οπίσθια: η γλώσσα βρίσκεται προς τα πίσω από τη θέση ανάπαυσης (π.χ. /o/, /u/).

γ) Το σχήμα των χειλιών

Τα φωνήεντα ταξινομούνται ως προς το σχήμα των χειλιών στις εξής κατηγορίες:

Ουδέτερα (ή *μη στρογγυλά*): τα χείλη είναι τεταμένα (π.χ. /i/, /e/, /a/).

Στρογγυλά: τα χείλη είναι στρογγυλά (π.χ. /o/, /u/).

Εκτός από τα απλά φωνήεντα, υπάρχουν και τα σύνθετα φωνήεντα, που ονομάζονται *δίφθογγοι*. Σύμφωνα με τον Crystal (2008: 146), ο όρος *δίφθογγος* αναφέρεται σε ένα φωνήεν, στο οποίο παρατηρείται μεταβολή ως προς την ποιότητά του κατά τη διάρκεια της συλλαβής. Οι δίφθογγοι διακρίνονται σε *κλειστές* και *ανοιχτές*. Οι κλειστές δίφθογγοι μεταβάλλονται σε κλειστότερη θέση άρθρωσης (π.χ. η δίφθογγος /ai/ στη λέξη «νεράιδα»). Οι ανοιχτές δίφθογγοι μεταβάλλονται σε ανοιχτότερη θέση άρθρωσης (π.χ. η δίφθογγος /iə/ στην αγγλική λέξη «fear»). Στα ελληνικά, απαντώνται μόνο κλειστές δίφθογγοι. Επίσης, υπάρχει και η κατηγορία των ρινικών ή έρρινων φωνηέντων, κατά την παραγωγή των οποίων ο αέρας εξέρχεται από

τη στοματική και τη ρινική κοιλότητα ταυτόχρονα, δημιουργώντας αντήχηση (Μποτίνης, 2009: 30-31).

Τα φωνήεντα, όπως έχει προαναφερθεί, είναι βασικά ηχηρά και, επομένως, η ηχηρότητα δεν αναφέρεται ως ξεχωριστό χαρακτηριστικό τους. Ωστόσο, κάποιες γλώσσες, όπως η πορτογαλική, περιλαμβάνουν στο φωνολογικό τους σύστημα και άηχα φωνήεντα (Crystal, 2008: 517).

1.5. Το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο

Το *Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο* ή *ΔΦΑ* (στα αγγλικά: International Phonetic Alphabet ή IPA) επινοήθηκε για την ανάλυση των φωνολογικών συστημάτων των γλωσσών. Στο ΔΦΑ τα σημεία αντιστοιχούν με τους φθόγγους αμφιμονοσήμαντα, δηλαδή κάθε σύμβολο αντιστοιχεί με έναν και μόνο φθόγγο και κάθε φθόγγος αντιστοιχεί με ένα και μόνο σύμβολο (Ράλλη & Nespor, 1999: 44).

Με τη χρήση διαφορετικών φωνητικών συμβόλων για διαφορετικά αλλόφωνα και ποικίλων διακριτικών συμβόλων, το ΔΦΑ αποσκοπεί στην απόδοση των λεπτομερειών της φωνητικής παραγωγής. Επίσης, το ΔΦΑ περιλαμβάνει διακριτικά στοιχεία για την απόδοση του δυναμικού τόνου, της μακρότητας, του μουσικού τόνου και του επιτονισμού (Ladefoged & Johnson, 2010: 270). Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί πως η φωνητική μεταγραφή έχει συμβατικό χαρακτήρα, καθώς είναι ουσιαστικά ανέφικτο ο προφορικός λόγος να αποδοθεί γραπτώς με απόλυτη ακρίβεια (Μποτίνης, 2009: 116-117).

Στη συνέχεια, ακολουθούν οι πίνακες με τα σύμβολα των συμφώνων και των φωνηέντων του ΔΦΑ σύμφωνα με τη Διεθνή Φωνητική Ένωση (International Phonetic Association, 2015). Στην παρούσα εργασία, χρησιμοποιούνται τα σύμβολα των πινάκων που αφορούν τη νέα ελληνική.

Πίνακας 1.1. Τα πνευμονικά σύμφωνα
(International Phonetic Association, 2015).

CONSONANTS (PULMONIC) © 2015 IPA

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b			t d		ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Trill	ʙ			r					ʀ		
Tap or Flap		ⱱ		ɾ		ɽ					
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateral fricative				ɬ ɮ							
Approximant		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɰ			
Lateral approximant				l		ɭ	ʎ	ʟ			

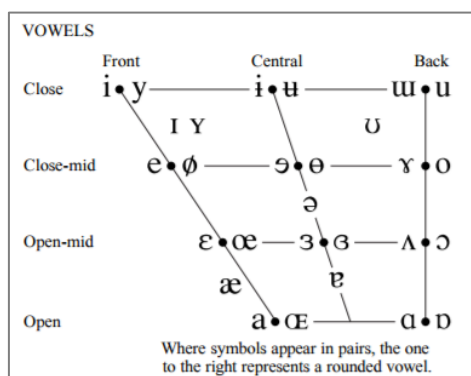
Symbols to the right in a cell are voiced, to the left are voiceless. Shaded areas denote articulations judged impossible.

Πίνακας 1.2. Τα μη πνευμονικά σύμφωνα
(International Phonetic Association, 2015).

CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Clicks	Voiced implosives	Ejectives
◌ǀ Bilabial	ɓ Bilabial	ʼ Examples:
◌ǃ Dental	ɗ Dental/alveolar	pʼ Bilabial
◌ǂ (Post)alveolar	ɟ Palatal	tʼ Dental/alveolar
◌ǁ Palatoalveolar	ɡ Velar	kʼ Velar
◌ǁ Alveolar lateral	ɠ Uvular	sʼ Alveolar fricative

Εικόνα 1.1. Σχηματική απεικόνιση των φωνηέντων
(International Phonetic Association, 2015).

2. Το φωνολογικό σύστημα της ελληνικής γλώσσας

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστεί συνοπτικά το φωνολογικό σύστημα της νέας ελληνικής, με μεγαλύτερη έμφαση στο φωνηεντικό και στο συμφωνικό σύστημα, η σημασία του λεξικού τόνου στην ελληνική, καθώς και τα φωνολογικά φαινόμενα που τη διέπουν.

2.1. Το φωνηεντικό σύστημα της νέας ελληνικής

Ο Μποτίνης (2009: 81-84) περιγράφει το φωνηεντικό σύστημα της νέας ελληνικής γλώσσας, το οποίο αποτελείται από πέντε φωνήεντα και τρεις διφθόγγους.

Τα φωνήεντα της ελληνικής είναι τα: /a/, /o/, /e/, /i/, /u/.

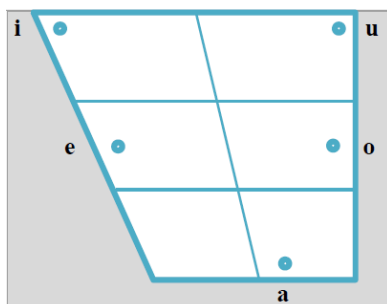
Ως προς τη θέση άρθρωσης της γλώσσας στον κάθετο άξονα, τα φωνήεντα /i/ και /u/ είναι υψηλά, τα φωνήεντα /e/ και /o/ είναι μέσα, ενώ το φωνήεν /a/ είναι το μόνο χαμηλό.

Ως προς τη θέση άρθρωσης της γλώσσας στον οριζόντιο άξονα, τα φωνήεντα /i/ και /e/ είναι πρόσθια, το φωνήεν /a/ είναι κεντρικό, ενώ τα φωνήεντα /o/ και /u/ είναι οπίσθια.

Ως προς το σχήμα των χειλιών, τα φωνήεντα /i/, /e/ και /a/ είναι ουδέτερα ή μη στρογγυλά, ενώ τα φωνήεντα /o/ και /u/ είναι στρογγυλά.

Ο πίνακας 2.1. παρουσιάζει μια σχηματική ταξινόμηση των φωνηέντων της ελληνικής.

Εικόνα 2.1. Σχηματική απεικόνιση των φωνηέντων της νέας ελληνικής γλώσσας (Μποτίνης, 2009: 84).

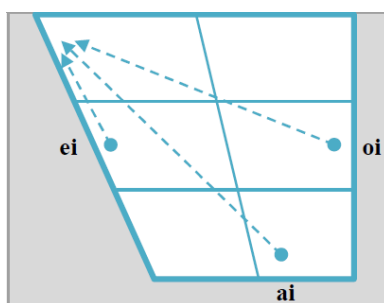

Αξίζει να σημειωθεί πως το /i/ μπορεί να πραγματοποιεί με δύο τρόπους: όταν αποτελεί τον πυρήνα μιας συλλαβής, πραγματώνεται ως φωνήεν, ενώ όταν είναι άτονο και ακολουθεί άλλο φωνήεν στην ίδια συλλαβή, αποτελεί ημίφωνο και πραγματώνεται

ως τριβόμενο ουρανικό. Στην περίπτωση αυτή, παρατηρούμε πως, όταν προηγείται ηχηρό σύμφωνο, το ημίφωνο παράγεται ως ηχηρό (παιδιά), ενώ όταν προηγείται άηχο σύμφωνο, το ημίφωνο παράγεται ως άηχο (σπίτια) (Arvaniti, 1999: 129· 2007: 170).

Οι δίφθογγοι, δηλαδή τα σύνθετα φωνήεντα, της νέας ελληνικής είναι οι /oi/ (κορούδο), /ai/ (νεράιδα) και /ei/ (ελεεινός). Στα ελληνικά, οι δίφθογγοι είναι κλειστές, δηλαδή μεταβάλλονται σε κλειστότερη θέση άρθρωσης. Ο πίνακας 2.2. παρουσιάζει μια σχηματική ταξινόμηση των διφθόγγων της ελληνικής.

Εικόνα 2.2. Σχηματική απεικόνιση των διφθόγγων της νέας ελληνικής γλώσσας (Μποτίνης, 2009: 84).

2.2. Το συμφωνικό σύστημα της νέας ελληνικής

Τα συμφωνικό σύστημα της νέας ελληνικής γλώσσας, σύμφωνα με τον Μποτίνη (2009: 86-88), αποτελείται από τα φωνήματα, τα οποία έχουν διακριτική λειτουργία στη γλώσσα, και από τα αλλόφωνα, τα οποία είναι μετατροπές των φωνημάτων σε διαφορετικά περιβάλλοντα, χωρίς διακριτική λειτουργία³. Πιο συγκεκριμένα, ο Bussmann (2006: 43) ορίζει το *αλλόφωνο* (allophone) ως έναν διαφορετικό τρόπο πραγμάτωσης ενός φωνήματος. Ο χαρακτηρισμός των φωνημάτων σε αλλόφωνα γίνεται με βάση την κατανομή τους σε μια γλώσσα και με βάση την ομοιότητά τους με το φώνημα.

Στα νέα ελληνικά, τα σύμφωνα κατηγοριοποιούνται με βάση τον τόπο άρθρωσής τους σε *χειλικά* (/p/, /b/, /m/), *χειλοδοντικά* ([ɱ], /f/, /v/), *οδοντικά* (/θ/, /ð/), *φατνιακά* (/t/, /d/, /n/, /t̪/, /l/, /s/, /z/), *ουρανικά* ([ç], [j], [ɲ], [ç], [j], [ɲ]) και *υπερωικά* (/k/, /g/, [ŋ], /x/, /ɣ/). Ως προς τον τρόπο άρθρωσής τους, κατηγοριοποιούνται σε *στιγμαϊά* (/p/, /b/, /t/, /d/, [ç], [j], /k/, /g/), *τριβόμενα* (/f/, /v/, /θ/, /ð/, [ç], [j], /x/, /ɣ/ και τα *συριστικά* /s/, /z/) , *ρινικά* (/m/, [ɱ], /n/, [ɲ], [ŋ]) και *υγρά* (το *παλλόμενο* /r/ και τα

³ Τα αλλόφωνα εσωκλείονται σε αγκύλες.

πλευρικά /l/ και [ʎ]). Υπάρχει μια επιπλέον φωνητική κατηγορία στη νέα ελληνική ως προς τον τρόπο άρθρωσης, τα *προστριβόμενα* σύμφωνα (το άηχο /ts/ και το ηχηρό /dʒ/), τα οποία προκύπτουν ως συνδυασμός στιγμιαίων και τριβόμενων κατά την παραγωγή της φωνής.

Τέλος, τα σύμφωνα της ελληνικής κατηγοριοποιούνται με βάση την ηχηρότητά τους σε *ηχηρά* και *άηχα*. Ο πίνακας 2.3. παρουσιάζει την ταξινόμηση των συμφωνικών φωνημάτων και των αλλόφωνων (σε παρένθεση) της ελληνικής με βάση τον τόπο και τον τρόπο άρθρωσής τους. Να σημειωθεί πως στα κελιά που υπάρχουν δύο φωνήματα, αυτό που βρίσκεται αριστερά είναι άηχο, ενώ αυτό που βρίσκεται δεξιά είναι ηχηρό.

Πίνακας 2.1. Η ταξινόμηση των συμφωνικών φωνημάτων και των αλλόφωνων της νέας ελληνικής (Μποτίνης: 2009: 88).

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Palatal	Velar
Plosive	p b			t d	(c ɟ)	k ɡ
Nasal	m	(ɱ)		n	(ɲ)	(ŋ)
Trill				r		
Fricative		f v	θ ð	s z	(ç ʝ)	x ɣ
Lateral approximant				l	(ʎ)	

2.3. Ο τόνος στη νέα ελληνική

Οι Ladefoged και Johnson (2010: 249) ορίζουν τον *τόνο* ως υπερτεμαχιακό φωνολογικό χαρακτηριστικό, καθώς δεν αφορά ένα φωνήεν ή ένα σύμφωνο αποκλειστικά, αλλά μια ολόκληρη συλλαβή. Μια τονισμένη συλλαβή εκφέρεται με μεγαλύτερη ποσότητα ενέργειας σε σχέση με μια άτονη συλλαβή και ακούγεται ως εξέχουσα στη ροή του λόγου.

Οι Ράλλη και Nespor (1999: 72-73) αναφέρουν πως, στην πλειονότητα των γλωσσών, ο τόνος εξαρτάται από τρία διαφορετικά χαρακτηριστικά: την ένταση⁴, τη διάρκεια και το τονικό ύψος⁵. Στα ελληνικά, τα κύρια γνωρίσματα του τόνου είναι η διάρκεια και η ένταση, γι' αυτό και ονομάζεται δυναμικός τόνος (το τονικό ύψος αξιοποιείται λιγότερο σε σχέση με την ένταση και τη διάρκεια). Επίσης, στην ελληνική γλώσσα ο τόνος έχει διαφοροποιητική λειτουργία, καθώς μόνο με βάση

⁴ Η συλλαβή εκφέρεται με μεγαλύτερη ένταση όταν εξέρχεται το ρεύμα αέρα.

⁵ Οι φωνητικές χορδές πάλλονται με υψηλότερη συχνότητα.

τη θέση του μπορούν να διακριθούν οι σημασίες δύο λέξεων (π.χ. *πότε- ποτέ*), ενώ σύμφωνα με την αρχή της τρισυλλαβίας, η κατανομή του τόνου περιορίζεται σε μία από τις τρεις τελευταίες συλλαβές της λέξης (Μποτίνης, 2009: 103).

Βέβαια, σε ένα εκφώνημα δεν υπάρχουν μόνο τονισμένες και άτονες συλλαβές. Σύμφωνα με τις Ράλλη και Nespor (1999: 74), σε κάποιες περιπτώσεις, βλέπουμε τονικές διαφοροποιήσεις σε μια λέξη, όπου εκτός από τον κύριο τόνο, υπάρχει κι ένας άλλος δευτερεύων. Οι συλλαβές με δευτερεύοντα τόνο τονίζονται λιγότερο από τις συλλαβές με κύριο τόνο και περισσότερο από τις άτονες συλλαβές. Στα ελληνικά, η θέση του δευτερεύοντα τόνου είναι ασαφής.

2.4. Τα φωνολογικά φαινόμενα της νέας ελληνικής

Ως *φωνολογικό φαινόμενο* ορίζεται η μεταβολή ενός τεμαχίου με καθορισμένα χαρακτηριστικά σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον. Ο όρος μεταβολή μπορεί να σημαίνει την αλλαγή ενός ή περισσότερων διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών ενός τεμαχίου, την εξαφάνισή του ή την εμφάνισή του. Κάθε φορά που περιγράφουμε μια μεταβολή, πρέπει να προσδιορίζουμε ποιο τεμάχιο μεταβάλλεται, πώς μεταβάλλεται αλλά και σε ποιο περιβάλλον (Ράλλη & Nespor, 1999: 111-112).

Στην παρούσα ενότητα, θα παρουσιαστούν συνοπτικά τα φωνολογικά φαινόμενα που αφορούν την ελληνική γλώσσα, καθώς και τα περιβάλλοντα που τα προσδιορίζουν.

Σύμφωνα με τον Μποτίνη (2009: 104-109), τα φωνολογικά φαινόμενα που απαντώνται στη νέα ελληνική είναι: η *συνάρθρωση*, η *ανομοίωση*, η *αποβολή*, η *επένθεση* και η *μετάθεση*.

α) Συνάρθρωση

Κατά τη συνάρθρωση, δύο τεμάχια λόγου συγχωνεύονται σε ένα, λόγω της επικάλυψης των αρθρωτικών κινήσεών τους. Το τεμάχιο που προκύπτει μπορεί να παρουσιάζει χαρακτηριστικά και από τα δύο αρχικά τεμάχια (Ράλλη & Nespor, 1999: 97).

Η συνάρθρωση διακρίνεται στην *ομοιότητα* (similitude) και την *αφομοίωση* (assimilation). Κατά την ομοιότητα, δύο φθόγγοι αλληλοεπηρεάζονται ώστε να μοιάσουν περισσότερο μεταξύ τους, χωρίς όμως να αλλάξουν τη φωνημική

ταυτότητά τους. Κατά την αφομοίωση, δύο φθόγγοι αλληλοεπηρεάζονται με τρόπο τέτοιο ώστε ο ένας να αντικαθίσταται από κάποιο άλλο φώνημα (Jones, 1932 αναφ. στο Kuhnert & Nolan, 1999: 13). Ένα παράδειγμα ομοιότητας στη νέα ελληνική είναι η λέξη «έμβαση» ['emvasi], όπου το χειλικό [m] γίνεται χειλοδοντικό [ɱ] πριν από το χειλοδοντικό [f]. Ένα παράδειγμα αφομοίωσης στη νέα ελληνική είναι η λέξη «σβήνω» ['zvinɔ], όπου το άηχο συριστικό [s] γίνεται ηχηρό συριστικό [z] πριν από το ηχηρό χειλοδοντικό [v].

Το φαινόμενο της συνάρθρωσης, και ιδιαίτερα η περίπτωση της αφομοίωσης, θα αναλυθούν εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

β) Ανομοίωση

Κατά την ανομοίωση, ένα φώνημα αλλάζει ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά του για να διαφοροποιηθεί από κάποιο τεμάχιο του περιβάλλοντός του (Φιλιππάκη- Warburton, 1992: 57). Ένα παράδειγμα ανομοίωσης στα ελληνικά είναι η λέξη «γράφτηκε» ['ɣraftice], όπου το τριβόμενο οδοντικό [θ] έγινε στιγμιαίο φατνιακό [t] για να διαφοροποιηθεί από το τριβόμενο χειλοδοντικό [f] που προηγείται.

γ) Αποβολή (αφαίρεση)

Κατά την αποβολή, ένα ολόκληρο φωνητικό τεμάχιο αποβάλλεται. Αιτία για την αποβολή είναι πολύ συχνά η τάση για απλοποίηση της συλλαβικής δομής, γι' αυτό και βλέπουμε την εξάλειψη ενός συμφώνου από ένα συμφωνικό σύμπλεγμα ή την εξάλειψη ενός φωνήεντος από δύο διαδοχικά φωνήεντα (Ράλλη & Nespor, 1999: 90). Ένα παράδειγμα αποβολής στα ελληνικά είναι η λέξη «απεύχομαι» [a'pɛfxɔmɛ], όπου το φωνήεν [o] της πρόθεσης αποβάλλεται, επειδή η λέξη με την οποία συντέθηκε αρχίζει από το φωνήεν [ɛ].

δ) Επένθεση (προσθήκη ή ανάπτυξη)

Κατά το φαινόμενο της επένθεσης, προστίθεται ένα τεμάχιο που δεν υπήρχε πριν σε κανένα από τα μορφήματα της λέξης (Ράλλη & Nespor, 1999: 93· Φιλιππάκη- Warburton, 1992: 58). Ένα παράδειγμα επένθεσης στα ελληνικά είναι η λέξη «ακούγοντας» [a'kuɣɔdas], όπου προστίθεται το σύμφωνο [ɣ] μεταξύ των δύο μορφημάτων.

ε) Μετάθεση

Κατά τη μετάθεση, αλλάζει η αρχική θέση ενός ή περισσότερων φωνημάτων (Φιλιππάκη- Warburton, 1992: 58). Το φαινόμενο της μετάθεσης είναι πιο σπάνιο στα ελληνικά. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η λέξη «φούχτα» ['fuχta], όπου τα συμφωνά [f] και [χ] από τη λέξη «χούφτα» ['χufta] άλλαξαν θέση μεταξύ τους.

Τέλος, η Φιλιππάκη-Warburton (1992: 58) συμπεριλαμβάνει στα φωνολογικά φαινόμενα της ελληνικής και αυτό της *συναίρεσης*. Κατά τη συναίρεση δύο διαφορετικά τεμάχια συνδυάζονται παράγοντας ένα τρίτο. Το φαινόμενο αυτό ήταν σύνηθες στα αρχαία ελληνικά. Ένα από τα λίγα παραδείγματα των νέων ελληνικών είναι το όνομα «Θοδώρα» [θo'ðora], το οποίο προήλθε από τον συνδυασμό των φωνηέντων [e] και [o] και της παραγωγής του [o] στη λέξη «Θεοδώρα» [θεo'ðora].

3. Το φαινόμενο της συνάρθρωσης

Στο κεφάλαιο αυτό θα περιγράψουμε το φαινόμενο της συνάρθρωσης, θα εξετάσουμε τις αιτίες που την προκαλούν και, τέλος, θα κάνουμε μια ανασκόπηση του φαινομένου αυτού στη νέα ελληνική.

3.1. Τι είναι η συνάρθρωση;

Το φαινόμενο της *συνάρθρωσης* αναφέρεται στο γεγονός πως ένα φωνολογικό τεμάχιο δεν πραγματώνεται με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα περιβάλλοντα, αλλά συχνά τείνει να ομοιάζει με τα γειτονικά του κάθε φορά φωνολογικά τεμάχια (Kuhnert & Nolan, 1999: 7).

Πιο συγκεκριμένα, ο Crystal (2008: 82) αναφέρει πως η συνάρθρωση προκαλείται από την ταυτόχρονη άρθρωση ή την επικάλυψη των αρθρωτικών κινήσεων δύο γειτονικών φθόγγων. Παρατηρούνται δύο είδη συνάρθρωσης ⁶:

α) η *προκαταβολική συνάρθρωση* (anticipatory coarticulation), κατά την οποία ένα φώνημα επηρεάζεται από το επόμενο του κι έτσι αλλάζει κάποιο χαρακτηριστικό του. Παραδείγματος χάριν, το sh- στη λέξη «shoe» προφέρεται με στρογγυλά χείλη, καθώς επηρεάζεται από το επόμενο [u:].

β) η *εμμένουσα συνάρθρωση* (perseverative/ perseveratory coarticulation), κατά την οποία ένα φώνημα επηρεάζεται από το προηγούμενό του και αλλάζει κάποιο από τα χαρακτηριστικά του. Παραδείγματος χάριν, το [n] στη λέξη «seen» αρθρώνεται ελαφρώς πιο μπροστά από το [n] στη λέξη «soon».

Η συνάρθρωση συμβαίνει, βέβαια, διότι η παραγωγή προφορικού λόγου γίνεται μέσω συνεχών αρθρωτικών κινήσεων χωρίς παύσεις. Έτσι, από τη συνάρθρωση μπορούν να προκληθούν όλοι οι τύποι της αφομοίωσης (Bussmann, 2006: 192) (βλ. κεφ. 4).

Το φαινόμενο της συνάρθρωσης απαντάται σε όλες τις φυσικές γλώσσες του κόσμου. Στην αγγλική γλώσσα, παρατηρούμε φαινόμενα συνάρθρωσης να εμφανίζονται διαχρονικά και σε όλους τους αγγλόφωνους πληθυσμούς (Βόρεια Αμερική, Βρετανία, Αυστραλία κ.λπ.) (Radford, Atkinson και συν., 1999: 66-69).

⁶ Κατά καιρούς, στα ελληνικά έχουν χρησιμοποιηθεί διάφοροι όροι για τα φαινόμενα της προκαταβολικής και της εμμένουσας συνάρθρωσης. Η μετάφραση των όρων εδώ είναι των Ράλλη & Nespor (1999: 83).

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αφομοίωσης της αγγλικής αποτελεί η φράση «have to» [hæftə]. Καθώς ο ομιλητής παράγει το άηχο σύμφωνο [t], τείνει να παράγει και το προηγούμενό του ηχηρό [v] ως άηχο [f] (Yule, 2010: 47). Ακόμη ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αφομοίωσης για την αγγλική γλώσσα είναι η αφομοίωση του ηχηρού συριστικού [z] (π.χ. observe) (Smith, 1997). Η αηχοποίηση του [z] μπορεί να συμβεί σχεδόν σε όλα τα περιβάλλοντα. Βεβαίως, η παραγωγή του [z] ως άηχου [s], καθώς και ο βαθμός αηχοποίησης, διαφέρουν ανάλογα με την προσωδιακή δομή του εκφωνήματος, το φωνολογικό περιβάλλον στο οποίο συναντάται, αλλά και τον εκάστοτε ομιλητή.

Το φαινόμενο της συνάρθρωσης εμφανίζεται και στη γαλλική γλώσσα. Τα δύο συνηθέστερα είδη αφομοίωσης, που προκαλούνται από τη συνάρθρωση, είναι η ρινική αφομοίωση και η αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα. Κατά τη ρινική αφομοίωση ένα στιγμιαίο σύμφωνο γίνεται ρινικό, όταν προηγείται ένα ρινικό φωνήεν ή έπεται ένα ρινικό σύμφωνο (π.χ. *subjonctif*, *grand ville*). Κατά την αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα, ένα ηχηρό σύμφωνο αηχοποιείται ή ένα άηχο σύμφωνο ηχηροποιείται, λόγω αφομοίωσης του χαρακτηριστικού της ηχηρότητας ενός γειτονικού φθόγγου (π.χ. *obtenir*, *tasse de café*). Και οι δύο τύποι αφομοίωσης στη γαλλική γλώσσα μπορούν να συμβούν τόσο στο εσωτερικό μιας λέξης όσο και στα όρια των λέξεων (Walker, 2001: 135-139).

Στην ισπανική γλώσσα, το φαινόμενο της συνάρθρωσης εμφανίζεται ήδη από τη μετεξέλιξή της από τη λατινική. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του λατινικού [k], το οποίο μέχρι τον 1^ο αιώνα μ.Χ. αρθρωνόταν μόνο υπερωικά, αλλά πλέον πραγματώνεται ουρανικά στις περιπτώσεις στις οποίες βρίσκεται πριν από κάποιο πρόσθιο φωνήεν (π.χ. λατ. *cinq*ue > ισπ. *cinco*), ενώ όταν βρίσκεται πριν από κάποιο μη πρόσθιο φωνήεν, το [k] κρατάει τα φωνολογικά του χαρακτηριστικά και πραγματώνεται υπερωικά (π.χ. λατ. *capanna* > ισπ. *cabaña*) (Penney, 1991: 27).

Το φαινόμενο της συνάρθρωσης στην ισπανική γλώσσα γίνεται αντιληπτό σε πολλές περιπτώσεις. Για παράδειγμα, ο φθόγγος [b] προφέρεται με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται. Το ίδιο συμβαίνει και με τον φθόγγο [d], αλλά και με άλλους φθόγγους (Trujillo Saez και συν., 2002: 81-84). Ιδιαίτερα η περίπτωση του συριστικού [s] έχει μελετηθεί σε μεγάλο βαθμό. Ο φθόγγος [s] της ισπανικής γλώσσας παρουσιάζει μια μεγάλη ποικιλία αλλοφώνων-είτε απουσιάζει εξ ολοκλήρου-, αφού η πραγμάτωσή του σχετίζεται με την ιδιαίτερη προφορά κάθε περιοχής όπου ομιλείται η ισπανική (Ισπανία, Λατινική Αμερική, Μεξικό κ.τ.λ.)

Ωστόσο, η ηχηροποίηση του συριστικού [s] πριν από κάποιο ηχηρό σύμφωνο, είτε στο εσωτερικό της λέξης (π.χ. desde) είτε στα όρια των λέξεων (π.χ. los dientes), αποτελεί φαινόμενο που εμφανίζεται σε όλον τον ισπανόφωνο κόσμο (Torreblanca, 1978).

3.2. Οι αιτίες της συνάρθρωσης

Η συνάρθρωση αποτελεί ένα φωνολογικό φαινόμενο, το οποίο οφείλεται σε αιτίες που αφορούν τόσο την παραγωγή του σήματος της ομιλίας, όσο και την πρόσληψη του σήματος αυτού. Όπως έχει προαναφερθεί, οι αρθρωτικές κινήσεις για την παραγωγή των φθόγγων δεν ακολουθούν απλώς η μία την άλλη διαδοχικά, αλλά γίνονται παράλληλα και εμπλέκονται μεταξύ τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να δημιουργηθεί το σήμα της ομιλίας (Μαγουλά, 2010: 45).

Το φαινόμενο της συνάρθρωσης απαντά σε όλες τις φυσικές γλώσσες και προκύπτει από την ανάγκη των ομιλητών για εξοικονόμηση χρόνου κατά την παραγωγή και κατά την πρόσληψη του μηνύματος από τον πομπό στον δέκτη. Άλλωστε, το φαινόμενο της συνάρθρωσης, όπως και άλλα φωνολογικά φαινόμενα, δικαιολογούνται συχνά από την τάση πολλών γλωσσών για απλοποίηση της συλλαβικής δομής (Ράλλη & Nespor, 1999: 97).

Σύμφωνα με τον Ladefoged (2007: 323), οι ομιλητές, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις που προσπαθούν να μιλήσουν όσο το δυνατόν πιο καθαρά, έχουν την τάση να παράγουν λόγο με μεγάλο βαθμό αφομοιώσεων, εξαλείφοντας φθόγγους πολλές φορές και μειώνοντας τις διαφορές μεταξύ των τεμαχίων λόγου. Την αρχή που διέπει αυτό το φαινόμενο ο Ladefoged την ονομάζει «ευχέρεια της άρθρωσης».

Ωστόσο, και ο ακροατής κατά την πρόσληψη και αντίληψη του μηνύματος προσπαθεί στον λιγότερο δυνατό χρόνο να κατανοήσει το μήνυμα με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια. Επειδή, λοιπόν, η αντίληψη του μηνύματος γίνεται σε μεγάλο βαθμό με βάση τις πιθανές λέξεις που υπάρχουν σε μια θέση, οι ομιλητές κάθε γλώσσας δεσμεύονται να διατηρούν τα όρια των λέξεων. Έτσι, όλες οι φυσικές γλώσσες διατηρούν την ισορροπία μεταξύ των ομιλητών και των ακροατών: πραγματοποιούνται αλλαγές, έτσι ώστε η παραγωγή του μηνύματος να είναι ευκολότερη για τους ομιλητές, παράλληλα, όμως, διατηρείται ένας ικανοποιητικός αντιληπτικός διαχωρισμός μεταξύ των φθόγγων, έτσι ώστε οι ακροατές να κατανοούν σωστά το μήνυμα (Ladefoged, 2007: 323-325).

Παράλληλα, όμως, το φαινόμενο της συνάρθρωσης συμβάλλει θετικά και κατά την αντιληπτική διαδικασία από την πλευρά του ακροατή. Μέσω της συνάρθρωσης, τα φωνητικά χαρακτηριστικά ορισμένων φθόγγων διαχέονται στους γειτονικούς τους φθόγγους. Έτσι, αποκτούν την ικανότητα να παραμένουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στο εκφώνημα και δίνουν κάποιες ενδείξεις στον ακροατή για τους φθόγγους που θα ακολουθήσουν, διευκολύνοντας και επιταχύνοντας την αντίληψη του μηνύματος (Kuhnert & Nolan, 1999: 9).

3.3. Η συνάρθρωση στα νέα ελληνικά

Η ελληνική βιβλιογραφία έχει εξετάσει τις παραμέτρους με βάση τις οποίες εξετάζονται συστηματικά οι περιπτώσεις συνάρθρωσης, καθώς και την κατηγοριοποίηση των περιπτώσεων συνάρθρωσης μεταξύ συμφώνων στα νέα ελληνικά.

Το φαινόμενο της συνάρθρωσης μπορεί να εξεταστεί με βάση τις εξής παραμέτρους (Μαγουλά, 2010: 50-54):

α) Τον βαθμό συνάρθρωσης: όταν η συνάρθρωση οδηγεί σε πλήρη αφομοίωση των εμπλεκόμενων φθόγγων, ονομάζεται *ολική* (π.χ. συν + ρέω = συρρέω [si' reo]), ενώ όταν οδηγεί σε μερική αφομοίωσή τους, ονομάζεται *μερική* (π.χ. συν + χαίρω = συγχαίρω [sin' xero]) (Ladefoged, 2007: 124· Μπαμπινιώτης, 2002).

β) Την κατεύθυνση συνάρθρωσης: αν η συνάρθρωση έχει κατεύθυνση από τα αριστερά προς τα δεξιά, από τα δεξιά προς τα αριστερά ή αν έχει διπλή κατεύθυνση.

Εμφανίζεται μεγάλη διάσταση στην ελληνική βιβλιογραφία όσον αφορά στην ορολογία της συνάρθρωσης ως προς την κατεύθυνση. Οι Ράλλη και Nespor (1999: 83-84) χρησιμοποιούν τους όρους *εμμένουσα* ή *οπισθοχωρητική* για την αφομοίωση με κατεύθυνση από τα αριστερά προς τα δεξιά, τους όρους *προκαταβολική* ή *προοδευτική* για την αφομοίωση με κατεύθυνση από τα δεξιά προς τα αριστερά, ενώ τον όρο *επαμφοτερίζουσα* για την αφομοίωση που έχει διπλή κατεύθυνση. Το λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη (1998) χρησιμοποιεί αντίστοιχα τους όρους *εξακολουθητική* ή *προχωρητική* συνάρθρωση, *προληπτική* ή *υποχωρητική* και *επαμφοτερίζουσα* ή *αμοιβαία*. Η Μαγουλά (2010: 53-54) χρησιμοποιεί αντίστοιχα τους

όρους *προοδευτική, πρόδρομη ή προκαταβολική* και *αμφίδρομη* αφομοίωση. Τέλος, στο λεξικό του Γ. Μπαμινιώτη (2002) χρησιμοποιείται ο όρος *προχωρητική* για τη συνάρθρωση από τα αριστερά προς τα δεξιά και οι όροι *προληπτική* ή *οπισθοχωρητική* για τη συνάρθρωση από τα δεξιά προς τα αριστερά και η Μπαλτατζάνη (Ladefoged, 2007: 124) χρησιμοποιεί τους όρους *εμμένουσα* και *προληπτική* αντίστοιχα.

γ) Το είδος της αλλαγής που συντελείται: πρόκειται για ηχηροποίηση, αηχοποίηση, αφομοίωση ως προς τον τόπο άρθρωσης ή αφομοίωση ως προς τον τρόπο άρθρωσης.

δ) Το περιβάλλον στο οποίο εμφανίζεται η συνάρθρωση: εξετάζονται οι φθόγγοι που εμπλέκονται σε αυτήν.

ε) Το πεδίο λειτουργίας της συνάρθρωσης: εάν η συνάρθρωση εμφανίζεται στο εσωτερικό των λέξεων, στα όρια μορφημάτων ή στα όρια των λέξεων.

Οι περιπτώσεις συνάρθρωσης μεταξύ συμφώνων κατηγοριοποιούνται στα νέα ελληνικά ως εξής (Μαγουλά, 2010: 55-73):

α) Αφομοίωση των έρρινων φθόγγων: Ο έρρινος οδοντικός φθόγγος [n] όταν ακολουθείται από άηχους κλειστούς φθόγγους προκαλεί προοδευτική αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα, ενώ παράλληλα αφομοιώνεται και ο ίδιος προκαταβολικά ως προς τον τόπο άρθρωσης του συμφώνου που ακολουθεί (αμφίδρομη αφομοίωση) (Arvaniti, 1999: 170· 2007: 170-171). Η ηχηροποίηση δεν πραγματοποιείται όταν τον έρρινο οδοντικό φθόγγο ακολουθεί ένας τριβόμενος.

Πρέπει να αναφέρουμε, επίσης, πως, εκτός από τις παραπάνω περιπτώσεις μερικής αφομοίωσης του [n], υπάρχουν στα νέα ελληνικά και περιπτώσεις ολικής αφομοίωσής του, όταν μετά το έρρινο οδοντικό [n] ακολουθεί το έρρινο χειλοδοντικό [m] ή τα υγρά σύμφωνα [l] και [r] (π.χ. συρρέω [si' reo]) (Ράλλη & Nespor, 1999: 84-85).

β) Αφομοίωση των συριστικών φθόγγων: το άηχο συριστικό [s], όταν ακολουθείται από ηχηρό σύμφωνο, προκαλεί προκαταβολική αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα. Η αφομοίωση αυτή πραγματοποιείται τόσο στο εσωτερικό της λέξης (π.χ. ασβός [a' zvos]), όσο και στα όρια μορφημάτων (π.χ. εισβολή [izvo' li]) και στα όρια

των λέξεων (π.χ. τους γάτους [tuz'ɣatus]) (Nespor & Vogel, 1986: 213· Arvaniti & Pelekanou, 2001: 73· Baltazani, 2006· Tserdanelis, 2005 κ.ά.). Όταν προηγείται το ηχηρό συριστικό [z], δεν μπορεί να αφομοιώσει ως προς την ηχηρότητα το επόμενο σύμφωνο. Επίσης, το άηχο συριστικό [s] δεν ηχηροποιείται, όταν βρίσκεται μετά από ένα ηχηρό σύμφωνο. Η αφομοίωση του συριστικού φθόγγου θα αναλυθεί εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

γ) Αφομοίωση του συμφωνικού στοιχείου των συνδυασμών αυ/ ευ: Το συμφωνικό στοιχείο των συνδυασμών αυ/ ευ ηχηροποιείται προκαταβολικά όταν ακολουθεί φωνήεν ή ηχηρό σύμφωνο. Η αφομοίωση αυτή λειτουργεί τόσο στο εσωτερικό των λέξεων (π.χ. αυλή [a'vli], όσο και στα όρια μορφημάτων (π.χ. ευδιάθετος [evdi'aθetos] και στα όρια λέξεων (π.χ. ευ ζην [e'vzin]) (Μαγουλά, 2010: 68-73).

4. Η αφομοίωση των συριστικών φθόγγων στα νέα ελληνικά

Στο παρόν κεφάλαιο θα μελετήσουμε το φαινόμενο της αφομοίωσης των συριστικών φθόγγων στα νέα ελληνικά, θα περιγράψουμε τα ακουστικά χαρακτηριστικά των συριστικών φθόγγων και θα κάνουμε μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας όσον αφορά τις έρευνες που έχουν γίνει στο θέμα αυτό.

4.1. Περιγραφή του φαινομένου

Μία από τις περιπτώσεις συνάρθρωσης μεταξύ συμφώνων στα νέα ελληνικά είναι η προκαταβολική αφομοίωση των συριστικών φθόγγων. Το άηχο τριβόμενο συριστικό /s/ αφομοιώνεται ως προς την ηχηρότητα ως ηχηρό /z/, όταν ακολουθεί ηχηρό σύμφωνο (Ράλλη & Nespor, 1999: 113· Nespor & Vogel, 1986: 213).

Η Μαγουλά (2010: 65-68) περιγράφει αναλυτικά το φαινόμενο ως προς όλες τις παραμέτρους. Η αφομοίωση του άηχου συριστικού φθόγγου χαρακτηρίζεται ως μερική, αφού ο φθόγγος μεταβάλλεται μόνο ως προς το χαρακτηριστικό της ηχηρότητας, ενώ τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του παραμένουν αναλλοίωτα. Μόνο στην περίπτωση που το άηχο /s/ συναντάει το ηχηρό /z/ έχουμε ολική αφομοίωση, αφού οι δύο φθόγγοι ταυτίζονται.

Ως προς τη φορά της αφομοίωσης, πρόκειται για προκαταβολική αφομοίωση ηχηρότητας, αφού ο φθόγγος /s/ ενσωματώνει το χαρακτηριστικό της ηχηρότητας του επόμενου φθόγγου. Το άηχο συριστικό /s/ δεν ηχηροποιείται, όταν βρίσκεται μετά από ένα ηχηρό σύμφωνο.

Ως προς το περιβάλλον, αυτού του είδους η αφομοίωση εμφανίζεται μόνο όταν προηγείται ο άηχος συριστικός φθόγγος /s/ και ακολουθεί ένα ηχηρό, κλειστό ή τριβόμενο, σύμφωνο. Όταν προηγείται το ηχηρό συριστικό /z/, δεν μπορεί να αφομοιώσει ως προς την ηχηρότητα το επόμενο σύμφωνο.

Αναλυτικά, οι περιπτώσεις αφομοίωσης του άηχου συριστικού φθόγγου /s/ είναι οι εξής:

α) /s/ + /m, n, l, r/ → /zm/, /zn/, /zl/, /zr/

Πεδίο εφαρμογής αυτής της περίπτωσης αφομοίωσης είναι τα όρια των λέξεων, τα όρια των μορφημάτων και, στην περίπτωση του /zm/, και το εσωτερικό της λέξης.

β) /s/ + /v, δ, γ, z/ → /zv/, /zδ/, /zγ/, /zz/

Πεδίο εφαρμογής αυτής της περίπτωσης αφομοίωσης είναι τα όρια των λέξεων, στην περίπτωση των /zv/, /zd/ και /zg/ και τα όρια των μορφημάτων και, στην περίπτωση των /zv/ και /zg/, και το εσωτερικό της λέξης.

γ) /s/ + /b, d, g/ → /zb/, /zd/, /zg/

Πεδίο εφαρμογής αυτής της περίπτωσης αφομοίωσης είναι μόνο τα όρια των λέξεων.

Ωστόσο, η Arvaniti (1999: 170) αναφέρει ως πεδίο εφαρμογής του φαινομένου μόνο τα όρια των λέξεων, όταν δηλαδή το άηχο συριστικό βρίσκεται στο τέλος μιας λέξης και η επόμενη λέξη αρχίζει με ηχηρό σύμφωνο. Βασική προϋπόθεση, βέβαια, είναι οι δύο αυτές λέξεις να ανήκουν στην ίδια επιτονική φράση.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει συγκεντρωτικά τα πεδία εφαρμογής της αφομοίωσης του συριστικού φθόγγου [s] στην ελληνική γλώσσα.

Πίνακας 4.1. Τα πεδία εφαρμογής της αφομοίωσης του συριστικού φθόγγου [s] στην ελληνική γλώσσα (Μαγουλά, 2010: 67).

	Εσωτερικό της λέξης	Όρια μορφημάτων	Όρια λέξεων
Αντηχητικά			
[zm]	✓	✓	✓
[zn]	▪	✓	✓
[zl]	▪	✓	✓
[zr]	▪	✓	✓
Τριβόμενα			
[zv]	✓	✓	✓
[zd]	▪	✓	✓
[zg]	✓	✓	✓
[zz]	▪	▪	✓
Κλειστά			
[zb]	▪	▪	✓
[zd]	▪	▪	✓
[zg]	▪	▪	✓

Το φαινόμενο της αφομοίωσης του συριστικού φθόγγου οφείλεται στους φωνοτακτικούς περιορισμούς της ελληνικής γλώσσας, οι οποίοι δεν επιτρέπουν την

πραγμάτωση του φθόγγου /s/, όταν αυτό ακολουθείται από ηχηρό σύμφωνο. Οι φωνοτακτικοί περιορισμοί της μητρικής γλώσσας πολλές φορές επηρεάζουν και την κατάκτηση και παραγωγή μιας δεύτερης ή ξένης γλώσσας. Για παράδειγμα, οι ελληνόφωνοι ομιλητές της αγγλικής πολλές φορές μεταφέρουν το φαινόμενο της συνάρθρωσης του /s/, προφέροντας λέξεις όπως είναι οι λέξεις «smoke» και «smile» ηχηροποιώντας τον συριστικό φθόγγο (Tserdanelis, 2005: 42).

Παρόμοια φαινόμενα συνάρθρωσης των συριστικών φθόγγων υπάρχουν και στην αγγλική γλώσσα, βέβαια, όπως είναι η αηχοποίηση του /z/ και η ουρανικοποίηση του /s/. Η αηχοποίηση του /z/ (π.χ. observe) μπορεί να συμβεί σχεδόν σε όλα τα περιβάλλοντα. Ο βαθμός της αηχοποίησης, όμως, διαφέρει ανάλογα με τη θέση του /z/ στην προσωδιακή δομή του εκφωνήματος, το φωνολογικό περιβάλλον, αλλά και τον εκάστοτε ομιλητή (Smith, 1997). Η ουρανικοποίηση του /s/ είναι υποχρεωτική στο εσωτερικό των λέξεων (π.χ. pleasure), αλλά προαιρετική στα όρια των λέξεων (π.χ. please you) (Zsiga, 1995).

Βλέπουμε πως τα φαινόμενα συνάρθρωσης εξαρτώνται από μια ποικιλία παραγόντων, όπως είναι η ιδιαίτερη φωνοτακτική δομή κάθε γλώσσας, η συχνότητα εμφάνισης των φθόγγων σε αυτήν, καθώς και η μορφολογία της (Tserdanelis, 2005: 44).

4.2. Ακουστικά χαρακτηριστικά των συριστικών φθόγγων

Στην ελληνική βιβλιογραφία βρίσκουμε μελέτες σχετικά με τους συριστικούς φθόγγους, σε μια προσπάθεια ορισμού των ακουστικών χαρακτηριστικών των άηχων και ηχηρών συριστικών και, γενικότερα, των τριβόμενων φθόγγων.

Ο Μποτίνης (2009: 248) ορίζει τις διαφορές του άηχου συριστικού /s/ και του ηχηρού συριστικού /z/ ως εξής: κατ' αρχήν, οι συριστικοί φθόγγοι διαχωρίζονται από το σύνολο των τριβόμενων χάρη στην εντονότερη κατανομή ενέργειας πάνω από τα 2.000 Hz, η οποία τους χαρακτηρίζει. Όσον αφορά τη διάρκειά τους, το άηχο συριστικό /s/ διαρκεί περίπου 190 ms, ενώ το ηχηρό συριστικό /z/ διαρκεί περίπου 160 ms. Τέλος, η τυπική μπάρα ηχηρότητας χαρακτηρίζει το ηχηρό συριστικό /z/, ενώ η έλλειψη ενέργειας κάτω από τα 2.000 Hz χαρακτηρίζει το άηχο συριστικό /s/. Πρέπει να ανφερθεί πως η μελέτη αυτή έγινε σε τονισμένες και άτονες συλλαβές που είχαν ως έμβαση τους συριστικούς φθόγγους.

Σύμφωνα με τη μελέτη των Nirgianaki, Chaida και Fourakis (2009), τα ηχηρά τριβόμενα εν γένει έχουν μικρότερη διάρκεια σε σχέση με τα άηχα. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τους συριστικούς φθόγγους, το άηχο συριστικό /s/ διαρκεί κατά μέσο όρο 127,43 ms, ενώ το ηχηρό συριστικό /z/ 95,68 ms (τα δεδομένα προέρχονταν από τονισμένες συλλαβές). Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τα αποτελέσματα της μελέτης του Fourakis (1986), στην οποία η διάρκεια του άηχου συριστικού /s/ σε τονισμένη συλλαβή στην αρχή της λέξης ήταν κατά μέσο όρο 118,5 ms, αλλά και με τα αποτελέσματα της έρευνας της Nicolaidis (2002), στην οποία η διάρκεια του άηχου /s/ μεταξύ φωνηέντων ήταν της τάξεως των 113 ms.

Επομένως, η διαφορά της διάρκειας, αλλά και η διαφορά της φασματικής δομής και των διαμορφωτών, καθότι τα ηχηρά τριβόμενα σύμφωνα εμφανίζουν την ηχηρότητα καθ' όλη τη διάρκειά τους, αποτελούν τα βασικά διακριτά ακουστικά χαρακτηριστικά των ηχηρών και των άηχων συριστικών τριβόμενων συμφώνων (Μποτίνης, 2009: 293).

4.3. Επισκόπηση προηγούμενων ερευνών για την αφομοίωση του /s/

Το φαινόμενο της συνάρθρωσης του φθόγγου /s/ είναι αρκετά συχνό στην ελληνική γλώσσα. Για τον λόγο αυτόν, ερευνητές, όπως οι Nespor & Vogel (1986: 213), έχουν στρέψει τη μελέτη προς την κατεύθυνση του φαινομένου της αφομοίωσης ως προς την ηχηρότητα του φθόγγου /s/, όταν ακολουθεί ηχηρός συμφωνικός φθόγγος, τόσο στο εσωτερικό όσο και στα όρια των λέξεων. Ενώ, όμως, η βιβλιογραφία μέχρι τα τέλη του προηγούμενου αιώνα συμπεριλαμβάνει το φαινόμενο της ηχηροποίησης στα φαινόμενα αφομοίωσης της νέας ελληνικής, μόνο τα τελευταία χρόνια έχει διερευνηθεί το φαινόμενο πειραματικά από ερευνητικές μελέτες.

Οι Arvaniti και Pelekanou (2001) ερεύνησαν πειραματικά το φαινόμενο της αφομοίωσης του /s/. Τα αποτελέσματα της έρευνάς τους έδειξαν πως η αφομοίωση ήταν είτε ολική είτε μερική (μόνο το πρώτο μισό της συνολικής διάρκειας του /s/ ήταν ηχηρό), ενώ σε κάποιες περιπτώσεις δεν συνέβαινε καθόλου. Επίσης, το φαινόμενο αυτό φάνηκε πως μπορεί να πραγματωθεί τόσο στο εσωτερικό των λέξεων όσο και στα όρια των λέξεων μιας επιτονικής φράσης. Έτσι, οι Arvaniti και Pelekanou καταλήγουν στο συμπέρασμα πως η αφομοίωση του /s/ δεν φαίνεται να εμφανίζεται σε όλες τις

περιπτώσεις, ενώ χαρακτηρίζεται μάλλον ως αποτέλεσμα της επικάλυψης των κινήσεων των φωνητικών χορδών, παρά ως φωνολογικός κανόνας.

Η Baltazani (2006) διερεύνησε αν το /s/ στο τέλος της λέξης αφομοιώνεται πάντα ως προς την ηχηρότητα, όταν η λέξη που ακολουθεί αρχίζει από ηχηρό φθόγγο (π.χ. ο όρος μάρκα /o'oroZ'marka/, ο όρος γκρίζος /o'oroZ'grizos/). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η αφομοίωση ήταν μάλλον βαθμιαία και όχι κατηγοριακή. Δηλαδή, σε κάποιες περιπτώσεις το /s/ ηχηροποιείται, σε κάποιες παραμένει άηχο, ενώ σε κάποιες άλλες ηχηροποιείται μερικώς. Επίσης, βρέθηκε πως μεγαλύτερο ποσοστό ηχηροποίησης του /s/ συμβαίνει πριν από αντηχητικό φθόγγο (/m, l/) παρά πριν από κλειστό (/b, d, g/).

Τόσο οι Arvaniti και Pelekanou όσο και η Baltazani καταλήγουν στα εξής συμπεράσματα: α) η αφομοίωση του /s/ είναι προαιρετική, β) ο βαθμός της αφομοίωσης εξαρτάται τόσο από τον εκάστοτε ομιλητή όσο και από τον φθόγγο που έπεται και γ) στις περιπτώσεις που παρατηρείται μερική ηχηροποίηση, αυτή γίνεται στην αρχή του ηχηρού /s/. Αυτό ίσως σημαίνει πως πρόκειται για προοδευτική παρά για προκαταβολική αφομοίωση (Arvaniti, 2007: 172).

Η Nicolaidis (2001: 72), σε μελέτη της για τον αυθόρμητο προφορικό λόγο, αναφέρει πως ο φθόγγος /s/ σε μικρό ποσοστό του δείγματος ηχηροποιείται ολικώς ή μερικώς, όταν ακολουθεί ηχηρό σύμφωνο (π.χ. της γραμμής /tizɣa'mis/). Σε λίγες περιπτώσεις, η ηχηροποίηση συμβαίνει όταν ο συριστικός φθόγγος βρίσκεται ανάμεσα σε φωνήεν και άηχο σύμφωνο (προοδευτική αφομοίωση).

Από την άλλη μεριά, ο Tserdanelis (2005: 76-77), παρουσιάζοντας τα δεδομένα της έρευνάς του, αναφέρει πως, όταν οι ομιλητές εκφωνούσαν τις λέξεις ως μία επιτονική φράση (π.χ. η πλαζ μου /i'plazmu/), η ηχηροποίηση του /s/ ήταν κατηγοριακή, ενώ δεν υπήρχαν καθαρές περιπτώσεις μερικής αφομοίωσης. Οι περιπτώσεις, στις οποίες οι λέξεις δεν εκφωνούνταν ως μία επιτονική φράση, και επομένως δεν συνέβαινε η ηχηροποίηση του /s/, ήταν ελάχιστες.

Ο Dimos (2012) ερεύνει το φαινόμενο της συνάρθρωσης του /s/ στο ηπειρώτικο ιδίωμα. Και εδώ, συμπεραίνεται πως το φαινόμενο είναι κυρίως βαθμιαίο, και όχι κατηγοριακό, ενώ φαίνεται ότι η μερική ηχηροποίηση δεν είναι πολύ συχνή. Επίσης, οι ομιλητές τείνουν να εφαρμόζουν την ηχηροποίηση σε διαφορετικό βαθμό, ενώ το φαινόμενο της αφομοίωσης φαίνεται να είναι πιο συχνό στο εσωτερικό της λέξης (π.χ. κόσμος /'kozmos/) παρά στα όρια των λέξεων (π.χ. τους βλέπω /tuz'vlepo/).

Οι διαφορές αυτές, ωστόσο, οφείλονται στο γεγονός πως υπάρχει μεγάλη διαφορά στην παραγωγή των φθόγγων μεταξύ των ομιλητών, καθώς και στο γεγονός πως οι παραπάνω ερευνητές εξέτασαν το φαινόμενο σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Η προσωδιακή δομή των προτάσεων ήταν διαφορετική, όπως και ο τονισμός των λέξεων-στόχων. Τέλος, κάποιες έρευνες εξέτασαν το φαινόμενο στα όρια των λέξεων (π.χ. Baltazani), ενώ κάποιες άλλες εξέτασαν το φαινόμενο τόσο στα όρια των λέξεων όσο και στο εσωτερικό τους (π.χ. Arvaniti και Pelekanou) (Arvaniti, 2007: 172-173).

5. Η ρωσική και η ελληνική γλώσσα

Στο κεφάλαιο αυτό, θα γίνει αναφορά στο φωνολογικό σύστημα της ρωσικής γλώσσας και στα φωνολογικά φαινόμενα που περιλαμβάνει, και ιδιαίτερα στο φαινόμενο της συνάρθρωσης. Στη συνέχεια, θα γίνει βιβλιογραφική ανασκόπηση των ερευνών σχετικά με τη διδασκαλία της ελληνικής σε ρωσόφωνους μαθητές, καθώς και τα προβλήματα και τις δυσκολίες που οι ίδιοι αντιμετωπίζουν κατά την εκμάθησή της.

5.1. Το φωνολογικό σύστημα της ρωσικής γλώσσας

Η ρωσική ανήκει στις ανατολικο-σλαβικές γλώσσες, οι οποίες αποτελούν υπο-ομάδα των ευρωπαϊκών γλωσσών. Γι' αυτόν τον λόγο, η ρωσική δεν διαφέρει σημαντικά από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές γλώσσες σε φωνολογικό και γραμματικό επίπεδο (Cubberley, 2002: 3).

Το ρωσικό αλφάβητο έχει 6 φωνηεντικούς φθόγγους, οι οποίοι διαφοροποιούνται όταν είναι τονισμένοι, και 36 συμφωνικούς φθόγγους (Γιεσάκοβα, Λιτβίνοβα, & Χαρατσίδης, 2010: 12).

5.1.1. Το φωνηεντικό σύστημα της ρωσικής

Σύμφωνα με τους Γιεσάκοβα, Λιτβίνοβα & Χαρατσίδα (2010: 12-13), οι φωνηεντικοί φθόγγοι της ρωσικής είναι *б /i i e o u а/* και ταξινομούνται με βάση τη θέση των χειλιών και της γλώσσας κατά την παραγωγή τους.

Ως προς τον βαθμό ανόδου της γλώσσας στον κατακόρυφο άξονα τα φωνήεντα διακρίνονται σε *χαμηλά, μεσαία και ψηλά*.

Ως προς το σημείο ανόδου της γλώσσας στον οριζόντιο άξονα διακρίνονται σε *οπίσθια, κεντρικά και πρόσθια*.

Ως προς τον τρόπο συμμετοχής των χειλιών κατά την άρθρωσή τους, διακρίνονται σε *στρογγυλά και σε αστρογγυλά*.

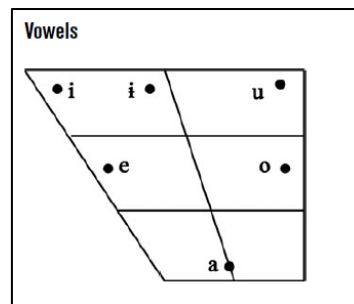
Στη ρωσική γλώσσα, η ποιότητα των φωνηέντων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το αν είναι άτονα ή τονισμένα, ενώ η πραγμάτωσή τους ποικίλει, ανάλογα με το συμφωνικό περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται (Yanushevskaya & Bunčić, 2015: 224).

Στη συνέχεια, ακολουθούν δύο πίνακες (Πίνακας 5.1. και Πίνακας 5.2.) με τα φωνήεντα της ρωσικής γλώσσας.

**Πίνακας 5.1. Οι φωνηεντικοί φθόγγοι της ρωσικής γλώσσας
(Cubberley, 2002: 69).**

<i>Articulatory method</i>			
	Front	Central	Back
High	i ([i])		u ([u])
Mid-High			
Mid-Low	e ([ɛ])		o ([ɔ])
Low		a ([a])	

**Εικόνα 5.1. Σχηματική απεικόνιση των φωνηεντικών φθόγγων
της ρωσικής γλώσσας (Yanushevskaya & Bunčič, 2015: 224).**

5.1.2. Το συμφωνικό σύστημα της ρωσικής

Σύμφωνα με τους Γιεσάκοβα, Λιτβίνοβα & Χαρατσίδη (2010: 45-47), οι συμφωνικοί φθόγγοι της ρωσικής γλώσσας ταξινομούνται με βάση τον τόπο άρθρωσής τους, τον τρόπο άρθρωσής τους, τη συμμετοχή «θορύβου» και «φωνής» (ηχητικότητα), καθώς και με βάση την παρουσία ή την απουσία ουράνωσης (τη σκληρότητα ή τη μαλακότητά τους).

Ως προς τον τόπο άρθρωσης, τα σύμφωνα διακρίνονται σε:

Χειλικά: διχειλικά και χειλοδοντικά.

Γλωσσικά: πρόσθια γλωσσικά (οδοντικά, φατνιακά και μεταφατνιακά), μεταγλωσσικά (ουρανικά) και οπίσθια γλωσσικά (υπερωικά).

Ως προς τον τρόπο άρθρωσης, διακρίνονται σε:

Κλειστά (ή έκκροτα): η απελευθέρωση του αέρα γίνεται είτε με απότομη διάνοιξη του εμποδίου που θέτουν οι αρθρωτές, έτσι ώστε να προκύπτουν τα έκκροτα σύμφωνα,

είτε με σταδιακή έξοδο του αέρα, έτσι ώστε να σχηματίζονται τα πλευρικά και τα έρρινα σύμφωνα.

Παλλόμενα: σχηματίζονται ως αποτέλεσμα μιας επαναλαμβανόμενης κίνησης, κατά την οποία η άκρη της γλώσσας ανεβαίνει προς τα φατνία και κάμπτεται προς τα επάνω.

Τριβόμενα: κατά την παραγωγή τους οι αρθρωτές σχηματίζουν μια μικρή δίοδο διέλευσης του αέρα.

Προστριβόμενα: η παραγωγή τους αρχίζει με απόλυτο κλείσιμο των αρθρωτών, οι οποίοι στη συνέχεια απομακρύνονται λίγο δημιουργώντας μια στενή δίοδο για τη σταδιακή απελευθέρωση του αέρα.

Ως προς τη συμμετοχή του «θορύβου» (ο οποίος δημιουργείται από την απελευθέρωση του αέρα που εκπνέεται) και της «φωνής» (ηχητικότητα), τα σύμφωνα διακρίνονται σε:

Μη αντηχητικά: είτε ηχηρά (τα οποία σχηματίζονται από «θόρυβο» με τη συνοδεία «φωνής») είτε άηχα (τα οποία σχηματίζονται μόνο από «θόρυβο»).

Ένηχα: παράγονται μόνο με «φωνή» και με ελάχιστο «θόρυβο».

Ανάλογα με την παρουσία ή απουσία ουράνωσης, τα σύμφωνα διακρίνονται σε *σκληρά* και *μαλακά*. Το ρωσικό συμφωνικό σύστημα χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη φωνολογική αντίθεση των μαλακών και των σκληρών συμφώνων, η οποία αφορά σχεδόν όλα τα σύμφωνα, με ελάχιστες εξαιρέσεις (Yanushevskaya & Bunčić, 2015: 222).

Στη συνέχεια, ακολουθεί ένας συγκεντρωτικός πίνακας των συμφωνικών φθόγγων της ρωσικής γλώσσας.

**Πίνακας 5.2. Οι συμφωνικοί φθόγγοι της ρωσικής γλώσσας
(Yanushevskaya & Bunčič, 2015: 222).**

	Bilabial	Labiodental	Dental/ Alveolar	Post- alveolar	Palatal	Velar
Plosive	p pʲ b bʲ		t tʲ d dʲ			k kʲ g gʲ
Affricate			ts tʲs	tʃ tʃʲ		
Nasal	m mʲ		n nʲ			
Trill			r rʲ			
Fricative		f fʲ v vʲ	s sʲ z zʲ	ʃ ʃʲ ʒ ʒʲ		x xʲ
Approximant					j	
Lateral approximant			l lʲ			

5.1.3. Ο τόνος στη ρωσική

Ο τόνος στη ρωσική γλώσσα επηρεάζει τη διάρκεια και την ποιότητα των φωνηέντων. Η τονισμένη συλλαβή προφέρεται με μεγαλύτερη ένταση και μεγαλύτερη διάρκεια, ενώ οι φθόγγοι που την απαρτίζουν προφέρονται με ιδιαίτερη ευκρίνεια. Τα φωνήεντα των άτονων συλλαβών είναι πιο πιθανό να υποστούν κάποιου είδους ποσοτική ή ποιοτική εξασθένιση (Γιεςάκοβα, Λιτβίνοβα, & Χαρατσίδης, 2010: 176· Yanushevskaya & Bunčič, 2015: 225).

Ο τόνος στα ρωσικά είναι ελεύθερος και μπορεί να πέσει σε οποιαδήποτε συλλαβή (είτε στην πρώτη, είτε στην τελευταία είτε σε κάποια ενδιάμεση), ενώ πολλές σύνθετες λέξεις μπορεί να έχουν και έναν δευτερεύοντα τόνο, εκτός από τον κύριο. Επίσης, ο τόνος μπορεί να είναι είτε *μεταβλητός* είτε *αμετάβλητος*: μεταβλητός ονομάζεται όταν, κατά τον σχηματισμό των γραμματικών τύπων, μετατοπίζεται από μία συλλαβή σε μία άλλη ή από ένα μόρφημα σε ένα άλλο, ενώ αμετάβλητος ονομάζεται όταν παραμένει στην ίδια θέση. Τέλος, ο τόνος στη ρωσική γλώσσα μπορεί να επιτελέσει διακριτική λειτουργία, δηλαδή να διαφοροποιήσει το νόημα των λέξεων. Στη σύγχρονη ρωσική γλώσσα, υπάρχουν πολλές ομόγραφες λέξεις, οι οποίες διαχωρίζονται μόνο κατά την προφορά τους από τη θέση του τόνου, π.χ. a'tlas (άτλας)-atla's (σατέν) (Γιεςάκοβα, Λιτβίνοβα, & Χαρατσίδης, 2010: 176-177· Cubberley, 2002: 67).

5.2. Η αφομοίωση των συριστικών φθόγγων στη ρωσική

Στη ρωσική γλώσσα, όλοι οι τύποι αφομοίωσης συμφώνων είναι προοδευτικοί και αφορούν την αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα και την αφομοίωση ως προς τον τόπο άρθρωσης, καθώς και τον συνδυασμό τους.

Ως προς την αφομοίωση ηχηρότητας, κάθε ηχηρό σύμφωνο, το οποίο αποτελεί ζευγάρι με το αντίστοιχο άηχο, αντικαθίσταται από το άηχο αυτό σύμφωνο στο τέλος των λέξεων και πριν από κάποιο άλλο άηχο σύμφωνο. Αντίστοιχα, κάθε άηχο σύμφωνο μπορεί να αντικατασταθεί από το αντίστοιχο ηχηρό, όταν το επόμενο φώνημα είναι ένα ηχηρό σύμφωνο. Η ηχηροποίηση αυτή συμβαίνει πάντα στο εσωτερικό της λέξης (π.χ. [sva**d**ʲba]- γάμος) και πολύ συχνά στα όρια των λέξεων (π.χ. [o**d** goroda]- από την πόλη) (Jones & Ward, 2010: 197-198).

Σύμφωνα με τον Cubberley (2002: 60), στη ρωσική γλώσσα η προοδευτική αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα συμβαίνει μόνο σε συμπλέγματα που περιλαμβάνουν κλειστούς και τριβόμενους φθόγγους (σε ελάχιστες περιπτώσεις αποδίδεται η ηχηροποίηση αυτή στον γραπτό λόγο). Πιο συγκεκριμένα, οι Καλαϊτσίδου, Βραχιονίδου & Ευσταθίου (2003: 19) αναφέρουν ότι στη ρωσική γλώσσα ο συριστικός φθόγγος ηχηροποιείται μόνο μπροστά από τα σύμφωνα [b], [d], [g] (π.χ. [zdvinut']- στροφή, ενώ: [sv'et]- φως).

Οι Burton & Robblee (1997) μελέτησαν την προοδευτική αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα σε εμπρόθετες φράσεις της ρωσικής, όπου εμπεριέχονταν τα συμπλέγματα [zd], [sd], [zt], [st] και [dz], [tz], [ds], [ts]. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως στα συμπλέγματα όπου πρώτος ήταν ο συριστικός φθόγγος η διάρκειά του εξαρτιόταν από το αν το επόμενο σύμφωνο ήταν ηχηρό ή άηχο. Επίσης, η διάρκεια του πρώτου φθόγγου του συμπλέγματος σε όλες τις περιπτώσεις εξαρτιόταν από τα χαρακτηριστικά ηχηρότητας του δεύτερου φθόγγου.

5.3. Ρωσόφωνοι και ελληνική γλώσσα

Τα συμφωνικά συστήματα της ρωσικής και της ελληνικής γλώσσας παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Στα δύο συμφωνικά συστήματα, υπάρχουν φθόγγοι παρόμοιοι (π.χ. [ts]), φθόγγοι με μικρή διαφορά μεταξύ των δύο γλωσσών (π.χ. το ελληνικό [ɣ] και το ρωσικό [ɣ] που υπάρχει μόνο σε μερικές λέξεις της παλαιοσλαβικής) και φθόγγοι οι οποίοι υπάρχουν μόνο σε μία από τις δύο

γλώσσες. Η ρωσική γλώσσα περιλαμβάνει φθόγγους που δεν υπάρχουν στην ελληνική, (όπως είναι τα παχιά συριστικά) και η ελληνική γλώσσα περιλαμβάνει φθόγγους οι οποίοι δεν υπάρχουν στη ρωσική (όπως είναι το [δ] και το [θ]). Επίσης, έχει γίνει ήδη αναφορά στην ταξινόμηση των συμφώνων του ρωσικού φωνολογικού συστήματος σε μαλακά (ουρανικοποιημένα) και σκληρά (μη ουρανικοποιημένα), διάκριση η οποία δεν υφίσταται στην ελληνική (Πάππου- Ζουραβλιόβα, 2009).

Όπως αναφέρουν και οι Καλαϊτσίδου, Βραχιονίδου & Ευσταθίου (2003: 15, 19), η ρωσική ορθογραφία βασίζεται στην αναλογία 1 γράμμα προς 1 φώνημα, κάτι που δεν ισχύει στην ελληνική. Γι' αυτό τον λόγο, οι ρωσόφωνοι μαθητές αντιμετωπίζουν αρκετά προβλήματα κατά την εκμάθηση της ελληνικής. Για παράδειγμα, στην ελληνική γλώσσα ο φθόγγος [s] ηχηροποιείται μπροστά από ηχηρό σύμφωνο, μόνο στον προφορικό λόγο όμως, χωρίς δηλαδή η ηχηροποίηση αυτή να περνά στη γραφή. Στη ρωσική γλώσσα ο συριστικός φθόγγος ηχηροποιείται μόνο μπροστά από τα σύμφωνα [b], [d], [g]. Επομένως, ίσως είναι δύσκολο για τους ρωσόφωνους μαθητές να προφέρουν σωστά κάποιο σύμπλεγμα στο οποίο το [s] ηχηροποιείται, εφόσον κάτι τέτοιο δεν αποδίδεται γραπτώς, αλλά ούτε υπάρχει στη μητρική τους γλώσσα.

Επίσης, οι ρωσόφωνοι μαθητές πολύ συχνά δυσκολεύονται στη γραπτή απόδοση των φθόγγων που δεν υπάρχουν στη μητρική τους γλώσσα, όπως είναι το [δ] και το [θ] («ντύνω» αντί για «δίνω» και «όρφιος» αντί για «όρθιος»). Άλλωστε, πολλές λέξεις που πέρασαν στη ρωσική γλώσσα και περιείχαν τους φθόγγους αυτούς προφέρονται στα ρωσικά με [d] ή [t] αντίστοιχα (π.χ. Δημήτρης-Ντιμίτρι) (Καλαϊτσίδου, Βραχιονίδου & Ευσταθίου, 2003: 15).

Οι Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ζουραβλιόβα και συν. (2010) διεξήγαγαν μια έρευνα για να μελετήσουν τα φωνολογικά λάθη στη διαγλώσσα⁷ των ρωσόφωνων μαθητών της ελληνικής, μέσα από την ανάλυση του γραπτού τους λόγου.

Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι μαθητές έκαναν αρκετά φωνητικά λάθη, λάθη δηλαδή προφοράς λόγω της ομοιότητας κάποιων φθόγγων στις δύο γλώσσες, που όμως δεν δημιουργούν προβλήματα στην κατανόηση, π.χ. ['ljeo] αντί ['leo] (λέω). Τα λάθη, όμως, των μαθητών αφορούσαν και το φωνολογικό επίπεδο. Επρόκειτο, δηλαδή, για λάθη στην προφορά που δημιουργούν πρόβλημα στην κατανόηση και στην επικοινωνία. Πολύ συχνά οι ρωσόφωνοι μαθητές παρήγαγαν [f] αντί για [θ] (['falasa]

⁷ Η συστηματική γλωσσική συμπεριφορά των μαθητών της δεύτερης γλώσσας (Μπέλλα, 2011: 23).

αντί ['thalasa]), [v] αντί για [ð] (['veⁿdro] αντί ['ðeⁿdro]), [t] αντί για [θ] (['telo] αντί ['θelo]), [d] αντί για [ð] (['dino] αντί ['ðino]), [g] αντί για [ɣ] (['gata] αντί ['ɣata]). Όπως είναι φανερό, οι μαθητές αντικαθιστούν τον δύσκολο φθόγγο που δεν υπάρχει στη μητρική τους με κάποιον άλλον κοντινό.

Επίσης, σημειώθηκαν αρκετά λάθη στην καταγραφή των συμπλεγμάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η καταγραφή του συμφωνικού συμπλέγματος [zm] ως -ζμ- τόσο στο εσωτερικό της λέξης όσο και στα όρια των λέξεων (π.χ. χαιρετίζμους, θιάζμου). Το γραφηματικό αυτό λάθος δείχνει πως οι ρωσόφωνοι συνειδητοποιούν την ηχηροποίηση του [s] πριν από ηχηρό σύμφωνα στον προφορικό λόγο, την οποία μεταφέρουν και στον γραπτό λόγο.

Οι Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Βλέτση και συν. (2010) μελέτησαν τα γλωσσικά λάθη μαθητών της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας σε πολυπολιτισμικές τάξεις του Γυμνασίου μέσα από τον γραπτό τους λόγο. Τα αποτελέσματα που αφορούσαν τους σλαβόφωνους μαθητές (με μητρική την ουκρανική, τη γεωργιανική ή τη ρωσική γλώσσα) έδειξαν πως στην πλειονότητά τους αντικαθιστούν το [θ] με το [f] ανεξάρτητα από τη θέση του μέσα στη λέξη.

Η Πάππου-Ζουραβλιόβα (2011) διεξήγαγε μια έρευνα για να μελετήσει τα αποτελέσματα της εκμάθησης της νέας ελληνικής γλώσσας σε καθηγητές που διδάσκουν στα σχολεία της πόλης της Μαριούπολης, αναλύοντας τον προφορικό λόγο τους. Κάποιοι από τους καθηγητές αυτούς ήταν ελληνικής καταγωγής και γνώριζαν την τοπική ελληνική διάλεκτο, ενώ κάποιοι άλλοι ήταν ελληνικής, ρωσικής ή ουκρανικής καταγωγής που δεν γνώριζαν καθόλου την ελληνική γλώσσα.

Τα αποτελέσματα που αφορούν το επίπεδο της φωνητικής- φωνολογίας έδειξαν πως οι ελληνόφωνοι Έλληνες δεν είχαν κάποια δυσκολία στην προφορά των φωνημάτων. Πρόφεραν σωστά ακόμα και τους φθόγγους [ð] και [θ] που δεν υπάρχουν στη ρωσική γλώσσα. Αντιθέτως, οι καθηγητές που δεν γνώριζαν την ελληνική γλώσσα δυσκολεύονταν στην άρθρωση αυτών των συμφώνων. Συνήθως, πρόφεραν [s] αντί για [θ] ([θ'elo- s'elo]) και [d] αντί για [ð] ([a'ðinatos-a'dinatos]).

6. Η κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας

Ο κλάδος της *Κατάκτησης της Δεύτερης Γλώσσας* (Second Language Acquisition) μελετάει το πώς ο άνθρωπος κατακτά μια δεύτερη γλώσσα. Ως δεύτερη γλώσσα (Γ2) χαρακτηρίζεται οποιαδήποτε γλώσσα η οποία μαθαίνεται ή κατακτάται από ένα άτομο εκτός από τη μητρική (Γ1). Η διαφορά των όρων *δεύτερη γλώσσα* και *ξένη γλώσσα* έγκειται στο εξής: δεύτερη χαρακτηρίζεται η γλώσσα η οποία κατακτάται σε ένα περιβάλλον στο οποίο χρησιμοποιείται ως πρώτη γλώσσα, ενώ ξένη χαρακτηρίζεται η γλώσσα η οποία κατακτάται από τον ομιλητή στο περιβάλλον της μητρικής του γλώσσας. Ωστόσο, στη βιβλιογραφία ο όρος *δεύτερη γλώσσα* τείνει να υπερισχύει και να χρησιμοποιείται γενικά για την εκμάθηση οποιασδήποτε γλώσσας εκτός από τη μητρική (Μπέλλα, 2011: 18, 21).

Μια ακόμη διάκριση που αποτελεί αμφιλεγόμενο ζήτημα στη διδασκαλία της δεύτερης γλώσσας είναι αυτή μεταξύ των όρων *κατάκτηση* και *εκμάθηση*. Όπως αναφέρει η Μπέλλα (2011: 22), ο Krashen το 1977 χρησιμοποιεί τον όρο *κατάκτηση* για να αναφερθεί στη φυσική διαδικασία κατά την οποία ο άνθρωπος μαθαίνει μια δεύτερη γλώσσα, με τον ίδιο τρόπο που μαθαίνει και τη μητρική του, ενώ χρησιμοποιεί τον όρο *εκμάθηση* για να αναφερθεί στη συνειδητή και συστηματική μελέτη μιας γλώσσας, των τύπων και των δομών της. Ωστόσο, και πάλι οι δύο όροι εναλλάσσονται στη βιβλιογραφία, ενώ τείνει να υπερισχύει ο όρος *κατάκτηση*.

Στο κεφάλαιο αυτό, θα παρουσιαστεί η θεωρία της *διαγλώσσας*, θα εξεταστεί ο ρόλος της μητρικής γλώσσας του μαθητή, καθώς και ο ρόλος του γλωσσικού εισαγόμενου στην *εκμάθηση* της δεύτερης γλώσσας και θα μελετηθούν οι παράγοντες εκείνοι που επηρεάζουν την *κατάκτησή* της. Τέλος, θα γίνει μια αναφορά στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης και στη σημασία της διδασκαλίας της προφοράς για την *κατάκτησή* της.

6.1. Η θεωρία της διαγλώσσας

Σύμφωνα με τη Μπέλλα (2011: 23, 59), ο όρος *διαγλώσσα* αφορά τη συστηματική γλωσσική συμπεριφορά του μαθητή μιας δεύτερης γλώσσας, η οποία είναι ανεξάρτητη από τη γλώσσα-στόχο, καθώς και από τη μητρική του γλώσσα. Ο μαθητής, κατά τη διαδικασία *κατάκτησης* της δεύτερης γλώσσας, περνά από

διάφορα εξελικτικά στάδια. Η διαγλώσσα αποτελεί ουσιαστικά ένα προσωπικό γλωσσικό σύστημα του μαθητή, το οποίο περιλαμβάνει κανόνες και τύπους που αποκλίνουν από αυτούς της γλώσσας-στόχου.

Ο όρος διαγλώσσα εισήχθη από τον Selinker (1972), ο οποίος περιγράφει πέντε γνωστικές διεργασίες που καθοδηγούν και επηρεάζουν την ανάπτυξη της διαγλώσσας του μαθητή:

α) γλωσσική παρεμβολή, κατά την οποία κανόνες και υποσυστήματα της μητρικής γλώσσας παρεμβάλλονται στη δεύτερη γλώσσα.

β) υπεργενίκευση, κατά την οποία ο μαθητής κατασκευάζει και χρησιμοποιεί έναν αποκλίνοντα τύπο υπεργενικεύοντας κάποιον κανόνα της γλώσσας-στόχου.

γ) παρεμβολή λόγω διδασκαλίας, κατά την οποία κάποια στοιχεία της διαγλώσσας προκύπτουν από τη διδασκαλία που έλαβε ο μαθητής (είτε από τον ίδιον τον διδάσκοντα είτε από τα διδακτικά εγχειρίδια).

δ) μαθησιακές στρατηγικές, τις οποίες χρησιμοποιεί ο μαθητής προκειμένου να κατακτήσει το σύστημα της γλώσσας-στόχου.

ε) επικοινωνιακές στρατηγικές, οι οποίες προκύπτουν από την προσπάθεια του μαθητή να επικοινωνήσει στη γλώσσα-στόχο.

Η διαγλώσσα του μαθητή έχει τη μορφή ενός συνεχούς, το οποίο αποδίδεται με τον όρο *διαγλωσσικό συνεχές* (Eubank, Selinker & Sharwood Smith, 1997). Το συνεχές αυτό αποτελείται από μία σειρά γραμματικών, οι οποίες ως έναν βαθμό αλληλοκαλύπτονται ενώ η μία διαδέχεται την άλλη. Κάθε γραμματική περιλαμβάνει κάποιους νέους κανόνες σε σχέση με την προηγούμενη. Γι' αυτόν τον λόγο, κάθε φορά γίνεται και συνθετότερη. Σύμφωνα με τον Selinker (1972: 215), όταν ο μαθητής φτάσει στο στάδιο όπου εξυπηρετείται επαρκώς επικοινωνιακά, τότε σταματά να μαθαίνει, αν και η διαγλώσσα του συνεχίζει να αποκλίνει από τους κανόνες της γλώσσας-στόχου. Το φαινόμενο αυτό, κατά το οποίο ο μαθητής σταματά να εξελίσσεται παρά την έκθεσή του σε γλωσσικά ερεθίσματα, ονομάζεται *απολίθωση*.

Ο Selinker (1972) εντόπισε και περιέγραψε τα τρία χαρακτηριστικά της διαγλώσσας του μαθητή:

α) είναι *διαπερατή*, δηλαδή οι κανόνες που διαμορφώνει ο μαθητής σε κάθε στάδιο αλλάζουν. Έτσι, η διαγλώσσα ως γλωσσικό σύστημα εξελίσσεται στον

χρόνο, διαφέροντας από τα υπόλοιπα συστήματα μόνο ως προς τον βαθμό διαπερατότητας.

β) είναι *δυναμική*, δηλαδή αλλάζει συνεχώς, καθώς ο μαθητής δημιουργεί νέες εικασίες σχετικά με το πώς λειτουργεί η γλώσσα-στόχος.

γ) είναι *συστηματική*, δηλαδή η γλώσσα που παράγει ο μαθητής δεν είναι τυχαία, αλλά υπόκειται σε κανόνες, τους προσωπικούς του κανόνες, με τον ίδιο τρόπο που ο φυσικός ομιλητής παράγει λόγο βασιζόμενος στους κανόνες της μητρικής του γλώσσας.

Ωστόσο, η Μπέλλα (2011: 65) υποστηρίζει πως το πρώτο και το δεύτερο χαρακτηριστικό, δηλαδή αυτά της διαπερατότητας και της δυναμικότητας, μπορούν να θεωρηθούν ως ένα, καθώς δεν υπάρχουν ιδιαίτερες διαφορές μεταξύ τους.

6.2. Ο ρόλος της μητρικής γλώσσας στην κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας

Η μητρική γλώσσα του μαθητή παίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας. Άλλωστε, η διαγλώσσα αποτελεί ένα γλωσσικό σύστημα που βρίσκεται ανάμεσα στη μητρική γλώσσα και τη γλώσσα-στόχο.

Η θεωρία της *Αντιπαραβολικής Ανάλυσης*, η οποία εμφανίστηκε στον χώρο της Γλωσσολογίας στα τέλη του 1940 και στις αρχές του 1950, βασίστηκε στη σύγκριση της μητρικής και της δεύτερης γλώσσας. Υποστηρίχθηκε πως το άτομο που μαθαίνει μια δεύτερη γλώσσα μεταφέρει σε αυτήν αυτόματα στοιχεία της μητρικής του γλώσσας. Όταν τα στοιχεία που μεταφέρονται είναι κοινά και για τις δύο γλώσσες, πρόκειται για *θετική παρεμβολή*, ενώ όταν μεταφέρονται στοιχεία της μητρικής που δεν υπάρχουν στη δεύτερη, τότε πρόκειται για *αρνητική παρεμβολή*. Η θεωρία αυτή αφορά σε όλα τα επίπεδα της γλώσσας και υποστηρίζει πως δομές που είναι κοινές και στα δύο γλωσσικά συστήματα κατακτώνται ευκολότερα (Αποστόλου- Πανάρα, 1996: 151-152· Μπέλλα, 2011: 56).

Η θεωρία της Αντιπαραβολικής Ανάλυσης δέχτηκε έντονη κριτική, καθώς επικεντρωνόταν αποκλειστικά στη μελέτη του γλωσσικού εισαγομένου και του γλωσσικού εξαγομένου του μαθητή, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις νοητικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα στον νου του. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να απορριφθεί εξολοκλήρου, αλλά πως πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι

άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας (Μπέλλα, 2011: 58).

6.3. Το γλωσσικό εισαγόμενο

Το σύνολο των γλωσσικών στοιχείων, γραπτών και προφορικών, στα οποία εκτίθεται ο μαθητής μιας δεύτερης γλώσσας, ονομάζεται *γλωσσικό εισαγόμενο*. Ο όρος διακρίνεται από αυτόν του *αφομοιωμένου γλωσσικού εισαγομένου*, του μέρους δηλαδή του γλωσσικού εισαγομένου που αφομοιώνει ο μαθητής και ενσωματώνει στο δικό του σύστημα (Μπέλλα, 2011: 23).

Σύμφωνα με τη Μπέλλα (2011: 149-154), ο Krashen (1981, 1985) διαμόρφωσε τη θεωρία του *Εποπτικού Μηχανισμού* (ή *Υπόθεση του Γλωσσικού Εισαγομένου*), η οποία συνίσταται στις εξής πέντε υποθέσεις:

α) η υπόθεση διάκρισης μεταξύ κατάκτησης και εκμάθησης

Η κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας είναι υποσυνείδητη διαδικασία, όπως αυτή της μητρικής γλώσσας. Η εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας είναι συνειδητή διαδικασία, η οποία προκύπτει από τη διδασκαλία των γλωσσικών κανόνων της. Όσα ο μαθητής μαθαίνει συνειδητά δεν μπορούν να μεταφερθούν στο σύστημα της υποσυνείδητης γνώσης.

β) η υπόθεση του εποπτικού μηχανισμού

Η συνειδητή μάθηση χρησιμοποιείται μόνο για τον έλεγχο και τη διόρθωση του γλωσσικού εξαγομένου. Ωστόσο, ο μηχανισμός αυτός, για να λειτουργήσει αποτελεσματικά, προϋποθέτει ο μαθητής να έχει αρκετό χρόνο στη διάθεσή του, να εστιάζει την προσοχή του στη μορφή της γλώσσας που παράγει (και όχι στο περιεχόμενό της) και να γνωρίζει τον αντίστοιχο κανόνα.

γ) η υπόθεση της φυσικής σειράς κατάκτησης

Ο μαθητής κατακτά τους κανόνες της δεύτερης γλώσσας με συγκεκριμένη και προβλέψιμη σειρά. Αυτό ισχύει ανεξάρτητα από την ηλικία, τη μητρική γλώσσα και τον τρόπο εκμάθησης.

δ) η υπόθεση του κατανοητού εισαγομένου

Ο μαθητής μπορεί να μάθει τη δεύτερη γλώσσα, όταν εκτίθεται σε γλωσσικό εισαγόμενο, δηλαδή λεξιλόγιο, γραμματική κ.λπ., που είναι λίγο πιο προχωρημένο από το επίπεδο γλωσσομάθειάς του. Με λίγα λόγια, ο μαθητής δεν πρέπει να δυσκολεύεται σε μεγάλο βαθμό στην κατανόηση του εισαγομένου.

ε) η υπόθεση του συναισθηματικού φίλτρου

Η ψυχολογική και συναισθηματική κατάσταση του μαθητή παίζει σημαντικό ρόλο στην κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας.

Κατά την *Υπόθεση της Διεπίδρασης* (Long, 1980 αναφ. στο Μπέλλα, 2011: 158-162), οι συνομιλητές προσπαθούν με διάφορους τρόπους να διευκρινίζουν ο ένας στον άλλον τα λεγόμενά τους για να γίνονται πιο κατανοητοί, είτε για να αποφευχθούν πιθανές παρανοήσεις ή δυσκολίες στη συνομιλία είτε για να επιλυθούν προβλήματα που έχουν προκύψει. Αυτή η *διαπραγμάτευση της σημασίας* συμβάλλει θετικά στην κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας, αφού η τροποποίηση αυτή του γλωσσικού εισαγομένου το καθιστά πιο κατανοητό για τον δέκτη.

Αντίστοιχα, η διεπίδραση παρέχει για τον μαθητή της δεύτερης γλώσσας και περισσότερες ευκαιρίες για παραγωγή γλωσσικού εξαγομένου. Κατά την *Υπόθεση του Κατανοητού Γλωσσικού Εξαγομένου* (Swain, 1985), οι μαθητές υποβοηθούνται στην κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας, καθώς προσπαθούν να παραγάγουν ένα μήνυμα, κάνοντας λάθη και προσπαθώντας να τα διορθώσουν. Όταν τελικά ο συνομιλητής κατανοεί το γλωσσικό εξαγόμενο, ο μαθητής κατακτά τις δομές που χρησιμοποίησε για να διευκρινήσει το μήνυμά του.

6.4. Ατομικές διαφορές

Στην εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας, σε αντίθεση με τη μητρική, δεν καταφέρνουν όλοι οι ομιλητές να φτάσουν το επίπεδο ενός φυσικού ομιλητή, ενώ και η πορεία κατάκτησης αλλά και η ταχύτητά της διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό. Η διαφοροποίηση αυτή μεταξύ των ομιλητών αποδίδεται στις ατομικές διαφορές τους (Βαρλοκώστα & Τριανταφυλλίδου, 2003: 34-35). Ο όρος *ατομικές διαφορές* αναφέρεται στους γνωστικούς και συναισθηματικούς παράγοντες που επηρεάζουν την

πορεία και την ταχύτητα κατάκτησης της δεύτερης γλώσσας και, κατ' επέκτασιν, την επιτυχία του μαθητή (Μπέλλα, 2011: 24).

Οι παράγοντες που εντοπίζονται καθώς και η ορολογία για την απόδοσή τους μπορεί να διαφέρουν στη σχετική βιβλιογραφία. Πρέπει να σημειωθεί πως οι παράγοντες αυτοί αλληλεπιδρούν μεταξύ τους με ποικίλους τρόπους, κι έτσι είναι δύσκολο να εξεταστεί ο καθένας από αυτούς απολύτως μεμονωμένα. Επίσης, είναι δύσκολο να ορίσουμε με αντικειμενικό τρόπο σε ποιον βαθμό οι παράγοντες αυτοί υφίστανται και επηρεάζουν τον εκάστοτε ομιλητή (Hummel, 2014: 194).

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παραδοχές, θα γίνει μια μελέτη των παραγόντων, γνωστικών και συναισθηματικών, που επηρεάζουν την εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας.

Οι κυριότεροι παράγοντες που επηρεάζουν την κατάκτηση μιας δεύτερης γλώσσας είναι οι εξής:

α) Ηλικία

Η κατάκτηση μια δεύτερης γλώσσας μπορεί να γίνει σε οποιαδήποτε στιγμή της ζωής του ατόμου. Ένα βασικό ερώτημα είναι εάν η ηλικία του ομιλητή επηρεάζει τον τρόπο και την ταχύτητα κατάκτησης μιας δεύτερης γλώσσας και σε ποιον βαθμό (Βαρλοκώστα & Τριανταφυλλίδου, 2003: 35-37).

Η αντίληψη πως η κατάκτηση μιας δεύτερης γλώσσας είναι ταχύτερη και αποτελεσματικότερη σε μικρότερη ηλικία είναι γνωστή ως *Υπόθεση της Κρίσιμης Περιόδου*. Ο Lenneberg (1967 αναφ. στο Hummel, 2014: 170-172) όρισε ως Κρίσιμη Περίοδο την ηλικία από 2 έως 13 περίπου ετών, ηλικία κατά την οποία οι ομιλητές μπορούν να μάθουν πιο αποτελεσματικά μια δεύτερη γλώσσα και να φτάσουν το επίπεδο ενός φυσικού ομιλητή. Το βασικό επιχείρημα του Lanneberg ήταν η πλαστικότητα και η πλευρίωση⁸ του εγκεφάλου, καθώς η γλώσσα πλευριώνεται συνήθως στο αριστερό ημισφαίριο σε αυτήν την ηλικία. Υποστηρίζεται, δηλαδή, πως μετά την Κρίσιμη Περίοδο, το άτομο δεν μπορεί να αποκτήσει πλήρη επάρκεια σε όλους τους τομείς μιας δεύτερης γλώσσας, και ιδιαιτέρως στον τομέα της προφοράς (Scovel, 1988).

⁸ Πλευρίωση: διαδικασία κατά την οποία οι νοητικές λειτουργίες του εγκεφάλου πλευριώνονται σε καθένα από τα δύο ημισφαίρια (Hummel, 2014: 172).

Ωστόσο, φαίνεται πως σε κάθε ηλικία υπάρχουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα στην εκμάθηση μιας γλώσσας. Οι ενήλικες, λόγω μεγαλύτερων νοητικών ικανοτήτων, ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια, κατακτούν ταχύτερα το λεξιλόγιο μιας ξένης γλώσσας και τις γραμματικές δομές της, ενώ τα παιδιά παρουσιάζουν μεγαλύτερη ευκολία στην κατάκτηση της προφοράς και του επιτονισμού της δεύτερης γλώσσας. Η έναρξη εκμάθησης μιας γλώσσας από μικρή ηλικία, όμως, φαίνεται να έχει μεγαλύτερα οφέλη σε βάθος χρόνου, καθώς είναι πιο πιθανό να επιτευχθεί ένα επίπεδο επάρκειας φυσικού ομιλητή (Andreu, 2007:208· Navarro Romero, 2010: 123-124). Σε κάθε περίπτωση, δεν υπάρχει μία και μόνο σωστή απάντηση για το ποια είναι η καταλληλότερη ηλικία για την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας, μιας και αυτή εξαρτάται από ποικίλους ακόμη παράγοντες, όπως είναι το περιβάλλον εκμάθησης και τα ερεθίσματα που δέχεται ο ομιλητής, τα κίνητρα του ομιλητή, οι στρατηγικές που χρησιμοποιούνται κ.ά. (Muñoz, 2016).

β) Έφεση

Ως έφεση ορίζεται το ιδιαίτερο ταλέντο ή η ιδιαίτερη ικανότητα που μπορεί να έχει κανείς να μαθαίνει μια δεύτερη γλώσσα εύκολα και γρήγορα (Carroll, 1981: 85). Η έφεση αποτελεί συνισταμένη άλλων ικανοτήτων: α) της ικανότητας φωνητικής κωδικοποίησης, της ικανότητας δηλαδή του μαθητή να διακρίνει και να συνθέτει τους ήχους της δεύτερης γλώσσας έτσι ώστε να τους ανακαλεί όταν χρειάζεται, β) της γραμματικής ευαισθησίας, της ικανότητας του μαθητή να αναγνωρίζει τη γραμματική λειτουργία των λέξεων μιας πρότασης, γ) της επαγωγικής ικανότητας, δηλαδή της ικανότητας να επάγει τους κανόνες από το γλωσσικό υλικό με το οποίο έχει έρθει σε επαφή και δ) της ικανότητας αποστήθισης, δηλαδή της ικανότητάς του να δημιουργεί συσχετίσεις και να τις απομνημονεύει, κυρίως όσον αφορά το λεξιλόγιο (Μπέλλα, 2011: 25).

Η Αλεξίου (χ.χ.) αναφέρει πως η έφεση στην εκμάθηση ξένων γλωσσών μπορεί να εντοπιστεί από μικρή ηλικία ήδη, αφού γνωστικές δεξιότητες όπως είναι η μνήμη και η αναλυτική ικανότητα είναι εμφανείς από την παιδική ηλικία. Η έφεση ενός ατόμου, βέβαια, μεταβάλλεται με το πέρασμα του χρόνου, καθώς οι παραπάνω γνωστικές δεξιότητες μπορούν να βελτιωθούν μέσω της εξάσκησης.

Όπως τονίζουν οι Wen, Biedron και Skehan (2017), η έρευνα πρέπει να προσανατολιστεί στη λειτουργική μνήμη του ατόμου, κατά πόσο και πώς δηλαδή αυτή εμπλέκεται στις γνωστικές δεξιότητες που κάνουν το άτομο να διαθέτει έφεση στην

εκμάθηση ξένων γλωσσών, πράγμα που θα συνεισφέρει σημαντικά στον τομέα της διδασκαλίας και της εκμάθησης της δεύτερης γλώσσας.

γ) Κίνητρα

Σύμφωνα με τον Τριλιανό (2009: 42) «τα κίνητρα είναι ορμές ή ενεργοποιημένες ανάγκες, που κατευθύνονται σε κάποιο στόχο ή απομακρύνονται από αυτόν». Τα κίνητρα είναι αυτά που κινητοποιούν τους μαθητές και αποτελούν τις αιτίες για τις πράξεις τους, δίνοντας παράλληλα εξηγήσεις για τη συμπεριφορά και τις επιλογές τους.

Τα κίνητρα διακρίνονται σε *ενδογενή* και *εξωγενή*. Όσον αφορά στη δεύτερη γλώσσα, τα ενδογενή κίνητρα προκύπτουν από την επιθυμία του ίδιου του μαθητή να μάθει μια δεύτερη γλώσσα και από την επιτυχία του σε αυτό. Τα εξωγενή κίνητρα προκύπτουν από εξωτερικές ανάγκες που οδηγούν στην εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας: επαγγελματική αποκατάσταση, επιτυχία στις εξετάσεις για την απόκτηση πιστοποιητικών γλωσσομάθειας, ομαλή ένταξη στην κοινότητα που μιλά τη γλώσσα-στόχο κ.ά. (Μπέλλα, 2011: 26).

Αξίζει να σημειωθεί πως τα κίνητρα δεν είναι στατικά, δηλαδή μπορούν να αλλάξουν και να εξελιχθούν με την πάροδο του χρόνου. Γι' αυτόν τον λόγο, οι έρευνες που αφορούν στα κίνητρα των μαθητών μιας δεύτερης γλώσσας πρέπει να είναι διαχρονικές (Hummel, 2014: 203).

δ) Στάση προς τη γλώσσα-στόχο

Ως στάση ορίζεται η προδιάθεση και η συμπεριφορά του ατόμου απέναντι σε κάποιον ή κάτι. Η στάση του μαθητή απέναντι στη γλώσσα που μαθαίνει, απέναντι στους ομιλητές της και στις κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες που συνοδεύουν τη γλώσσα-στόχο, ή και γενικότερα απέναντι στη διαδικασία εκμάθησης ξένων γλωσσών, μπορεί να επηρεάσει την εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας. Η στάση αυτή προς τη γλώσσα-στόχο μπορεί να επηρεάζει και τα ίδια τα κίνητρα του μαθητή, γι' αυτό και οι δύο αυτοί παράγοντες συχνά συνεξετάζονται (Μπέλλα, 2011: 26· Hummel, 2014: 201).

ε) Στρατηγικές μάθησης

Στρατηγικές μάθησης ονομάζονται οι μέθοδοι που αναπτύσσει ο μαθητής είτε για να διευκολυνθεί στην εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας είτε για να διευκολυνθεί στην επικοινωνία του με άλλα άτομα στη γλώσσα αυτή. Έτσι, οι στρατηγικές μάθησης

διακρίνονται σε *μαθησιακές* (π.χ. καταγραφή σημειώσεων) και σε *επικοινωνιακές* (π.χ. παράφραση). Δεν αποκλείεται, βέβαια, η περίπτωση μια στρατηγική να εξυπηρετεί ταυτόχρονα και τους δύο σκοπούς (Μπέλλα, 2011: 26).

Οι O' Malley και Chamot (1990: 46) διακρίνουν τις στρατηγικές μάθησης σε *μεταγνωστικές*, *γνωστικές* και *κοινωνικο-συναισθηματικές*. Οι μεταγνωστικές στρατηγικές σχετίζονται με τον σχεδιασμό της εκμάθησης και με την σκέψη πάνω στη μαθησιακή διαδικασία. Οι γνωστικές στρατηγικές περιλαμβάνουν όσες περιορίζονται σε μια συγκεκριμένη δραστηριότητα και βοηθούν στη διαχείριση του υλικού προς μάθηση. Οι κοινωνικο-συναισθηματικές στρατηγικές αφορούν όσες εμπλέκουν την κοινωνική αλληλεπίδραση και τις κοινωνικές δραστηριότητες.

στ) Προσωπικότητα

Η προσωπικότητα του μαθητή αποτελεί έναν ακόμη παράγοντα που μπορεί να επηρεάσει την επιτυχία του στην εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας. Η προσωπικότητα του ατόμου συνίσταται στην αυτοεκτίμησή του, στις αναστολές του, στην τάση του να ρισκάρει, στο άγχος του, στην ενσυναίσθηση και στην εσωστρέφεια ή εξωστρέφειά του. Το άτομο συχνά έχει επίγνωση των χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του και του τρόπου που αυτή επηρεάζει την επίδοσή του στην εκμάθηση μιας γλώσσας (Hummel, 2014: 206).

Κάποιοι ερευνητές εντάσσουν στους παράγοντες που επηρεάζουν την εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας τον τρόπο εκμάθησης και την ευφυΐα του μαθητή. Ως τρόπος εκμάθησης ορίζεται ο τρόπος που ένας ομιλητής μαθαίνει μια δεύτερη γλώσσα, αν δηλαδή προτιμά τον αναλυτικό τρόπο εκμάθησης (δίνοντας προσοχή στους κανόνες της γραμματικής) ή τον σφαιρικό τρόπο εκμάθησης (χρησιμοποιώντας επικοινωνιακές στρατηγικές). Επίσης, στους τρόπους εκμάθησης εντάσσεται και η προτίμηση του μαθητή σε οπτικά ή ακουστικά ερεθίσματα για την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας. Πολλοί ομιλητές, βέβαια, χρησιμοποιούν έναν συνδυασμό των παραπάνω μεθόδων, ανάλογα με τις απαιτήσεις της εκάστοτε περίπτωσης (Brown, 1994).

Η ευφυΐα συνίσταται στις γνωστικές ικανότητες του ανθρώπου, ιδιαιτέρως στην ικανότητα προσαρμογής στο περιβάλλον και σε νέες καταστάσεις, και θεωρείται ένας ακόμη παράγοντας που συνδέεται με την επιτυχία στην εκμάθηση γλωσσών. Η ευφυΐα συχνά ταυτίζεται με τον δείκτη ευφυΐας, ο οποίος μετράται με ειδικά τεστ ακαδημαϊκών κυρίως ικανοτήτων (Hummel, 2014: 194).

Ωστόσο, το ιδανικό του φυσικού ομιλητή, ή αλλιώς *the native speaker ideal*, είναι ένας στόχος ουτοπικός. Η σύγκριση μεταξύ ενός μαθητή και ενός μονόγλωσσου φυσικού ομιλητή της γλώσσας-στόχου είναι ενέφικτη. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να κρατάει μια πιο ρεαλιστική και φιλική προς τον μαθητή στάση, στοχεύοντας στην κατάκτηση εκείνων των δεξιοτήτων που απαιτούνται για μια αποτελεσματική επικοινωνία στη γλώσσα-στόχο (Andreou & Galantomos, 2009).

Η παραπάνω καταγραφή των παραγόντων που επηρεάζουν την εκμάθηση μιας δεύτερης ξένης γλώσσας δεν είναι εξαντλητική, αλλά παρουσιάζει συνοπτικά τους κυριότερους παράγοντες της σύγχρονης βιβλιογραφίας. Άλλωστε, πρέπει να σημειωθεί πως οι παράγοντες αυτοί, αν και παρατίθενται μεμονωμένα, αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και αλληλοσυμπληρώνονται.

6.5. Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης

Ενώ η διδασκαλία της δεύτερης γλώσσας είναι ένας τομέας της γλωσσολογίας με μεγάλη απήχηση στο εξωτερικό, όσον αφορά τα ελληνικά δεδομένα το ενδιαφέρον προς αυτήν την κατεύθυνση εμφανίστηκε αρκετά πρόσφατα. Μάλιστα, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης είναι η σύγχυσή της με τη διδασκαλία της ως μητρικής γλώσσας (Μοσχονάς, 2003: 89).

Το ενδιαφέρον της έρευνας στην Ελλάδα στράφηκε προς το πεδίο της διδασκαλίας της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας μόλις τη δεκαετία του 1980, λόγω των πρώτων μεταναστευτικών ρευμάτων στην Ελλάδα και της ανάγκης για διδασκαλία της ελληνική γλώσσας στους ενήλικες μετανάστες, αλλά και στα παιδιά τους που φοιτούσαν στα ελληνικά σχολεία (Μπέλλα, 2011: 231-232).

Ο Μοσχονάς (2003: 88-89) χαρακτηρίζει τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης «διδασκτικοκεντρική» και πολλές φορές προσανατολισμένη σε μία και μόνο διδακτική προσέγγιση. Ο ίδιος (2006: 42-45), από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας της ελληνικής ως ξένης γλώσσας, συμπεραίνει πως οι αναφορές στις δυσκολίες των μαθητών και γενικότερα στην ίδια τη μαθησιακή διαδικασία είναι ελάχιστες, ενώ δεν δίνεται ιδιαίτερη σημασία ούτε στην πορεία και τα στάδια κατάκτησης της γλώσσας από τις διάφορες ομάδες ομιλητών. Επιπλέον, από την ανασκόπηση των διδακτικών εγχειριδίων της ελληνικής ως δεύτερης συμπεραίνει πως τα περισσότερα, και ιδιαίτερα αυτά της δημόσιας εκπαίδευσης, ακολουθούν τις ίδιες τακτικές διδακτικής με τα εγχειρίδια της ελληνικής ως μητρικής γλώσσας, με εκτενή

μεταγλωσσικό σχολιασμό των γραμματικών φαινομένων, ενώ ακολουθούν μια περισσότερο γραμματικοκεντρική και λιγότερο επικοινωνιακή προσέγγιση.

Πολλές φορές, βέβαια, όπως υποστηρίζει η Μπέλλα (2011: 232-234), η επικοινωνιακή μέθοδος μπορεί να εξειδικεύεται, ενώ μάλιστα πολλά εγχειρίδια με γλωσσικές δραστηριότητες «βαφτίζονται» ως προσανατολισμένα προς την επικοινωνιακή προσέγγιση. Η τάση αυτή συνοδεύεται με την τάση για στηλίτευση της διδασκαλίας της γραμματικής και της μεταγλώσσας σε κάθε μορφή της. Όλα αυτά προέρχονται από τη μη διασύνδεση των διδακτικών προτάσεων με τα πορίσματα των ερευνών σχετικά με την κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας και με τις αντίστοιχες διδακτικές θεωρίες. Σε καμία περίπτωση, βέβαια, αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να παραγκωνίσουμε την επικοινωνιακή προσέγγιση, αλλά πως πρέπει να χρησιμοποιηθεί συνδυαστικά και πάντα με βάση τις διδακτικές θεωρίες για την κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας.

6.6. Η διδασκαλία της προφοράς

Η διδασκαλία της προφοράς και η ταχεία κατάκτησή της από τον μαθητή είναι πολύ σημαντική για την αποτελεσματική επικοινωνία στη δεύτερη γλώσσα, γι' αυτό και πρέπει να δίνεται μεγάλη έμφαση τόσο από τα διδακτικά εγχειρίδια όσο και από τους διδάσκοντες.

Η παρεμβολή φωνολογικών στοιχείων της μητρικής γλώσσας στη δεύτερη γλώσσα αναγνωρίζεται ως παρέκκλιση από τη σωστή προφορά και πολλές φορές οδηγεί σε παρανοήσεις και δυσκολίες στην επικοινωνία των συνομιλητών. Πολύ συχνά ο μαθητής αντικαθιστά φωνήματα της δεύτερης γλώσσας με άλλα παραπλήσια, είτε επειδή απουσιάζουν από το φωνολογικό σύστημα της μητρικής του (π.χ. το φώνημα /ʃ/ της αγγλικής απουσιάζει από την ελληνική) είτε επειδή ανήκει σε συνδυασμό φωνημάτων ο οποίος δεν επιτρέπεται από τους φωνοτακτικούς περιορισμούς της μητρικής του γλώσσας (π.χ. το σύμπλεγμα /st/ δεν επιτρέπεται στην αρχή της λέξης στην ισπανική γλώσσα) (Αποστόλου- Πανάρα, 1996: 152-153).

Όπως σημειώνει η Αποστόλου- Πανάρα (1996: 159), εκτός από τη γνώση της μητρικής γλώσσας του μαθητή από την πλευρά του διδάσκοντα, πολύ σημαντικός παράγοντας για την αποτελεσματικότερη και ταχύτερη εκμάθηση της προφοράς μιας ξένης γλώσσας είναι η συνεχής έκθεση του μαθητή σε αυθεντικό γλωσσικό εισαγόμενο, αλλά και η παραγωγή λόγου από μέρους του. Η εξοικείωση με τον

αυθεντικό λόγο της δεύτερης γλώσσας έχει πρωταρχική σημασία για την κατάκτησή της σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα. Όπως η έκθεση του μαθητή σε διάφορα είδη προφορικού λόγου, έτσι και η έκθεσή του σε μια ποικιλία κειμενικών ειδών μόνο θετικά μπορεί να επιδράσει στην εκμάθηση μιας γλώσσας, καθώς οι μαθητές εξασκούνται στην κατανόηση και την παραγωγή αυθεντικού προφορικού και γραπτού λόγου (Κουτσουνιέλου-Μίχου, 2006).

Κατά τη Σακελλαρίου (2001: 43- 49), η προφορά της δεύτερης γλώσσας πρέπει να διδάσκεται όπως και η προφορά της μητρικής, δηλαδή με το άκουσμα προφορικού λόγου και τη συνεχή διόρθωση. Μάλιστα, τονίζει πως η διδασκαλία της προφοράς είναι πιο αποτελεσματική, όταν γίνεται με βάση ολόκληρες προτάσεις παρά με μεμονωμένες λέξεις. Για τη διδασκαλία φθόγγων που δυσκολεύουν ιδιαίτερα τους μαθητές, η Σακελλαρίου προτείνει αυτοί να τοποθετούνται στο τέλος ερωτηματικών προτάσεων (επειδή σε αυτό το σημείο τονίζεται περισσότερο ο λόγος), ενώ συγκεκριμένα για τα σύμφωνα προτείνει να αντιδιαστέλλονται και να συγκρίνονται με τα σύμφωνα με τα οποία συγχέονται (π.χ. εγώ-ζω για τα σύμφωνα /z/ και / γ/). Τέλος, μεγάλη σημασία για την ελληνική γλώσσα πρέπει να δίνεται στην αντιστοιχία μεταξύ ορθογραφίας και προφοράς, στον τονισμό των λέξεων, καθώς και στον επιτονισμό, ο οποίος μπορεί να διαφοροποιήσει τις σημασίες των εκφωνημάτων.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

7. Ερευνητικές υποθέσεις

Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο να μελετήσει την κατάκτηση από ρωσόφωνους ομιλητές του φαινομένου της αφομοίωσης ως προς την ηχηρότητα του άηχου συριστικού φθόγγου /s/. Πιο συγκεκριμένα, θα μελετηθεί σε τι βαθμό το σύμφωνο /s/ ηχηροποιείται όταν ακολουθούν τα ηχηρά τριβόμενα σύμφωνα /v, ð, ɣ/ σε σύγκριση με τα άηχα τριβόμενα σύμφωνα /f, θ, χ/.

Η γενική υπόθεση της έρευνας είναι ότι οι ρωσόφωνοι ομιλητές της νέας ελληνικής γλώσσας δυσκολεύονται να παράγουν ηχηροποιημένο το συριστικό /s/ πριν από τα ηχηρά τριβόμενα σύμφωνα, επηρεασμένοι από το φωνολογικό σύστημα της μητρικής τους γλώσσας.

Πιο συγκεκριμένα, οι ερευνητικές υποθέσεις που τίθενται είναι οι εξής:

1. Οι ρωσόφωνοι ομιλητές δυσκολεύονται να παράγουν το συριστικό /s/ πριν από τα ηχηρά τριβόμενα σύμφωνα ηχηροποιημένο (ολικώς ή μερικώς).
2. Οι ρωσόφωνοι ομιλητές παράγουν το συριστικό /s/ πριν από τα άηχα τριβόμενα σύμφωνα χωρίς να τον ηχηροποιούν.
3. Οι ρωσόφωνοι ομιλητές ηχηροποιούν (ολικώς ή μερικώς) το συριστικό /s/ όταν πεδίο λειτουργίας του φαινομένου είναι η ίδια η λεξική μονάδα (είτε στην αρχή είτε στη μέση της λέξης).
4. Οι ρωσόφωνοι ομιλητές δεν ηχηροποιούν το συριστικό /s/ όταν πεδίο λειτουργίας του φαινομένου είναι τα όρια των λέξεων.

8. Η μεθοδολογία της έρευνας

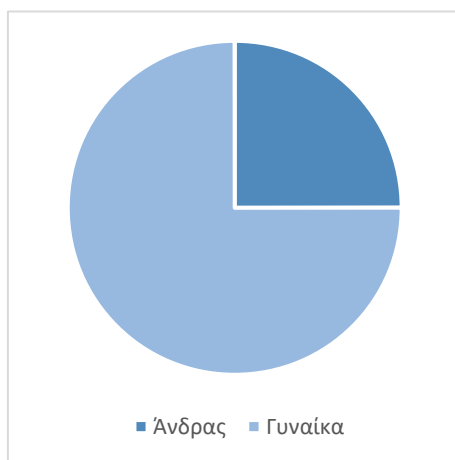
Για τη μελέτη του φαινομένου της συνάρθρωσης του συριστικού /s/ από ρωσόφωνους ομιλητές, πραγματοποιήθηκε ένα μη χρονομετρικό πείραμα παραγωγής προφορικού λόγου, στο οποίο οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αναγνώσουν ένα σύνολο προτάσεων, σε τυχαία σειρά.

8.1. Οι συμμετέχοντες

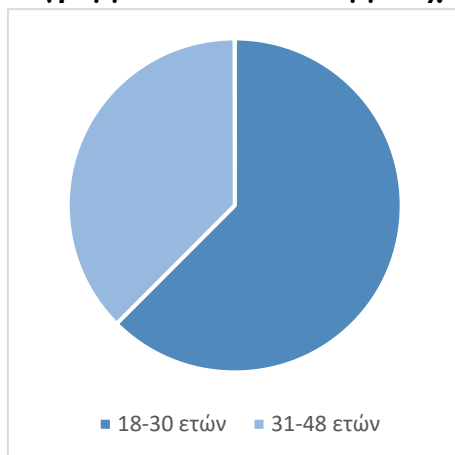
Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε συμμετείχαν 8 σπουδαστές του Διδασκαλείου Νέας Ελληνικής Γλώσσας της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών. Από τις απαντήσεις τους σε σχετικό ερωτηματολόγιο (Παράρτημα Α) προέκυψαν τα εξής στοιχεία:

Όσον αφορά το φύλο και την ηλικία των συμμετεχόντων, δύο συμμετέχοντες ήταν άνδρες και έξι ήταν γυναίκες, ηλικίας 18- 48 ετών (Διάγραμμα 8.1. και 8.2.).

Διάγραμμα 8.1. Φύλο συμμετεχόντων.

Διάγραμμα 8.1. Ηλικία συμμετεχόντων.

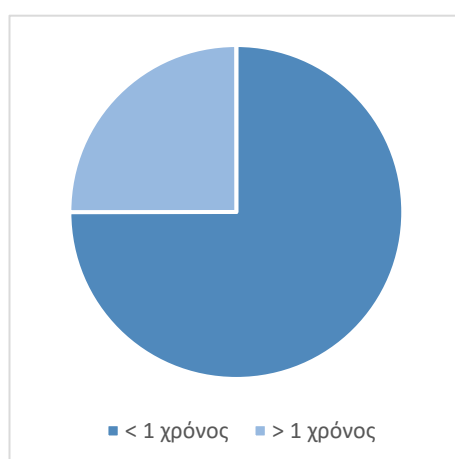
Όσον αφορά την εθνικότητά τους και τη μητρική τους γλώσσα, από το σύνολο των συμμετεχόντων τρεις ήταν ρωσικής, τρεις ουκρανικής και δύο λευκορωσικής εθνικότητας (Διάγραμμα 8.3.), ενώ όλοι οι συμμετέχοντες είχαν ως μητρική γλώσσα τη ρωσική πλην ενός, ο οποίος είχε ως μητρική γλώσσα και την ουκρανική.

Διάγραμμα 8.2. Εθνικότητα συμμετεχόντων.

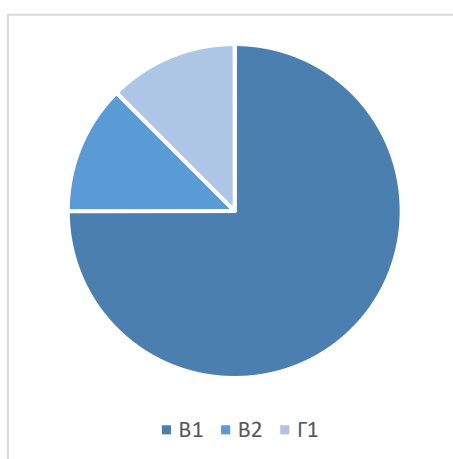
Στην ερώτηση για τον χρόνο παραμονής τους στην Ελλάδα, έξι από τους συμμετέχοντες απάντησαν πως ζουν στην Ελλάδα λιγότερο από έναν χρόνο (6, 7 ή 10 μήνες) και δύο άτομα πως ζουν στην Ελλάδα περισσότερο από έναν χρόνο (8 ή 9 χρόνια) (Διάγραμμα 8.4.).

Διάγραμμα 8.3. Χρόνος παραμονής στην Ελλάδα.

Όσον αφορά στο επίπεδο γλωσσομάθειάς τους στην ελληνική γλώσσα, έξι συμμετέχοντες βρίσκονται στο επίπεδο B1, ενώ ένας συμμετέχοντας βρίσκεται στο επίπεδο B2 και άλλος ένας στο επίπεδο Γ1 (Διάγραμμα 8.5.).

Διάγραμμα 8.4. Επίπεδο γλωσσομάθειας συμμετεχόντων στην ελληνική γλώσσα.

Τέλος, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν για ποιον λόγο μαθαίνουν ελληνικά στο Διδασκαλείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Οι πέντε συμμετέχοντες νεαρότερης ηλικίας (18-30 ετών) απάντησαν πως μαθαίνουν ελληνικά για να σπουδάσουν ή επειδή σπουδάζουν σε κάποιο Ελληνικό Πανεπιστήμιο, ένας συμμετέχοντας απάντησε πως μαθαίνει ελληνικά επειδή τη χρειάζεται στην εργασία του, ένας συμμετέχοντας απάντησε πως μαθαίνει ελληνικά επειδή ζει στην Ελλάδα και θέλει να μάθει τη γλώσσα, ενώ ένας συμμετέχοντας δεν απάντησε καθόλου στην ερώτηση.

8.2. Το υλικό της έρευνας

Το υλικό της έρευνας αποτελείται από ένα σύνολο 22 προτάσεων, σε τυχαία σειρά (Παράρτημα Β). Για κάθε ηχηρό τριβόμενο σύμφωνο /v/, /ð/ και /ɣ/, τα οποία αποτελούν περιπτώσεις αφομοίωσης του /s/, οι συμμετέχοντες ανέγνωσαν 3 προτάσεις, μία πρόταση δηλαδή για κάθε περίπτωση (στην αρχή της λέξης, στη μέση της λέξης, στα όρια των λέξεων). Αντίστοιχα, ανέγνωσαν 3 προτάσεις για καθεμία από τις παραπάνω περιπτώσεις και για κάθε άηχο τριβόμενο σύμφωνο /f/, /θ/ και /χ/. Οι προτάσεις αυτές θα λειτουργήσουν ως μέσο σύγκρισης. Οι λέξεις-στόχοι ήταν όλες

τονισμένες στη συλλαβή του συμπλέγματος, έτσι ώστε η διαφορά του λεξικού τόνου να μην επηρεάσει τα αποτελέσματα της έρευνας.

Οι προτάσεις ήταν της δομής:

- «Άκουσαν τη λέξη προσβάλλω»
- «Άκουσαν τη λέξη σβήνω»
- «Είδαν τις βάρκες»

Επίσης, στην αρχή οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αναγνώσουν 4 επιπλέον προτάσεις, οι οποίες είχαν διπλό ρόλο: α) λειτούργησαν ως υλικό του Pre-Test (για να διαπιστωθεί αν οι συμμετέχοντες είχαν πρόβλημα στην παραγωγή των φθόγγων-στόχων σε απλή συλλαβική δομή), β) λειτούργησαν ως δοκιμαστικές προτάσεις, έτσι ώστε να κατανοήσουν οι συμμετέχοντες την όλη διαδικασία.

8.3. Η διαδικασία της έρευνας

Οι συμμετέχοντες, αφού συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο με τα δημογραφικά στοιχεία τους, ενημερώθηκαν από την ερευνήτρια για τις λεπτομέρειες του πειράματος. Η διαδικασία της έρευνας χωρίστηκε σε δύο στάδια: σε ένα Pre-Test και στο κυρίως Test, τα οποία πραγματοποιήθηκαν την ίδια ημέρα διαδοχικά.

8.3.1. Pre-test

Στο στάδιο του Pre-Test, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να διαβάσουν δυνατά μια σειρά από 4 προτάσεις (Παράρτημα Β), οι οποίες περιείχαν τα σύμφωνα-στόχους (/v/, /ð/, /ɣ/, /f/, /θ/, /χ/) σε περιβάλλον απλής συλλαβής. Στόχος ήταν να διαπιστωθεί εάν οι συμμετέχοντες έχουν κάποιο πρόβλημα στην παραγωγή των φωνημάτων αυτών, πράγμα που θα μπορούσε να αλλοιώσει τα αποτελέσματα της έρευνας, μιας και φθόγγοι όπως οι /ð/ και /θ/ δεν υπάρχουν στο ρωσικό φωνολογικό σύστημα.

8.3.2. Test

Στο κυρίως στάδιο της έρευνας, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να διαβάσουν μια σειρά από 22 προτάσεις σε τυχαία σειρά μία φορά, έτσι ώστε να εξοικειωθούν με το

υλικό προς ανάγνωση. Δεν δόθηκε καμία βοήθεια για την προφορά των λέξεων, ενώ τους ζητήθηκε κατά τη διάρκεια της ηχογράφησης να μιλούν καθαρά και με κανονικό ρυθμό. Στο στάδιο της ηχογράφησης, ο κάθε συμμετέχοντας κλήθηκε να διαβάσει το σύνολο των προτάσεων τρεις φορές.

Η διαδικασία πραγματοποιήθηκε σε ήσυχο περιβάλλον, ατομικά και χωρίς άλλους παρευρισκομένους. Η ηχογράφηση έγινε με πυκνωτικό μικρόφωνο μέσω του εργαλείου ανάλυσης και επεξεργασίας ηχητικών αρχείων Praat (Boersma & Weenink, 2013), μονοφωνικά και με συχνότητα δείγματος 22.050 Hz. Τα αρχεία αποθηκεύτηκαν σε ηλεκτρονικό υπολογιστή σε αρχεία wav.

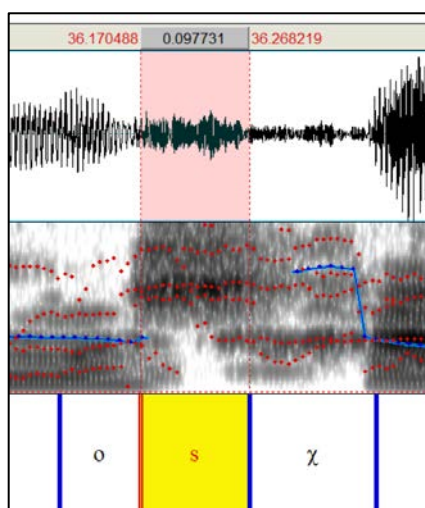
8.4. Μετρήσεις

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε με το λογισμικό ανάλυσης και επεξεργασίας ηχητικών αρχείων Praat (Boersma & Weenink, 2013), ενώ τα αποτελέσματα παρουσιάζονται με το πρόγραμμα υπολογιστικών φύλλων Microsoft Excel 2013.

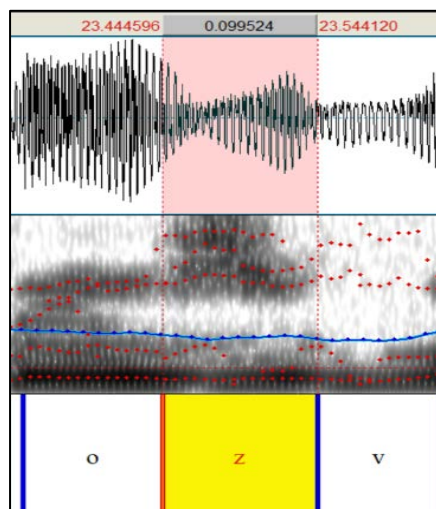
Για τις μετρήσεις της έρευνας, βασιστήκαμε στη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί ο Tserdanelis (2005: 62), αξιοποιώντας τόσο την κυματομορφή όσο και το φασματογράφημα.

Ως αρχή του συριστικού συμφώνου ορίστηκε το σημείο στο οποίο τελειώνουν οι υψηλότεροι διαμορφωτές του προηγούμενου φωνήεντος, ενώ παράλληλα ξεκινά ο συριστικός ήχος. Αντίστοιχα, ως τέλος του συριστικού συμφώνου ορίστηκε η αρχή του επόμενου φθόγγου, το σημείο δηλαδή όπου τελειώνει ο συριστικός ήχος.

Εικόνα 8.1. Ο φθόγγος /s/.

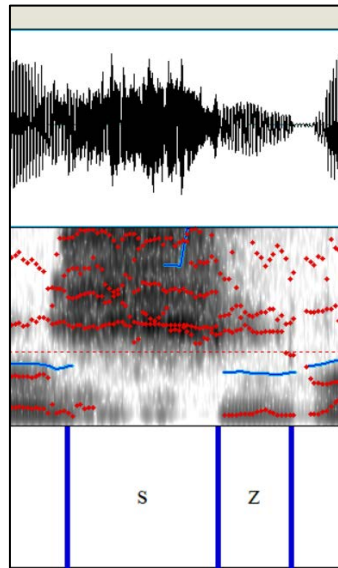
Εικόνα 8.2. Ο φθόγγος /z/.

Για να ορίσουμε την ηχηρότητα του συριστικού, βασιστήκαμε στην μπάρα ηχηρότητας του φασματογραφήματος, καθώς και στην περιοδικότητα της κυματομορφής.

Επίσης, μετρήσαμε τη διάρκεια του συριστικού, για να εντοπίσουμε τυχόν διαφορές μεταξύ των δειγμάτων με διαφορετική ηχηρότητα.

Εικόνα 8.1. Μερική ηχηροποίηση /s/-/z/.

Τέλος, λήφθηκε υπόψη η επιτονική δομή των εκφωνημάτων και εξετάστηκε αν οι ομιλητές παρήγαγαν το σύμπλεγμα σε μία επιτονική φράση.

Όσα δείγματα των ομιλητών δεν παρήχθησαν σωστά, δεν λήφθησαν υπόψη κατά τη διαδικασία εξαγωγής των αποτελεσμάτων.

9. Αποτελέσματα

Στο κεφάλαιο αυτό, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα τόσο του Pre-test, όσο και του κυρίως Test της έρευνας.

9.1. Αποτελέσματα Pre-test

Κατά το στάδιο του Pre-Test, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να διαβάσουν δυνατά μια σειρά 4 προτάσεων, με στόχο να διαπιστωθεί εάν παρουσιάζουν κάποιο πρόβλημα στην παραγωγή των φθόγγων- στόχων.

Τα αποτελέσματα του Pre-Test έδειξαν πως, από τους 8 ομιλητές, μόνο ένας παρουσίασε πρόβλημα στην παραγωγή των φθόγγων αυτών. Τα δείγματα αυτού του ομιλητή εξαιρέθηκαν από την ανάλυση των δεδομένων στο επόμενο στάδιο, καθώς θα μπορούσαν να αλλοιώσουν τα αποτελέσματα της έρευνας.

9.2. Αποτελέσματα Test

Στο υποκεφάλαιο αυτό, θα παρουσιαστούν μέσω διαγραμμάτων και θα αναλυθούν τα αποτελέσματα της κυρίως έρευνας, ανά ομιλητή αλλά και συνολικά. Πρέπει να σημειωθεί πως στο στάδιο αυτό αναλύθηκαν τα δείγματα των 7 ομιλητών, εξαιρουμένων των δειγμάτων του 8^{ου} ομιλητή, ο οποίος παρουσίασε εξ αρχής προβλήματα στην παραγωγή των φθόγγων- στόχων.

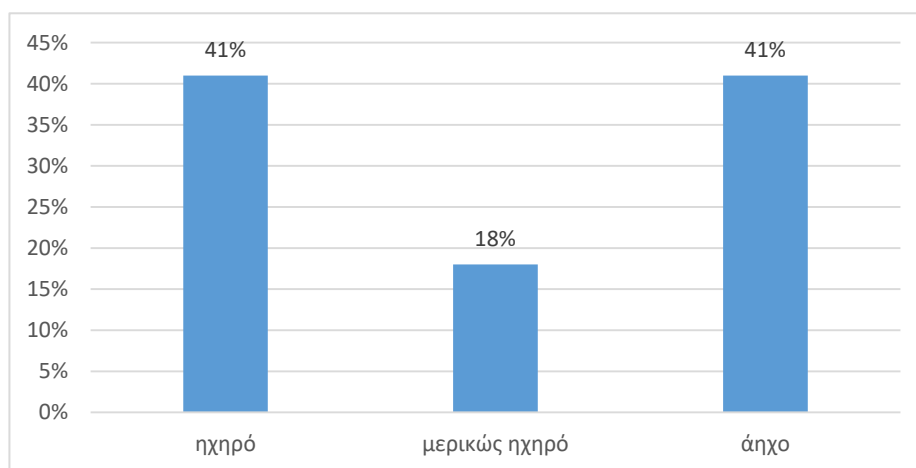
Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων, αρχικά θα παρουσιαστεί το ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /v, ð, ɣ/ σε σύγκριση με τα άηχα σύμφωνα /f, θ, χ/. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστεί το ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά /v, ð, ɣ/ ανά πεδίο λειτουργίας (δηλαδή στην αρχή της λέξης, στη μέση της λέξης και στα όρια των λέξεων) και, τέλος, θα γίνει μια σύγκριση της διάρκειας του συριστικού φθόγγου ανά περιβάλλον άρθρωσης.

9.2.1. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα σε σύγκριση με τα άηχα

9.2.1.1. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα σε σύγκριση με τα άηχα ανά ομιλητή

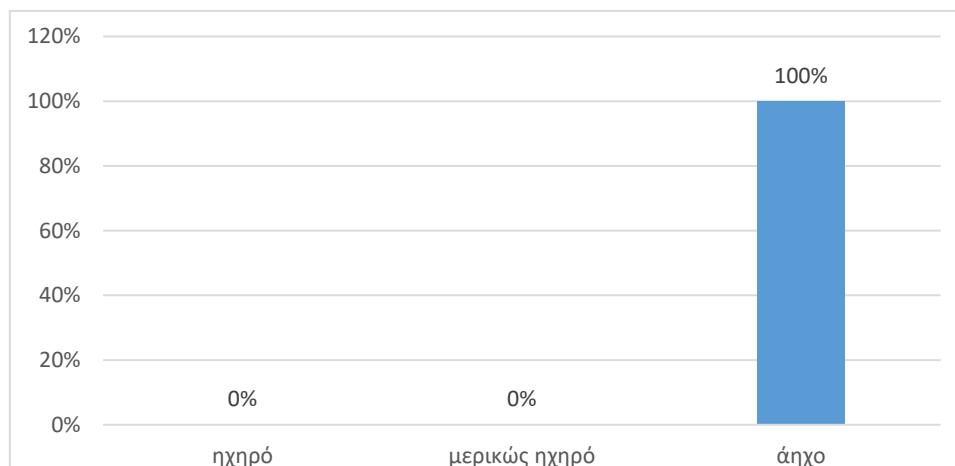
Ο ομιλητής 1, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 9.1., πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /ν, δ, γ/ παράγει ως ηχηρό τον συριστικό φθόγγο με την ίδια συχνότητα που τον παράγει και ως άηχο, σε ποσοστό δηλαδή 41% έκαστο, ενώ οι περιπτώσεις μερικής ηχηροποίησης ανέρχονται σε μόλις 18%.

Διάγραμμα 9.1. Ομιλητής 1- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.

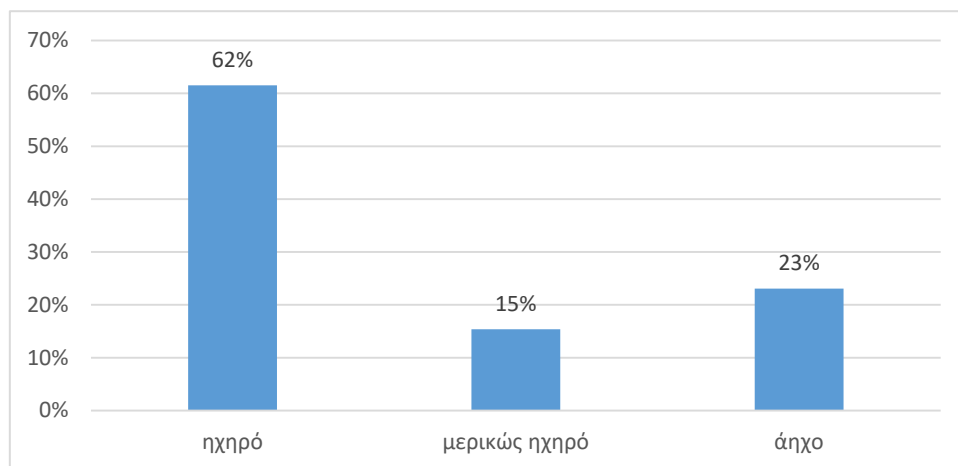
Αντίστοιχα, πριν από τα άηχα σύμφωνα /f, θ, χ/ παράγει τον συριστικό φθόγγο ως άηχο σε ποσοστό 100% (Διάγραμμα 9.2.).

Διάγραμμα 9.2. Ομιλητής 1- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.

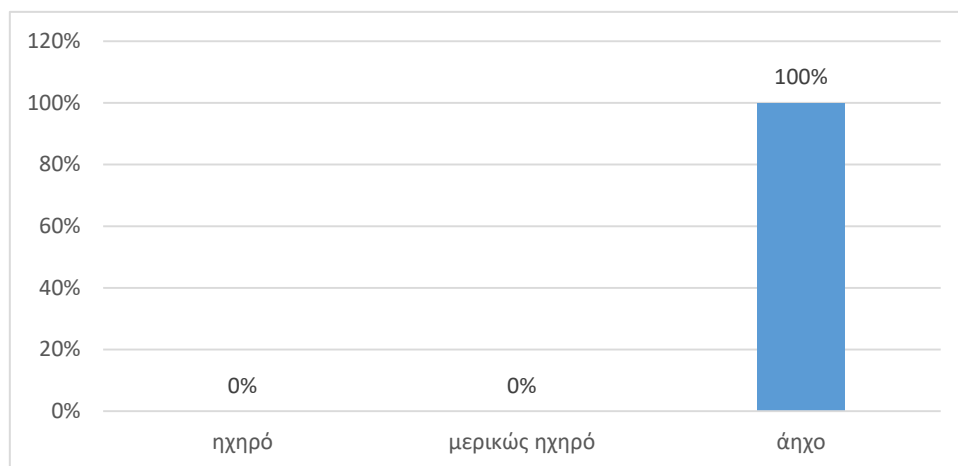
Ο ομιλητής 2, πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /ν, δ, γ/ παράγει ως ηχηρό τον συριστικό φθόγγο σε ποσοστό 62%, ως μερικώς ηχηρό σε ποσοστό 15% και ως άηχο σε ποσοστό 23% (Διάγραμμα 9.3.).

Διάγραμμα 9.3. Ομιλητής 2- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.

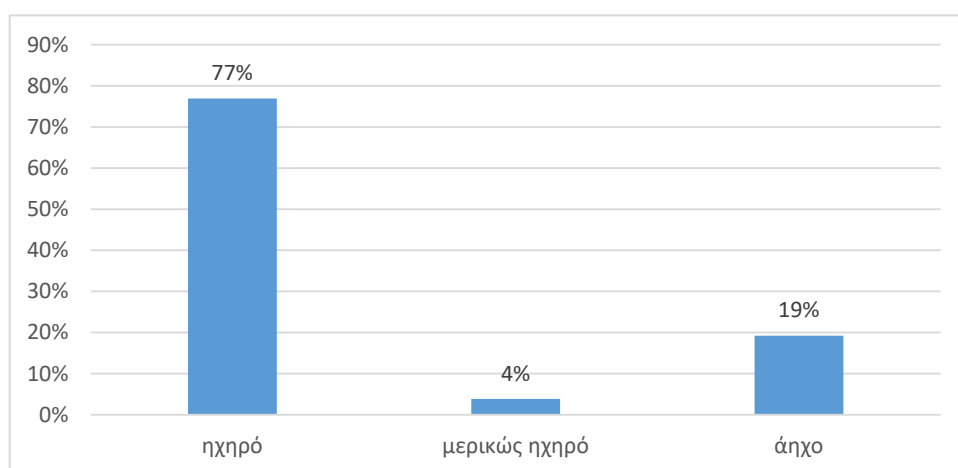
Πριν από τα άηχα σύμφωνα /f, θ, χ/ παράγει τον συριστικό φθόγγο ως άηχο σε ποσοστό 100% (Διάγραμμα 9.4.).

Διάγραμμα 9.4. Ομιλητής 2- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.

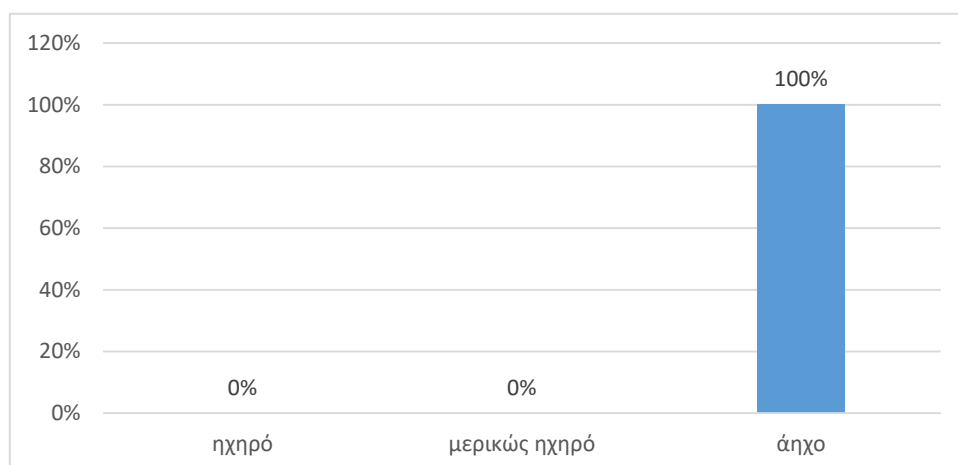
Ο ομιλητής 3, παράγει ως ηχηρό τον συριστικό φθόγγο πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /ν, δ, γ/ σε ποσοστό 77%, ως μερικώς ηχηρό σε ποσοστό μόλις 4% και ως άηχο σε ποσοστό 19% (Διάγραμμα 9.5.).

Διάγραμμα 9.5. Ομιλητής 3- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.

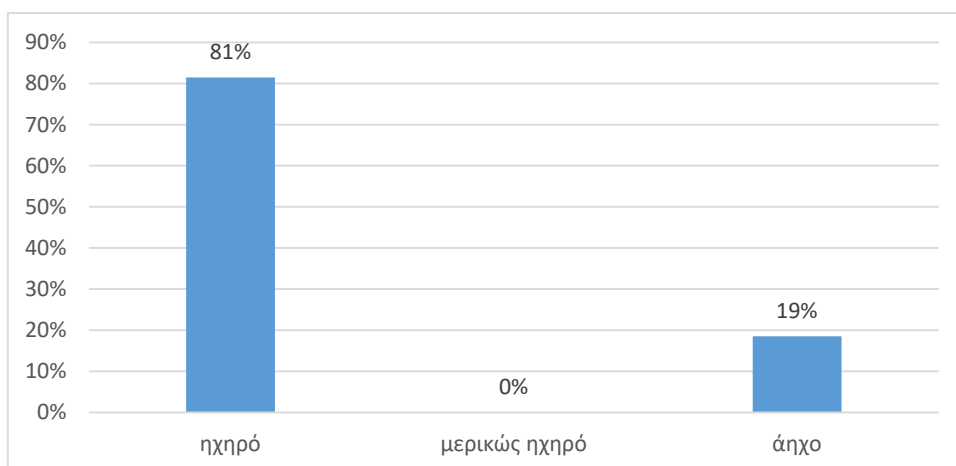
Πριν από τα άηχα σύμφωνα /φ, θ, χ/, ο ομιλητής 3 παράγει τον συριστικό φθόγγο ως άηχο και πάλι σε ποσοστό 100% (Διάγραμμα 9.6.).

Διάγραμμα 9.6. Ομιλητής 3- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /φ, θ, χ/.

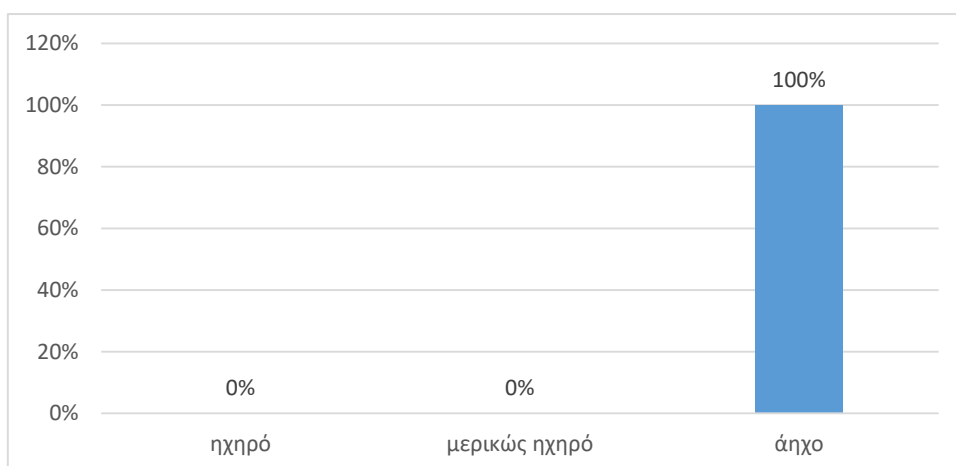
Ο ομιλητής 4, πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /ν, δ, γ/ παράγει ως ηχηρό τον συριστικό φθόγγο σε ποσοστό 81% και ως άηχο σε ποσοστό 19%, ενώ δεν παρατηρείται καμία περίπτωση μερικής ηχηροποίησης (Διάγραμμα 9.7.).

Διάγραμμα 9.7. Ομιλητής 4- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.

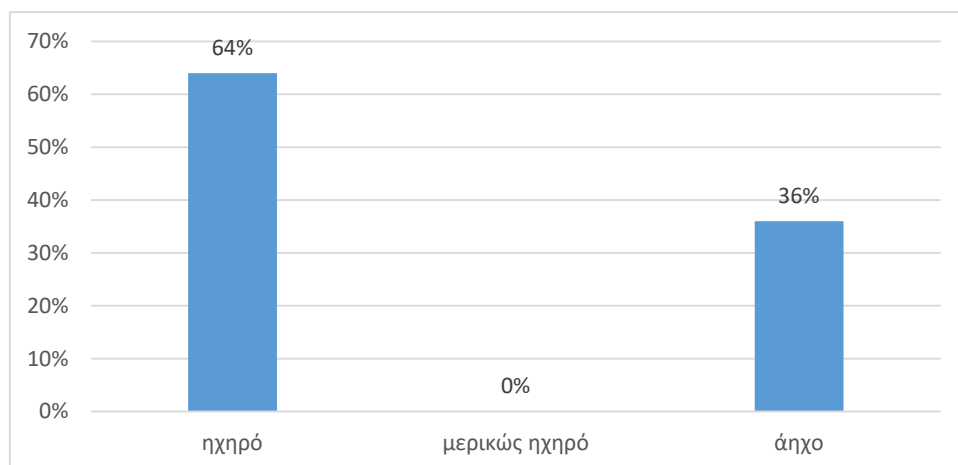
Και πάλι, πριν από τα άηχα σύμφωνα /f, θ, χ/, τα εκφωνήματα παράγονται με τον συριστικό φθόγγο ως άηχο σε ποσοστό 100% (Διάγραμμα 9.8.).

Διάγραμμα 9.8. Ομιλητής 4- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.

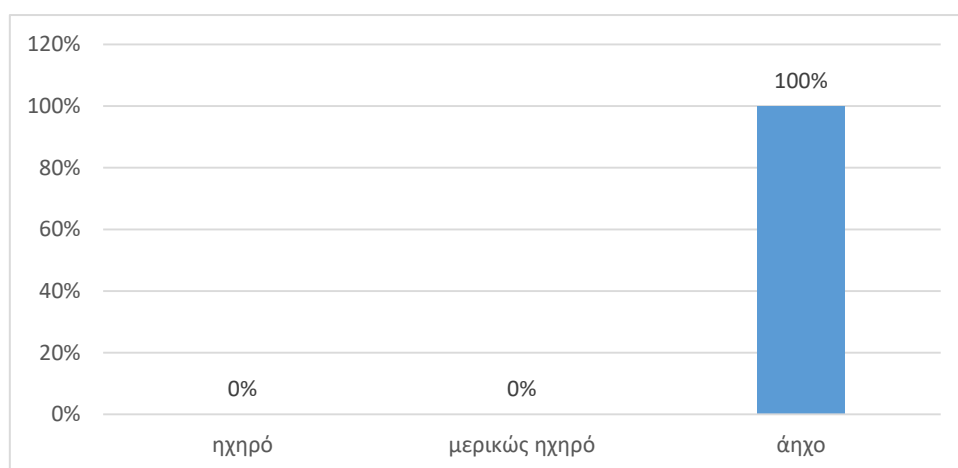
Ο ομιλητής 5, πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /ν, δ, γ/ παράγει ως ηχηρό τον συριστικό φθόγγο σε ποσοστό 64% και ως άηχο σε ποσοστό 36%. Και πάλι δεν παρατηρείται καμία περίπτωση μερικής ηχηροποίησης (Διάγραμμα 9.9.).

Διάγραμμα 9.9. Ομιλητής 5- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.

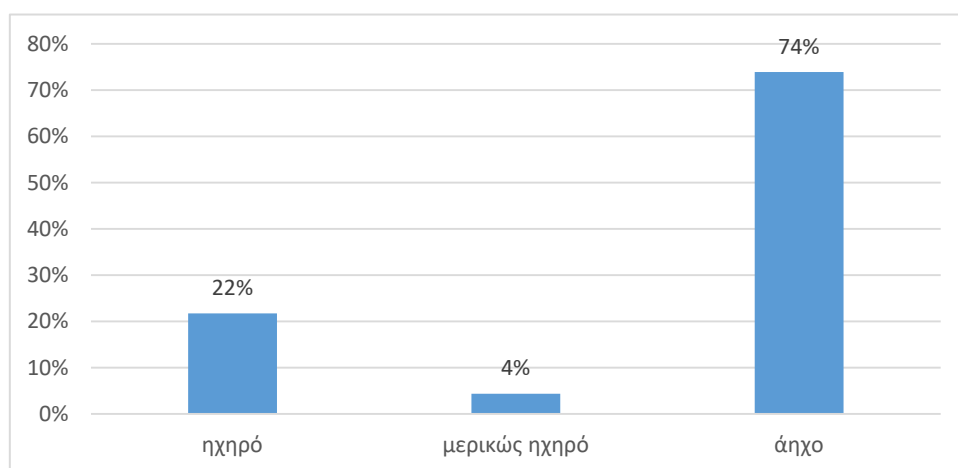
Πριν από τα άηχα σύμφωνα /φ, θ, χ/, ο ομιλητής 5 παράγει τον συριστικό φθόγγο ως άηχο σε ποσοστό 100% (Διάγραμμα 9.10.).

Διάγραμμα 9.10. Ομιλητής 5- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /φ, θ, χ/.

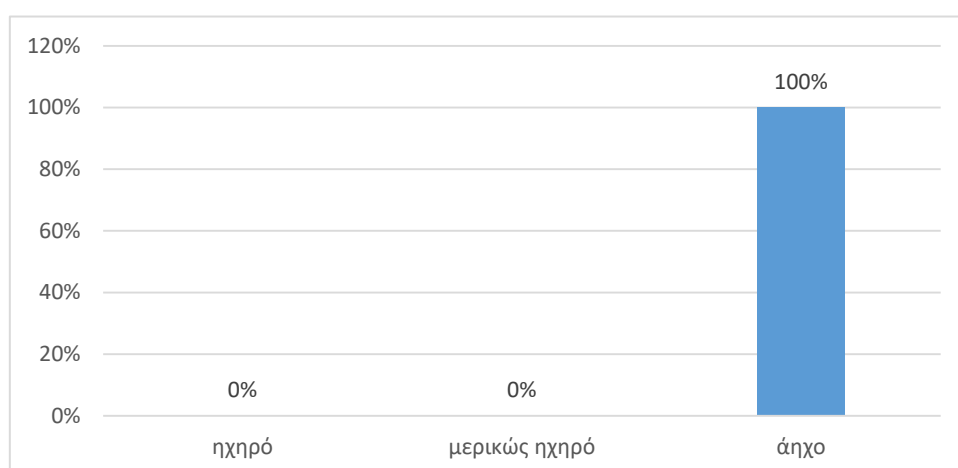
Ο ομιλητής 6, πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /ν, δ, γ/ παράγει ως ηχηρό τον συριστικό φθόγγο σε ποσοστό μόλις 22%, ως μερικώς ηχηρό σε ποσοστό 4% και ως άηχο σε ποσοστό 74% (Διάγραμμα 9.11.).

Διάγραμμα 9.11. Ομιλητής 6- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.

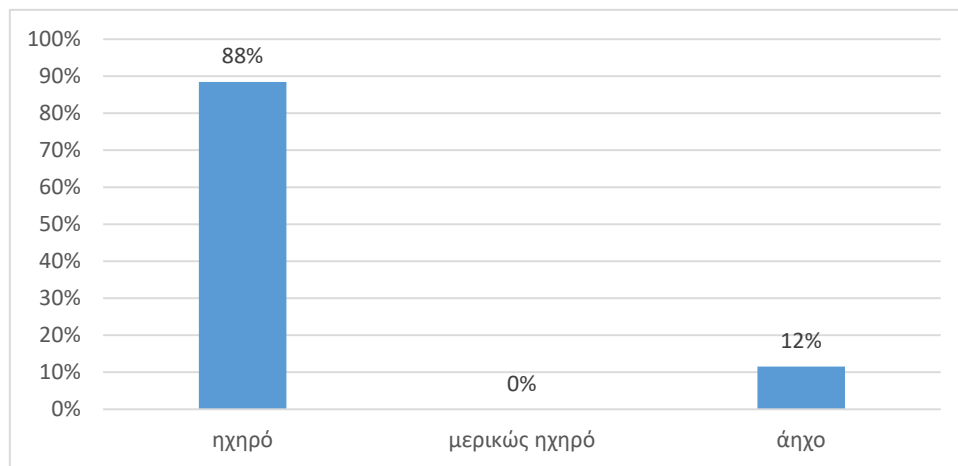
Πριν από τα άηχα σύμφωνα /f, θ, χ/, ο ομιλητής 6 παράγει τον συριστικό φθόγγο ως άηχο και πάλι σε ποσοστό 100%, όπως και όλοι οι προηγούμενοι ομιλητές (Διάγραμμα 9.12.).

Διάγραμμα 9.12. Ομιλητής 6- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.

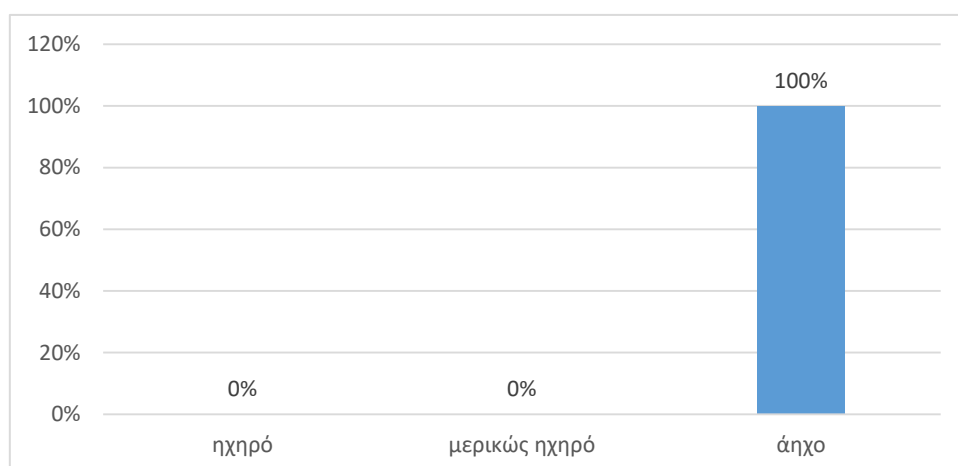
Ο ομιλητής 7, πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /ν, δ, γ/ παράγει ως ηχηρό τον συριστικό φθόγγο σε συντριπτικό ποσοστό 88% και ως άηχο σε ποσοστό 12%, ενώ δεν παρατηρείται καμία περίπτωση μερικής ηχηροποίησης του συριστικού (Διάγραμμα 9.13.).

Διάγραμμα 9.13. Ομιλητής 7- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.

Πριν από τα άηχα σύμφωνα /φ, θ, χ/, παράγει τον συριστικό φθόγγο ως άηχο και πάλι σε ποσοστό 100% (Διάγραμμα 9.14.).

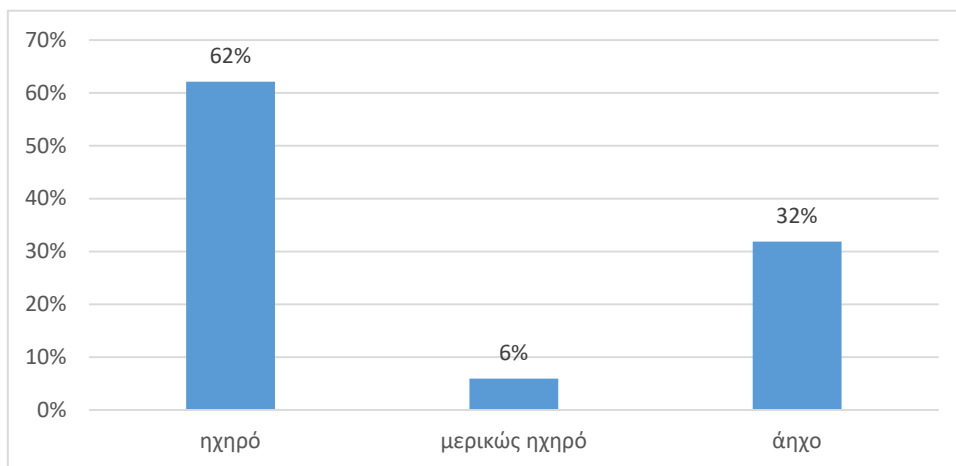
Διάγραμμα 9.14. Ομιλητής 7- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /φ, θ, χ/.

9.2.1.2. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα σε σύγκριση με τα άηχα στο σύνολο των ομιλητών

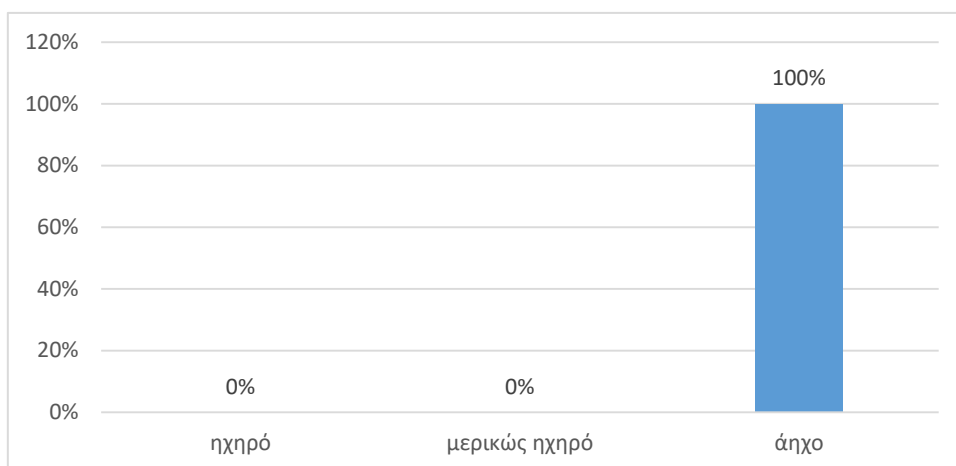
Στο σύνολο των ομιλητών, πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /ν, δ, γ/ κατά μέσο όρο ο συριστικός φθόγγος παράγεται ως ηχηρός σε ποσοστό 62%, ως μερικώς ηχηρός σε ποσοστό 6% και ως άηχος σε ποσοστό 32% (Διάγραμμα 9.15.).

Διάγραμμα 9.15. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/.

Σημαντικό είναι πως, πριν από τα άηχα σύμφωνα /f, θ, χ/, ο συριστικός φθόγγος παράγεται ως άηχος σε όλες τις περιπτώσεις, με ποσοστό 100% (Διάγραμμα 9.16.).

Διάγραμμα 9.16. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /f, θ, χ/.

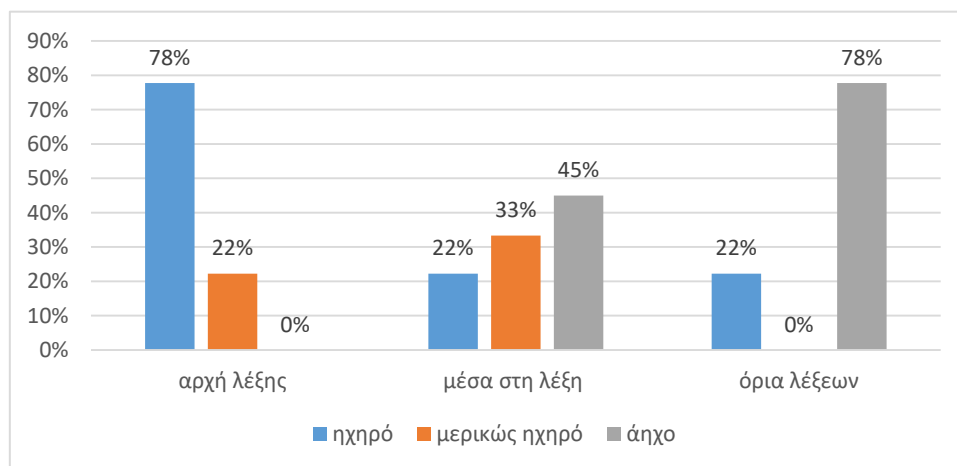

9.2.2. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα ανά πεδίο λειτουργίας

9.2.2.1. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα ανά πεδίο λειτουργίας ανά ομιλητή

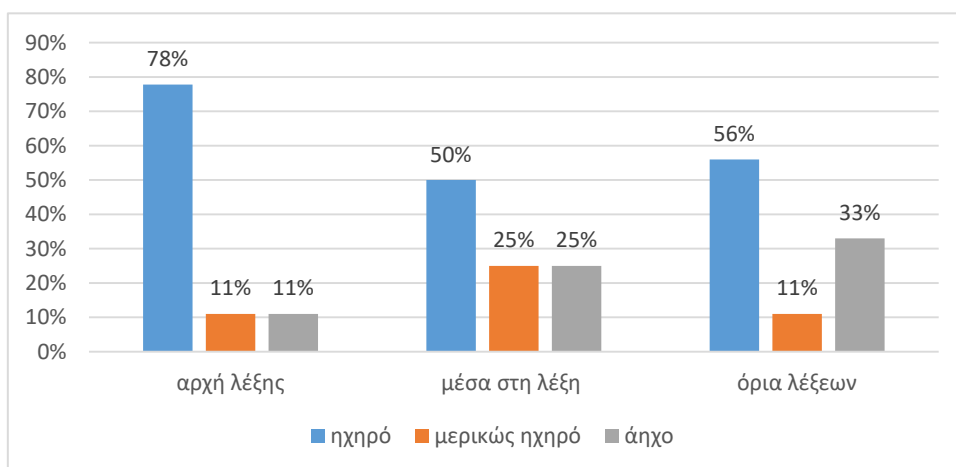
Στην αρχή της λέξης, ο ομιλητής 1 παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό 78% και ως μερικώς ηχηρό σε ποσοστό 22%, ενώ δεν παρατηρούνται περιπτώσεις που να πραγματώνεται το συριστικό ως άηχο. Μέσα στη λέξη, ο ομιλητής 1 παράγει το συριστικό ως ηχηρό σε ποσοστό 22%, ως μερικώς ηχηρό σε ποσοστό 33%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 45%. Όσον αφορά τα όρια των λέξεων, ο συριστικός φθόγγος παράγεται ως ηχηρός σε ποσοστό 22%, ως άηχος κατά συντριπτική πλειοψηφία σε 78%, ενώ δεν παρατηρήθηκε το φαινόμενο της μερικής ηχηροποίησης (Διάγραμμα 9.17.). Πρέπει να σημειωθεί πως, όταν τα συμπλέγματα με τους φθόγγους /ν, δ/ βρίσκονταν στα όρια των λέξεων, πολύ συχνά δεν παράγονταν στην ίδια επιτονική φράση.

Διάγραμμα 9.17. Ομιλητής 1- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/ ανά πεδίο λειτουργίας.

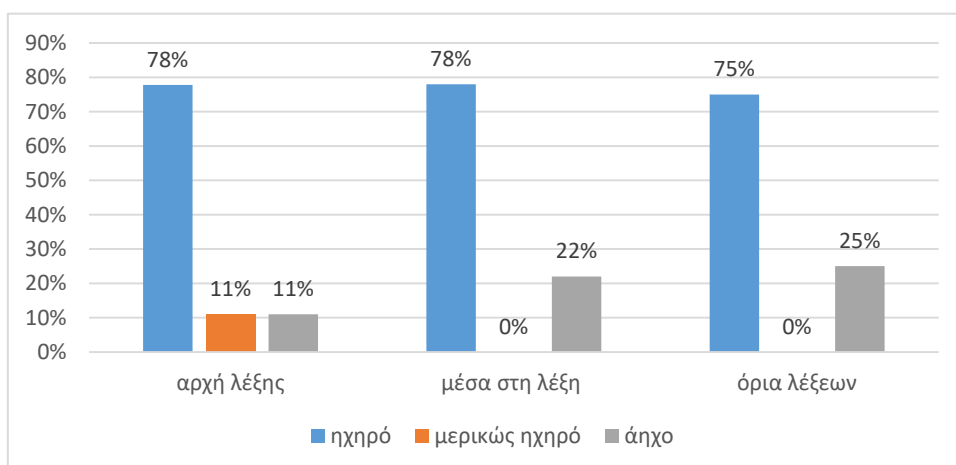
Ο ομιλητής 2 στην αρχή της λέξης παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό 78%, ενώ ως μερικώς ηχηρό και ως άηχο με ποσοστό 11% έκαστο. Μέσα στη λέξη, παράγει το συριστικό ως ηχηρό σε ποσοστό 50%, ενώ ως μερικώς ηχηρό και ως άηχο σε ποσοστό 25% έκαστο. Στα όρια των λέξεων, ο συριστικός φθόγγος παράγεται ως ηχηρός σε ποσοστό 56%, ως μερικώς ηχηρός σε ποσοστό μόλις 11% και ως άηχος σε ποσοστό 33% (Διάγραμμα 9.18.).

**Διάγραμμα 9.18. Ομιλητής 2- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/
ανά πεδίο λειτουργίας.**

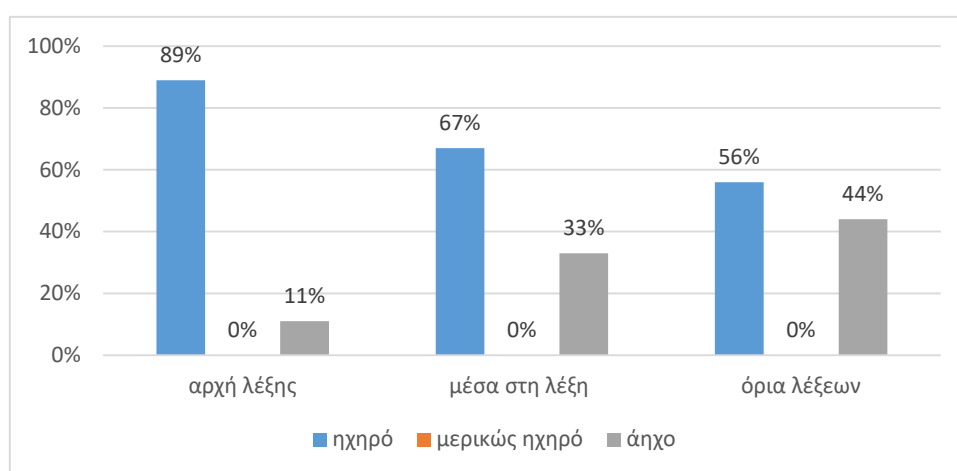
Ο ομιλητής 3, όταν το σύμπλεγμα βρίσκεται στην αρχή της λέξης, παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό 78%, ενώ ως μερικώς ηχηρό και ως άηχο με ποσοστό 11% έκαστο. Μέσα στη λέξη, παράγει το συριστικό ως ηχηρό σε ποσοστό 78%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 22%. Στα όρια των λέξεων, παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό 75%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 25%. Αξίζει να σημειωθεί πως δεν υπάρχει κανένα φαινόμενο μερικής ηχηροποίησης μέσα στη λέξη και στα όρια των λέξεων (Διάγραμμα 9.19.).

**Διάγραμμα 9.19. Ομιλητής 3- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/
ανά πεδίο λειτουργίας.**

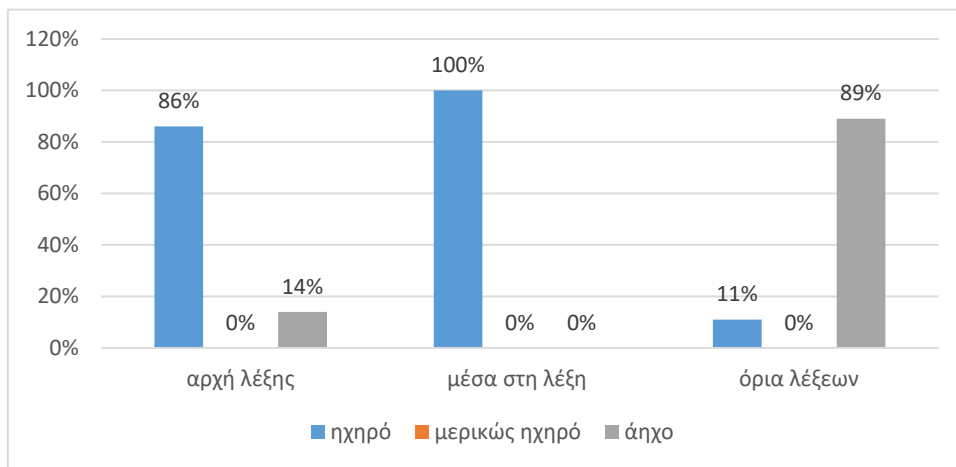
Ο ομιλητής 4 στην αρχή της λέξης παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό 89%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό μόλις 11%. Μέσα στη λέξη, παράγει το συριστικό ως ηχηρό σε ποσοστό 67%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 33%. Στα όρια των λέξεων, παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό 56%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 44%. Πρέπει να επισημανθεί πως σε κανένα από τα δείγματα του ομιλητή 4 δεν παρουσιάστηκε το φαινόμενο της μερικής ηχηροποίησης (Διάγραμμα 9.20.).

Διάγραμμα 9.20. Ομιλητής 4- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/ ανά πεδίο λειτουργίας.

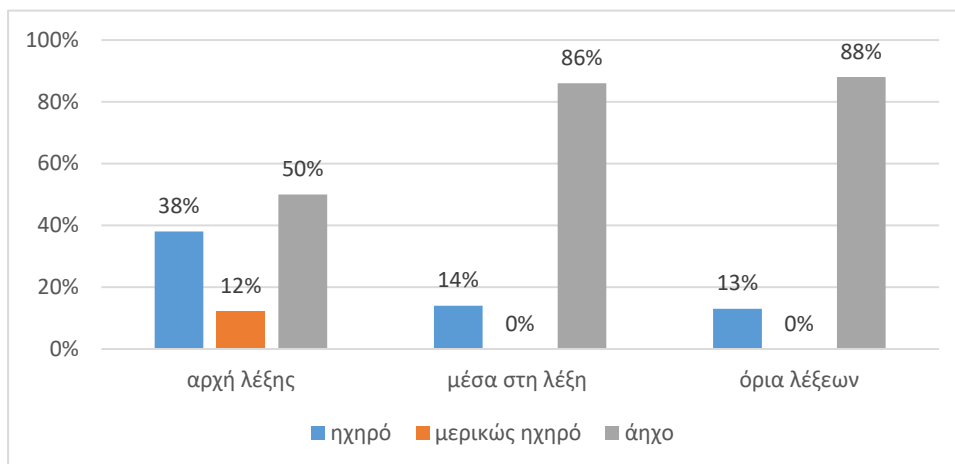
Όσον αφορά τον ομιλητή 5, στην αρχή της λέξης ο συριστικός φθόγγος παράγεται ως ηχηρός σε ποσοστό 86%, ενώ ως άηχος σε ποσοστό μόλις 14%. Μέσα στη λέξη, ο συριστικός φθόγγος παράγεται πάντοτε ως ηχηρός, με ποσοστό 100%. Στα όρια των λέξεων, το συριστικό παράγεται ως ηχηρό σε ποσοστό μόλις 11%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 89%. Σε κανένα από τα δείγματα του ομιλητή 5 δεν παρατηρήθηκε το φαινόμενο της μερικής ηχηροποίησης, ενώ, όσον αφορά τα όρια των λέξεων, σε αρκετές περιπτώσεις το σύμπλεγμα /sð/ δεν παραγόταν στην ίδια επιτονική φράση (Διάγραμμα 9.21.).

**Διάγραμμα 9.21. Ομιλητής 5- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/
ανά πεδίο λειτουργίας.**

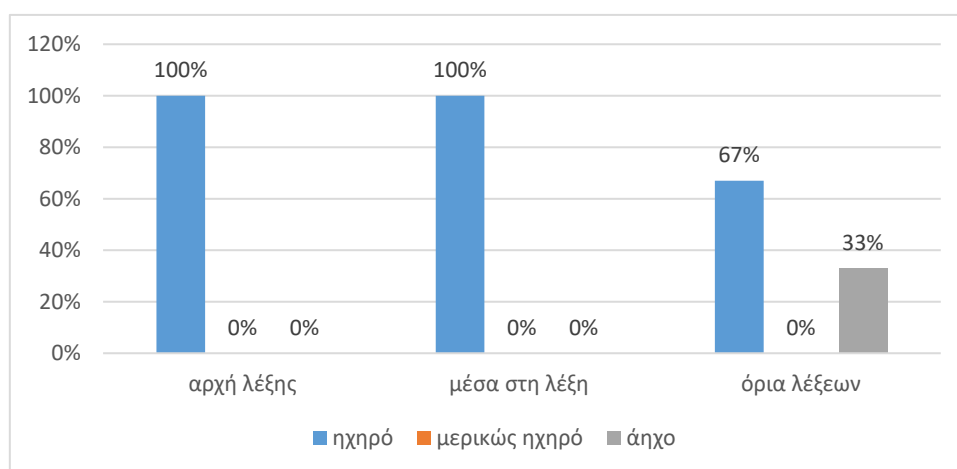
Ο ομιλητής 6 στην αρχή της λέξης παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό 38%, ως μερικώς ηχηρό σε ποσοστό 12%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 50%. Μέσα στη λέξη, παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό μόλις 14%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 86%. Στα όρια των λέξεων, παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό μόλις 13%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 88%. Σε κανένα από τα δείγματα του ομιλητή 6 δεν παρουσιάστηκε το φαινόμενο της μερικής ηχηροποίησης. Και πάλι, στο πεδίο λειτουργίας των ορίων των λέξεων πολλές φορές το σύμπλεγμα /sð/ δεν πραγματοποιούνταν στην ίδια επιτονική φράση (Διάγραμμα 9.22.).

**Διάγραμμα 9.22. Ομιλητής 6- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/
ανά πεδίο λειτουργίας.**

Ο ομιλητής 7 στην αρχή της λέξης, καθώς και στη μέση της λέξης, παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό 100%. Στα όρια των λέξεων, παράγει τον συριστικό φθόγγο ως ηχηρό σε ποσοστό 67%, ενώ ως άηχο σε ποσοστό 33%. Σε κανένα από τα δείγματα του ομιλητή 7 δεν παρουσιάστηκε το φαινόμενο της μερικής ηχηροποίησης (Διάγραμμα 9.23.).

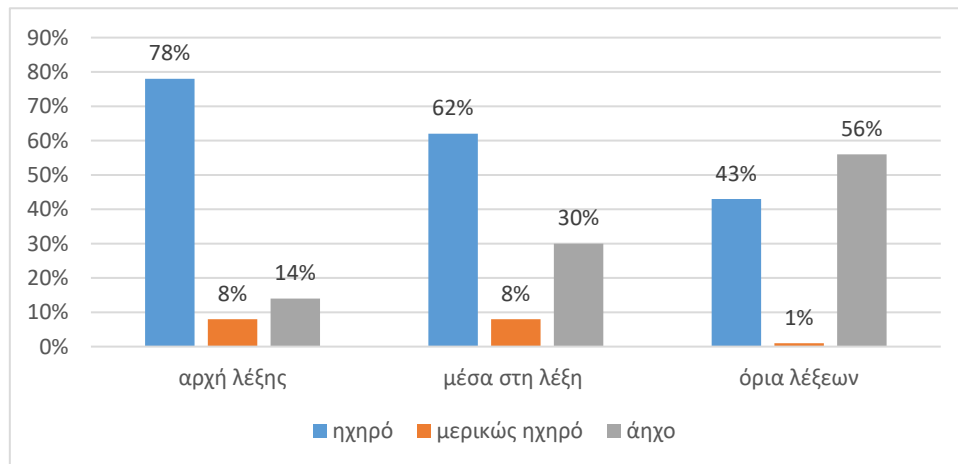
Διάγραμμα 9.23. Ομιλητής 7- Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/ ανά πεδίο λειτουργίας.

9.2.2.2. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από τα ηχηρά σύμφωνα ανά πεδίο λειτουργίας στο σύνολο των ομιλητών

Στο σύνολο των ομιλητών, ο συριστικός φθόγγος στην αρχή της λέξης παράγεται ως ηχηρός σε ποσοστό 78%, ως μερικώς ηχηρός σε ποσοστό μόλις 8%, ενώ ως άηχος σε ποσοστό 14%. Μέσα στη λέξη, ο συριστικός φθόγγος παράγεται ως ηχηρός σε ποσοστό 62%, ως μερικώς ηχηρός σε ποσοστό 8% και ως άηχος σε ποσοστό 30%. Τέλος, στα όρια των λέξεων, παράγεται ως ηχηρός σε ποσοστό 43%, ως μερικώς ηχηρός σε ποσοστό μόλις 1% και ως άηχος σε ποσοστό 56% (Διάγραμμα 9.24.).

**Διάγραμμα 9.24. Ποσοστό αφομοίωσης πριν από /ν, δ, γ/
ανά πεδίο λειτουργίας.**

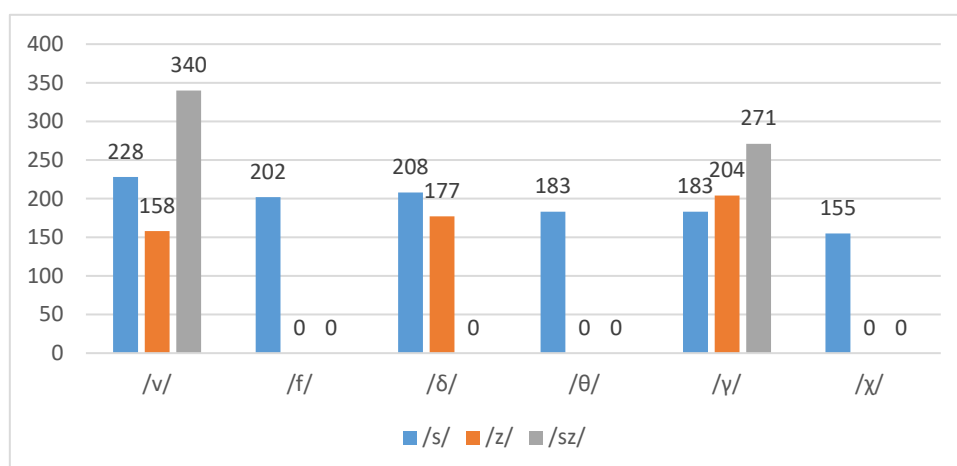

9.2.3. Διάρκεια συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης

9.2.3.1. Διάρκεια συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης ανά ομιλητή

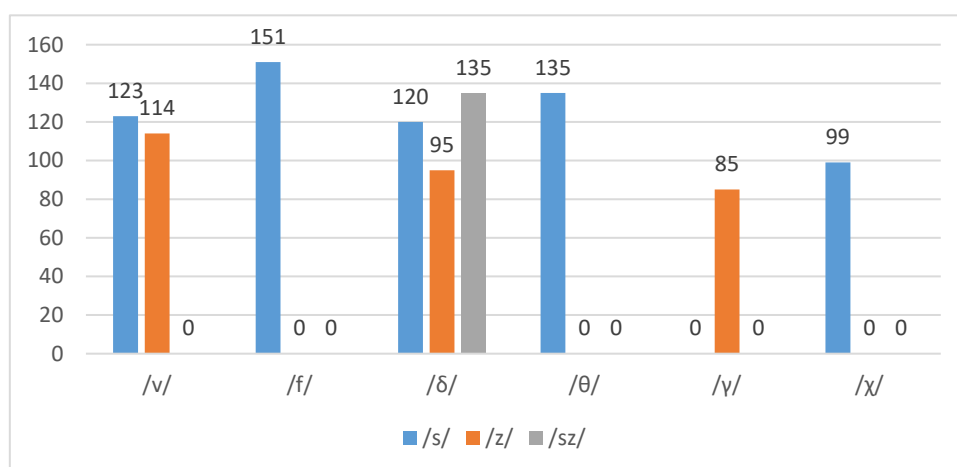
Από το δείγμα του ομιλητή 1, προκύπτει πως, πριν από τον φθόγγο /v/, το /s/ έχει διάρκεια 228 ms και το /z/ 158 ms, πριν από το /ð/ το /s/ έχει διάρκεια 208 ms και το /z/ 177 ms, ενώ πριν από το /γ/ το /s/ έχει διάρκεια 183 ms και το /z/ 204 ms. Η διάρκεια του συριστικού σε περίπτωση μερικής αφομοίωσης είναι σημαντικά μεγαλύτερη, καθώς πριν από /v/ το /sz/ έχει διάρκεια 340 ms και πριν από το /γ/ έχει διάρκεια 271 ms (Διάγραμμα 9.25.).

**Διάγραμμα 9.25. Ομιλητής 1- Διάρκεια (ms) συριστικού
ανά περιβάλλον άρθρωσης.**

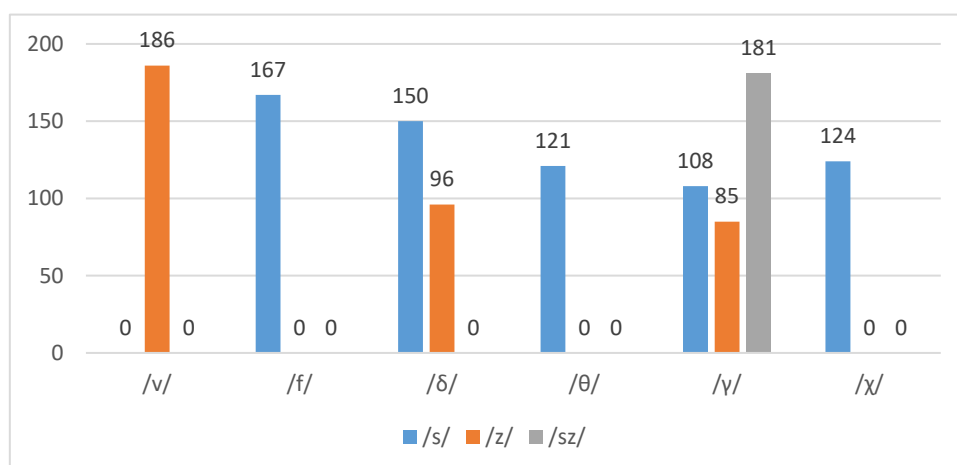
Από το δείγμα του ομιλητή 2, προκύπτει πως, πριν από τον φθόγγο /v/, το /s/ έχει διάρκεια 123 ms και το /z/ 114 ms και πριν από το /ð/ το /s/ έχει διάρκεια 120 ms και το /z/ 95 ms. Πριν από το /γ/ παράγεται μόνο ο φθόγγος /z/ με διάρκεια 85 ms. Η διάρκεια του συριστικού στη μοναδική περίπτωση μερικής αφομοίωσης είναι 135 ms (Διάγραμμα 9.26.).

**Διάγραμμα 9.26. Ομιλητής 2- Διάρκεια (ms) συριστικού
ανά περιβάλλον άρθρωσης.**

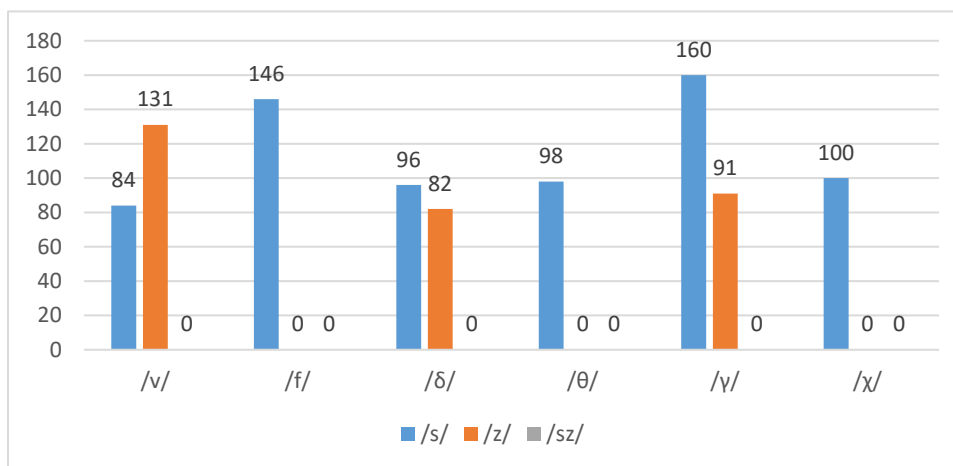
Από το δείγμα του ομιλητή 3, προκύπτει πως, πριν από τον φθόγγο /v/, το /z/ που παράγεται έχει διάρκεια 186 ms, πριν από το /ð/ το /s/ έχει διάρκεια 150 ms και το /z/ 96 ms, ενώ πριν από το /ɣ/ το /s/ έχει διάρκεια 108 ms και το /z/ 85 ms. Η διάρκεια του συριστικού σε περίπτωση μερικής αφομοίωσης πριν από το /χ/ είναι 124 ms (Διάγραμμα 9.27.).

**Διάγραμμα 9.27. Ομιλητής 3- Διάρκεια (ms) συριστικού
ανά περιβάλλον άρθρωσης.**

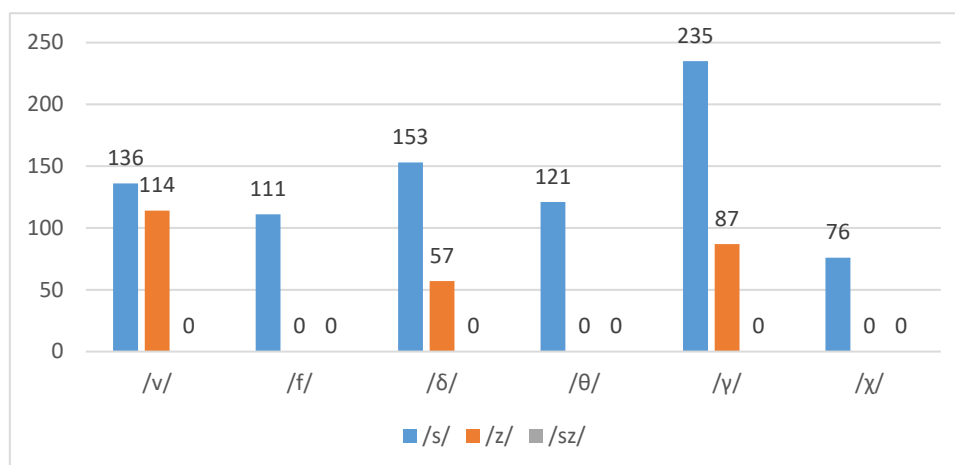
Από το δείγμα του ομιλητή 4, προκύπτει πως, πριν από τον φθόγγο /v/, το /s/ έχει διάρκεια 84 ms και το /z/ 131 ms, πριν από το /ð/ το /s/ έχει διάρκεια 96 ms και το /z/ 82 ms, ενώ πριν από το /γ/ το /s/ έχει διάρκεια 160 ms και το /z/ 91 ms, ενώ δεν υπάρχει καμία περίπτωση μερικής ηχηροποίησης (Διάγραμμα 9.28.).

**Διάγραμμα 9.28. Ομιλητής 4- Διάρκεια (ms) συριστικού
ανά περιβάλλον άρθρωσης.**

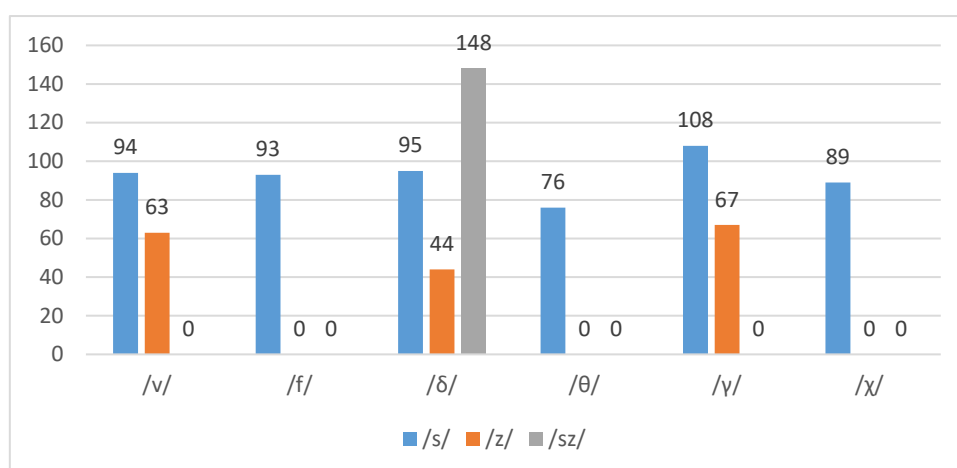
Από το δείγμα του ομιλητή 5, προκύπτει πως, πριν από τον φθόγγο /v/, το /s/ έχει διάρκεια 136 ms και το /z/ 114 ms, πριν από το /ð/ το /s/ έχει διάρκεια 153 ms και το /z/ 57 ms, ενώ πριν από το /γ/ το /s/ έχει διάρκεια 235 ms και το /z/ 87 ms. Και πάλι δεν υπάρχει καμία περίπτωση μερικής ηχηροποίησης (Διάγραμμα 9.29.).

**Διάγραμμα 9.29. Ομιλητής 5- Διάρκεια (ms) συριστικού
ανά περιβάλλον άρθρωσης.**

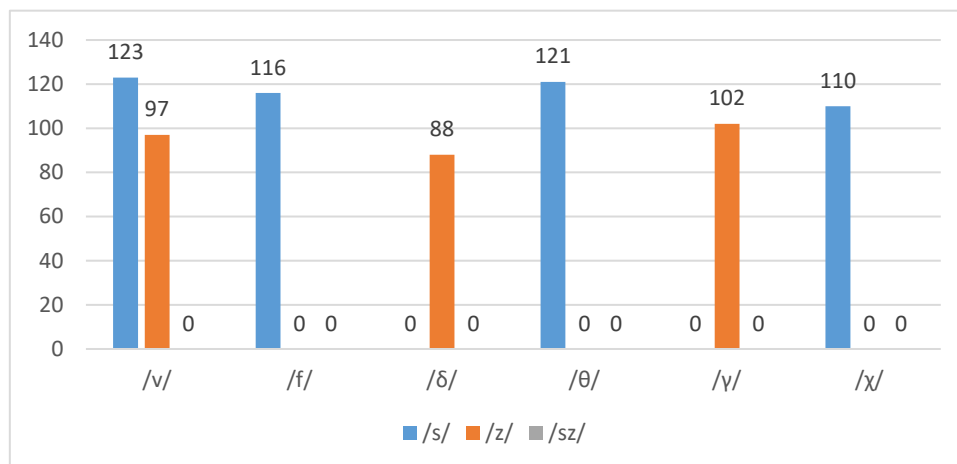
Από το δείγμα του ομιλητή 6, προκύπτει πως, πριν από τον φθόγγο /v/, το /s/ έχει διάρκεια 94 ms και το /z/ 63 ms, πριν από το /ð/ το /s/ έχει διάρκεια 95 ms και το /z/ 44 ms, ενώ πριν από το /γ/ το /s/ έχει διάρκεια 108 ms και το /z/ 67 ms. Η διάρκεια του συριστικού στην περίπτωση της μερικής αφομοίωσης είναι μεγαλύτερη, καθώς πριν από /ð/ το /sz/ έχει διάρκεια 148 ms (Διάγραμμα 9.30.).

**Διάγραμμα 9.30. Ομιλητής 6- Διάρκεια (ms) συριστικού
ανά περιβάλλον άρθρωσης.**

Από το δείγμα του ομιλητή 7, προκύπτει πως, πριν από τον φθόγγο /v/, το /s/ έχει διάρκεια 123 ms και το /z/ 97 ms, πριν από το /ð/ το /z/ έχει διάρκεια 88 ms, ενώ πριν από το /γ/ το /z/ έχει διάρκεια 102 ms. Πριν από τους φθόγγους /ð/ και /γ/ δεν παράγεται καθόλου το άηχο /s/, ενώ δεν υπάρχει καμία περίπτωση μερικής ηχηροποίησης (Διάγραμμα 9.31.).

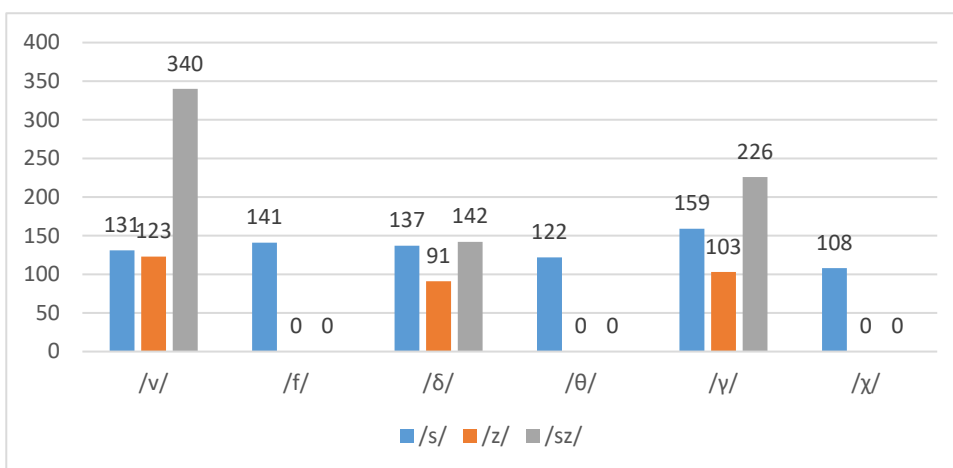
**Διάγραμμα 9.31. Ομιλητής 7- Διάρκεια (ms) συριστικού
ανά περιβάλλον άρθρωσης.**

9.2.3.2. Διάρκεια συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης στο σύνολο των ομιλητών

Από το δείγμα του συνόλου των ομιλητών, προκύπτει πως, πριν από τον φθόγγο /v/, το /s/ έχει διάρκεια 131 ms και το /z/ 123 ms, πριν από το /ð/ το /s/ έχει διάρκεια 137 ms και το /z/ 91 ms, ενώ πριν από το /γ/ το /s/ έχει διάρκεια 159 ms και το /z/ 103 ms. Η διάρκεια του συριστικού στην περίπτωση της μερικής αφομοίωσης είναι μεγαλύτερη, καθώς πριν από /v/ το /sz/ έχει διάρκεια 340 ms και πριν από το /γ/ 226 ms (Διάγραμμα 9.32.).

Διάγραμμα 9.32. Διάρκεια (ms) συριστικού ανά περιβάλλον άρθρωσης.

10. Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το φαινόμενο της αφομοίωσης του συριστικού φθόγγου στη νέα ελληνική από ρωσόφωνους ομιλητές. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων του προφορικού λόγου των οκτώ συμμετεχόντων εξήχθησαν κάποια συμπεράσματα που αφορούν τόσο τη συχνότητα της αφομοίωσης του συριστικού φθόγγου πριν από ηχηρά και πριν από άηχα τριβόμενα σύμφωνα, όσο και τη συχνότητα αφομοίωσης ανά πεδίο λειτουργίας (στην αρχή της λέξης, μέσα στη λέξη και στα όρια των λέξεων).

Όσον αφορά τη συχνότητα αφομοίωσης του συριστικού φθόγγου /s/ πριν από άηχα και ηχηρά τριβόμενα σύμφωνα, τα αποτελέσματα έδειξαν πως πριν από τους άηχους φθόγγους /f, θ, χ/ ο συριστικός φθόγγος πάντοτε παράγεται άηχος στα δείγματα όλων των ομιλητών και σε όλα τα πεδία λειτουργίας, όπως αναμενόταν. Πριν από τα ηχηρά σύμφωνα /v, ð, γ/ οι ομιλητές κατά ένα μεγάλο ποσοστό ηχηροποιούν τον συριστικό φθόγγο, παρ' όλο που αυτού του είδους η αφομοίωση δεν υπάρχει στη μητρική τους γλώσσα, εκτός από τις περιπτώσεις πριν από τα σύμφωνα /b, d, g/. Σε μικρότερο ποσοστό οι ομιλητές παράγουν το συριστικό ως άηχο, ενώ ελάχιστο είναι το ποσοστό της μερικής ηχηροποίησης του φθόγγου.

Όσον αφορά τη συχνότητα αφομοίωσης ανά πεδίο λειτουργίας (στην αρχή της λέξης, μέσα στη λέξη, στα όρια των λέξεων), οι ομιλητές τείνουν να αφομοιώνουν τον φθόγγο /s/ ως προς την ηχηρότητα πιο συχνά όταν το σύμπλεγμα βρίσκεται στην αρχή και στη μέση της λέξης, και λιγότερο όταν αυτό βρίσκεται στα όρια των λέξεων. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις όπου το σύμπλεγμα με τον φθόγγο /s/ βρίσκεται στα όρια των λέξεων, δεν παράγεται από τους ομιλητές στην ίδια επιτονική φράση, πράγμα που σαφώς επηρεάζει την αφομοίωση του φθόγγου.

Αν μελετήσουμε τα αποτελέσματα του κάθε ομιλητή ξεχωριστά, θα διαπιστώσουμε πως οι ομιλητές 3, 4 και 7 έχουν γενικά την τάση να ηχηροποιούν τον συριστικό φθόγγο σε όλα τα πεδία λειτουργίας, ενώ ο ομιλητής 6 τείνει να παράγει τον συριστικό φθόγγο ως άηχο σε όλες τις περιπτώσεις. Το γεγονός πως αυτές οι ιδιαιτερότητες δεν συσχετίζονται ούτε με την ηλικία τους ούτε με τον χρόνο παραμονής τους στην Ελλάδα, στην παρούσα έρευνα τουλάχιστον, μας δείχνει πως σε μεγάλο βαθμό το φαινόμενο της αφομοίωσης εξαρτάται από τον ίδιο τον ομιλητή.

Από τη μελέτη της διάρκειας του άηχου /s/ και του ηχηρού /z/, διαπιστώνουμε πως κατά μέσο όρο το /s/ έχει μεγαλύτερη διάρκεια από το /z/ σε όλα τα περιβάλλοντα

που εξετάζονται, πράγμα που ισχύει και ανά ομιλητή ξεχωριστά, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις δειγμάτων. Ο μέσος όρος του άηχου και του ηχηρού συριστικού δεν έρχεται σε αντίθεση ούτε με τον Μποτίνη (2009: 248) ούτε με τους Nirgianaki, Chaida και Fourakis (2009), παρ' όλο που η παρούσα εργασία δεν αναφέρεται σε ελληνόφωνους ομιλητές όπως στις παραπάνω έρευνες. Αυτή η διάφορα της διάρκειας αποτέλεσε διακριτό χαρακτηριστικό για την ταυτοποίηση του άηχου και του ηχηρού συριστικού κατά την ανάλυση των δειγμάτων.

Η διάρκεια του μερικώς ηχηροποιημένου /sz/ ήταν σημαντικά μεγαλύτερη, καθώς σε αυτή την περίπτωση ο ομιλητής παρήγαγε ουσιαστικά δύο συριστικούς φθόγγους διαδοχικά.

Συγκεκριμένα για το φαινόμενο της μερικής ηχηροποίησης, από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας συμπεραίνουμε πως και αυτό το φαινόμενο εξαρτάται από τον εκάστοτε ομιλητή, μιας και στα δείγματα των τριών από τους επτά ομιλητές δεν παρουσιάστηκε καθόλου το φαινόμενο αυτό. Το παραπάνω συμπέρασμα συμφωνεί με την έρευνα της Baltazani (2006), όπου τα αποτελέσματα έδειξαν πως κάποιοι ομιλητές ηχηροποιούσαν ολικώς τον συριστικό φθόγγο, κάποιοι ομιλητές τον ηχηροποιούσαν μερικώς, ενώ άλλοι ομιλητές τον παρήγαγαν άηχο.

Επίσης, στην παρούσα έρευνα βλέπουμε πως στις περιπτώσεις μερικής ηχηροποίησης, αυτή γίνεται στο τέλος του συριστικού /sz/, και επομένως πρόκειται για προκαταβολική αφομοίωση λόγω του ηχηρού τριβόμενου φθόγγου που έπεται. Το συμπέρασμα αυτό έρχεται σε αντίθεση με αυτά των Arvaniti και Pelekanou (2001) και της Baltazani (2006), οι οποίες υποστηρίζουν πως η μερική ηχηροποίηση γίνεται στην αρχή του ηχηρού /s/ και πως αυτό σημαίνει πως πρόκειται για προοδευτική αφομοίωση.

Εν κατακλείδι, από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η αφομοίωση του συριστικού φθόγγου /s/ είναι προαιρετική, αλλά συχνά απαντώμενη κατά την ανάγνωση των ρωσόφωνων ομιλητών, ακόμα κι αν το φαινόμενο αυτό της αφομοίωσης του συριστικού πριν από τους φθόγγους /v, ð, ɣ/ δεν εμφανίζεται στη ρωσική γλώσσα. Μάλιστα, το φαινόμενο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πεδίο λειτουργίας του, καθώς απαντάται συχνότερα στην αρχή και στη μέση της λέξης, παρά στα όρια των λέξεων, όπως αναμενόταν. Τέλος, η παρουσία του φαινομένου, αλλά και ο βαθμός της αφομοίωσης, φαίνεται πως εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό και από τον εκάστοτε ομιλητή.

11. Ερευνητικοί περιορισμοί- Προτάσεις

Η παρούσα έρευνα μελετά την κατάκτηση του φαινομένου της ηχηροποίησης του άηχου συριστικού φθόγγου από ρωσόφωνους ομιλητές της νέας ελληνικής. Ωστόσο, όπως σε κάθε έρευνα, κάποιοι παράγοντες πιθανόν να περιορίζουν τη δυναμικότητά της.

Κατά την εκπόνηση της έρευνας, αντιμετωπίσαμε δυσκολία στην εύρεση συμμετεχόντων που να πληρούν τα κριτήρια, τα οποία είχαν τεθεί για την πραγματοποίησή της. Σε ένα μεγαλύτερο δείγμα ρωσόφωνων ομιλητών, που να διδάσκονται την ίδια χρονική περίοδο με την έρευνα τα νέα ελληνικά συστηματικά, θα μπορούσε να βρεθεί κάποιου είδους συσχέτιση των δημογραφικών και προσωπικών χαρακτηριστικών των ομιλητών, όπως είναι η ηλικία τους και ο χρόνος παραμονής τους στην Ελλάδα, με τα αποτελέσματα των μετρήσεων.

Επίσης, αν και οι ομιλητές είχαν αρκετό χρόνο για να αναγνώσουν το υλικό προς ηχογράφηση πριν από αυτήν, έτσι ώστε να εξοικειωθούν με το υλικό και τη διαδικασία, σε κάποια δείγματα ο λόγος τους μπορεί να μην είχε φυσική ροή καθημερινής ομιλίας. Οι Howell και Kadi-Hanifi (1991) υποστηρίζουν πως η ανάγνωση διαφέρει από τον αυθόρμητο προφορικό λόγο ως προς την τάση των ομιλητών να παράγουν τις τονικές ενότητες με παύσεις σε διαφορετικά σημεία και πολλές φορές μεταφέροντας τα όρια των λέξεων, καθώς και ως προς τη θέση των τόνων στον λόγο. Το χαρακτηριστικό αυτό δικαιολογείται, βέβαια, και από τη μη εξοικείωση των συμμετεχόντων με τη διαδικασία της ηχογράφησης και με τη φυσική τους δυσκολία στην ανάγνωση ελληνικού γραπτού λόγου.

Η παρούσα έρευνα, ωστόσο, θα μπορούσε να επεκταθεί εξετάζοντας και άλλες παραμέτρους. Η μελέτη της ηχηροποίησης του άηχου συριστικού και από άλλες εθνοτικές ομάδες και η σύγκριση των αποτελεσμάτων αυτών, η μελέτη της ηχηροποίησης του συριστικού και σε άλλα περιβάλλοντα που να έπεται ηχηρό σύμφωνο, καθώς και η μελέτη για το αν και σε ποιο βαθμό το είδος του ηχηρού συμφώνου που έπεται επηρεάζει την ηχηροποίηση είναι περιπτώσεις ενδιαφέρουσες για έρευνα. Επιπλέον, παραγωγική και ωφέλιμη θα ήταν μια αντίστοιχη μελέτη σε φυσικό λόγο αλλόγλωσσων ομιλητών, έτσι ώστε να εξεταστεί το φαινόμενο στην καθημερινή επικοινωνία.

Τέτοιου είδους μελέτες και έρευνες στα επιστημονικά πεδία της Φωνολογίας και της Διδασκαλίας της Ελληνικής ως Δεύτερης ή Ξένης Γλώσσας μπορούν να

ενισχύσουν την κατανόηση της κατάκτησης του φωνολογικού συστήματος των νέων ελληνικών από αλλόγλωσσους ομιλητές, οι οποίοι μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα με συστηματικό τρόπο ή μη, αλλά και να συμβάλουν στον εντοπισμό των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι αλλόγλωσσοι μαθητές όσον αφορά την προφορά των νέων ελληνικών. Επιπροσθέτως, τέτοιου είδους μελέτες μπορούν να ωφελήσουν στη δημιουργία διδακτικού υλικού και σχεδίων διδασκαλίας για την προφορά των ελληνικών από αλλόγλωσσους μαθητές. Άλλωστε, η προφορά μιας γλώσσας αποτελεί έναν πολύ σημαντικό παράγοντα για μια αποτελεσματική καθημερινή επικοινωνία.

Εν γένει, πιστεύουμε πως ο τομέας της διδασκαλίας της ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας, ο οποίος εμπλέκει όλα τα γλωσσικά επίπεδα αλλά και το φωνολογικό, αποτελεί ένα πρόσφορο έδαφος για έρευνα στον τομέα της γλωσσολογίας και της εκπαίδευσης και πρέπει να γίνει αντικείμενο ενδιαφέροντος και μελέτης των ερευνητών και των εκπαιδευτικών στο εγγύς μέλλον.

Βιβλιογραφία

- Αλεξίου, Θ. (χ.χ.). Γνωστική εξέλιξη, έφεση και εκμάθηση γλωσσών σε μικρά παιδιά στην Ελλάδα: μια διαφορετική προσέγγιση. *Διαδρομές στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*. Διαθέσιμο στο: <http://elearning.greek-language.gr/mod/resource/view.php?id=392> (Ανακτήθηκε 28-6-2017).
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Βλέτση, Ε., Μητσιάκη, Μ., Μποζονέλος, Β. & Χούμα, Β. (2010). Τα γλωσσικά λάθη μαθητών της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας και ο ρόλος της Γ1 στις πολυπολιτισμικές τάξεις του Γυμνασίου. *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου "2008 Ευρωπαϊκό έτος διαπολιτισμικού διαλόγου: Συνομιλώντας με τις γλώσσες-πολιτισμούς", 12-14 Δεκεμβρίου 2008, Θεσσαλονίκη ΑΠΘ- Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας*, 597-612.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Ζουραβλιόβα, Α., Μητσιάκη, Μ. & Φωτιάδου, Γ. (2010). Τα φωνολογικά λάθη στη διαγλώσσα των ρωσόφωνων μαθητών της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας. *14^ο Διεθνές Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας*. Θεσσαλονίκη, 53-64.
- Andreou, G., Galantomos, I. (2009). The Native Speaker Ideal in Foreign Language Teaching. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 6 (2), 200–208.
- Andreu, C. A. (2007). Motivación y edad: dos factores clave en el aprendizaje de la expresión oral. *Las destrezas orales en la enseñanza del español L2-LE. Actas del XVII Congreso Internacional de la Asociación del Español como lengua extranjera (ASELE)*. Logroño, 205-216.
- Αποστόλου- Πανάρα, Α. (1996). Η εκμάθηση της νέας ελληνικής από Αγγλόφωνους. Στοιχεία φωνολογικής παρεμβολής. Στο *Η νέα ελληνική ως ξένη γλώσσα. Προβλήματα διδασκαλίας*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή- Χορν.
- Arvaniti, A. (1999). Standard Modern Greek. *Journal of the International Phonetic Association*, 29, 167-172.
- Arvaniti, A. (2007). Greek Phonetics: The State of the Art. *Journal of the Greek Linguistics*, 8, 97-208.
- Arvaniti, A. & Pelekanou, T. (2001). Postlexical rules and gestural overlap in a Greek spoken corpus. *5th International Conference on Greek Linguistics*. Paris, 71-74.
- Baltazani, M. (2006). On /s/- Voicing in Greek. *Proceedings of the 7th International Conference of Greek linguistics*. York, UK.

- Βαρλοκώστα, Σ. & Τριανταφυλλίδου, Λ. (2003). *Η Ελληνική ως Δεύτερη Γλώσσα: Καθορισμός Επιπέδων Γλωσσομάθειας του Προφορικού Λόγου Αλλοδαπών Μαθητών*. Αθήνα: ΚΕΔΑ.
- Boersma, P. & Weenink, D. (2013). Praat: doing phonetics by computer (Computer program). Version 5.3.51. Διαθέσιμο στο: <http://www.praat.org/> (Ανακτήθηκε 22-7-2017).
- Brown, H. D. (1994). *Principles of Language Learning and Teaching*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall Regents.
- Burton, M. W. & Robblee, K. E. (1997). A phonetic analysis of voicing assimilation in Russian. *Journal of phonetics*, 25, 97-114.
- Bussmann, H. (2006). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London & New York: Routledge.
- Carroll, J. (1981). Twenty five years of research on foreign language aptitude. Στο K. Diller, *Individual Differences and Universals in Language Learning Aptitude*. Rowley, MA: Newbury House Publishers, 83-118.
- Chomsky, N. & Halle, M. (1968). *The Sound Pattern of English*. New York: Harper & Row.
- Γιεσάκοβα, Μ. Ν., Λιτβίνοβα, Γ. Μ. & Χαρατσίδης, Ε. Κ. (2010). *Ρωσική φωνητική και επιτονισμός*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th ed.). Oxford: Blackwell Publishing.
- Cubberley, P. (2002). *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dimos, K. (2012). Assimilation phenomena in the dialect of Epirus: The case of /s/-voicing. *Modern Greek Dialects and Linguistics Theory*, 1, 59-64.
- Eubank, L., Selinker, L. & Sharwood Smith, M. (1997). *The Current State of Interlanguage*. Amsterdam: John Benjamins.
- Fourakis, M. (1986). A Timing Model for Word-Initial CV Syllables in Modern Greek. *The Journal of the Acoustical Society of America* 79, 1982-1986.
- Howell, P., Kadi-Hanifi, K. (1991). Comparison of prosodic properties between read and spontaneous speech material. *Speech Communication*, 10, 163-169.
- Hummel, K. M. (2014). *Introducing Second Language Acquisition: Perspectives and Practices*. Chichester: Wiley Blackwell.

- Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (1998). *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- International Phonetic Association. (2015). International Phonetic Alphabet. Διαθέσιμο στο: <https://www.internationalphoneticassociation.org/content/full-ipa-chart> (Ανακτήθηκε 19-4-2017).
- Jones, D. & Ward, D. (2010). *The phonetics of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Καλαϊτσίδου, Ν., Βραχιονίδου, Μ. & Ευσταθίου, Ε. (2003). *Ρώσικη και Νεοελληνική: Προβλήματα των ρωσοφώνων κατά την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής (Κε.Δ.Α.). Φιλοσοφική Σχολή. Τμήμα Φιλοσοφίας - Παιδαγωγικής - Ψυχολογίας.
- Κουτσουλέλου-Μίχου, Σ. (2006). Τα κειμενικά είδη και η διδασκαλία τους. *Ευεργεσία. Τόμος χαριστήριος στον Παναγιώτη Κοντό*. Αθήνα, 77-85.
- Krashen, S. (1981). *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.
- Krashen, S. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. London: Longman.
- Kuhnert, B. & Nolan, F. (1999). The Origin of Coarticulation. Στο W. J. Hardcastle & N. Hewlett, *Coarticulation*. Cambridge: Cambridge University Press, 7-30.
- Ladefoged, P. (2007). *Εισαγωγή στη Φωνητική* (μεταφρ. Μ. Μπαλτατζάνη). Αθήνα: Πατάκης.
- Ladefoged, P. & Johnson, K. (2010). *A Course in Phonetics* (6th ed.). Wadsworth: Cengage Learning.
- Μαγουλά, Ε. Γ. (2010). *Η Συνάρθρωση στη Νέα Ελληνική: Τυπολογικές και Διδακτικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Microsoft Excel 2013 (computer program). Διαθέσιμο στο: <https://www.microsoft.com> (Ανακτήθηκε 11/8/2017).
- Μοσχονάς, Σ. (2003). Πριν από τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού, Χ. Λασκαράτου, Μ. Σηφianού, Μ. Γεωργιαφέντης & Β. Σπυρόπουλος, *Σύγχρονες Τάσεις στην Ελληνική Γλωσσολογία: Μελέτες Αφιερωμένες στην Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton*. Αθήνα: Πατάκης, 87-107.
- Μοσχονάς, Σ. (2006). Τα Ελληνικά ως ξένη γλώσσα: Γραμματική οργάνωση της μάθησης και της διδασκαλίας. *Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία/JAL*, 22, 37-88.

- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπέλλα, Σ. (2011). *Η δεύτερη γλώσσα: Κατάκτηση και διδασκαλία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Μποτίνης, Α. (2009). *Φωνητική της Ελληνικής*. Αθήνα: Leader Books.
- Muñoz, C. (2016). What is the best age to learn a second/foreign language? *Canadian Modern Language Review*. Διαθέσιμο στο: <http://www.utpjournals.press/journals/cmlr/Munoz> (Ανακτήθηκε 25-6-2017).
- Navarro Romero, B. (2010). Adquisición de la primera y segunda lengua en aprendientes en edad infantil y adulta. *Revista Semestral de Iniciación a la Investigación en Filología*, 2, 115-128.
- Nespor, M. & Vogel, I. (1986). *Prosodic phonology*. Dordrecht: Foris.
- Nicolaidis, K. (2001). An Electropalatographic Study of Greek Spontaneous Speech. *Journal of the International Phonetic Association*, 1, 67-85.
- Nicolaidis, K. (2002). Durational Variability in Vowel-Consonant-Vowel Sequences in Greek: The Influence of Phonetic Identity, Context and Speaker. In *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics from the 14th International Symposium* (April 20-22, 2000). Thessaloniki: Marianthi Makri-Tsilipakou, 280-294.
- Nirgianaki, E., Chaida, A. & Fourakis, M. (2009). Temporal characteristics of Greek fricatives. *Proceedings of the 9th International Conference on Greek Linguistics*. Chicago, USA.
- O' Malley, M. & Chamot, A. (1990). *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Πάππου- Ζουραβλιόβα, Α. (2009). Ιδιαιτερότητες του ρωσικού συστήματος των συμφώνων και η διδασκαλία του σε Έλληνες. *Στα Πρακτικά του 8^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (29 Αυγούστου-2 Σεπτεμβρίου 2007), Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 813- 827.
- Πάππου-Ζουραβλιόβα, Α. (2011). Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης σε ρωσόφωνους Έλληνες της Μαριούπολης (ΝΑ Ουκρανία). *Στα Πρακτικά του 9^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (29-31 Οκτωβρίου 2009), Πανεπιστήμιο του Σικάγο. Σικάγο, Ιλινόις, 405-415.
- Penny, R. (1991). *A History of the Spanish Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Radford, A., Atkinson, M., Britain, D., Clansen, H. & Spencer, A. (1999). *Linguistics: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Πάλλη, Α. & Nespor, M. (1999). *Φωνολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σακελλαρίου, Α. (2001). *Διδακτική της Ελληνικής ως δεύτερης/ ξένης γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Scovel, T. (1988). *A Time to Speak: a Psycholinguistic Inquiry into the Critical period for Human Speech*. New York: Newbury House Publishers.
- Selinker, L. (1972). Interlanguage. *IRAL-International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 10, 209-232.
- Smith, C. (1997). The devoicing of /z/ in American English: effects of local and prosodic context. *Journal of Phonetics*, 25, 471-500.
- Swain, M. (1985). Communicative competence: Some roles of comprehensible input and comprehensible output in its development. Στο S. Gass & G. Madden, *Input in second language acquisition*. Cambridge: Newbury House, 235-253.
- Torreblanca, M. (1978). El fonema /s/ en la lengua española. *Hispania*, 61, 498-503.
- Τριλιανός, Θ. Α. (2009). *Η παρώθηση του μαθητή για μάθηση*. Αθήνα.
- Trujillo Saez, F., Gonzalez Vazquez, A., Cobo Martinez, P. & Cubillas Casas, E. (2002). *Nociones de fonética y fonología para la práctica educativa*. Granada: Grupo Editorial Universitario.
- Tserdanelis, G. (2005). *The Role of Segmental Sandhi in the Parsing of Speech: Evidence from Greek*. Ph.D. dissertation. The Ohio State University.
- Walker, D. (2001). *French Sound Structure*. Calgary: University of Calgary Press.
- Wen, Z. E., Biedron, A. & Skehan, P. (2017). Foreign language aptitude theory: Yesterday, today and tomorrow. *Language Teaching*, 50, 1-31.
- Yanushevskaya, I. & Bunčić, D. (2015). Russian. *Journal of the International Phonetic Association*, 45, 221-228.
- Yule, G. (2010). *The study of language* (4th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Φιλιππάκη- Warburton, E. (1992). *Εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία* (10^η εκδ.). Αθήνα: Νεφέλη.
- Zsiga, E. C. (1995). An acoustic and electropalatographic study of lexical and postlexical palatalization in American English: Phonology and phonetic evidence. In *Papers in Laboratory Phonology IV* (επιμ. B. Cornell και A. Arvaniti). Cambridge University Press, 282-302.

Παράρτημα Α

Στοιχεία συμμετέχοντα

Φύλο: Άνδρας ☐ Γυναίκα ☐

Ηλικία:

Εθνικότητα:

Μητρική γλώσσα:

Χρόνος παραμονής στην Ελλάδα:

Επίπεδο γλωσσομάθειας της ελληνικής γλώσσας:

A1 ☐ A2 ☐ B1 ☐ B2 ☐ Γ1 ☐ Γ2 ☐

Για ποιον λόγο μαθαίνετε ελληνικά στο Διδασκαλείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας;

.....
.....
.....

Παράρτημα Β

ΥΛΙΚΟ ΠΡΟΣ ΗΧΟΓΡΑΦΗΣΗ

Έβαλα τα γάντια στη θέση τους.

Έδωσα τον χάρακα στη φίλη μου.

Χάρισα τον φάκελο στον θείο μου.

Έβαλα τα δώρα στη βαλίτσα.

Άκουσαν τη λέξη σθένος.

Άκουσαν τη λέξη σφαίρα.

Άκουσαν τη λέξη σβήνω.

Άκουσαν τη λέξη προσγείωση.

Είδαν τις φάλαινες.

Είδαν τις θήκες.

Είδαν τους δύτες.

Άκουσαν τη λέξη ΣΔΟΕ.

Άκουσαν τη λέξη προσβάλλω.

Άκουσαν τη λέξη σγούρωμα.

Άκουσαν τη λέξη προσδένω.

Άκουσαν τη λέξη προσφέρω.

Είδαν τις βάρκες.

Άκουσαν τη λέξη σχήμα.

Είδαν τους χάρτες.

Άκουσαν τη λέξη μισθός.

Είδαν τις γάτες.

Άκουσαν τη λέξη μοσχάρι.